

Економічні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 43 (4–2014)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2014

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подоляка А. М., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Пила В. І., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Сафонова В. Є., д-р екон. наук, Хачатрян Г. Е., д-р екон. наук.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Гаркуша В. С., канд. юрид. наук, доцент, Демченко С. Ф., д-р юрид. наук, Джуль В. В., д-р юрид. наук, проф., Ковальська В. В., д-р юрид. наук, ст. наук. співр., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Курко М. Н., д-р юрид. наук, доцент, Мартиненко О. А., д-р юрид. наук, проф., Муравйов К. В., канд. юрид. наук, доцент, Недюха М. П., д-р філос. наук, проф., Подоляка А. М., д-р юрид. наук, проф., Темченко В. І., канд. юрид. наук, доцент, Христинченко Н. П., канд. юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук, проф., Ярмиш О. Н., д-р юрид. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Бучек А. О., д-р психол. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 9 від 29 жовтня 2014 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 43 (4–2014). — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2014. — 248 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

Міністерством освіти і науки України збірник “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з економічних наук (за наказом МОН України від 21.11.13 № 1609).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2014
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2014

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	Юлдашев О. Х., Баганець В. О. Контроль за господарською діяльністю з боку прокуратури	68
Перегуда Є. В. Регулювання мовних аспектів політичної кризи	5	Щокін Р. Г. Особливості правового регулювання деяких майнових прав у сфері інтелектуальної власності	75
Блиствів Т. І., Колесник В. Т., Пригунов П. Я., Карпова К. В. Корупція у сфері державного управління як загроза національній безпеці України (політичний аспект)	11	Александров Ю. В. Вірус імунодефіциту людини і питання відповідальності за його розповсюдження	80
Гольцов А. Г. Неоімперський геополітичний проект “Руського світу”	25	Комаров В. А. Про соціальну справедливість у практиці правового регулювання трудових відносин в Україні	87
Самойленко О. П. Політика у людському вимірі: людиноцентристський аспект і гуманітарно-моральні засади	32	Миронова В. О. Деякі питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України	93
Білоусов В. М. Держава і громадянське суспільство: проблема взаємин задля стабільного розвитку соціуму	36	Бортник В. А. Генезис законодавства про кримінальну відповідальність за посягання на честь та гідність особи в період українського державотворення	98
Гаращук Є. В. Культура політичного протесту як елемент політичної культури.....	39	Лісовська Ю. П. Інтелектуалізація як протидія терористичній діяльності в системі інформаційної безпеки.....	105
Кравченко А. І. Трансформація політичних цінностей в процесі формування державності	46	Поліщук М. Г. Система судів США та можливість використання окремих її положень в діяльності судів України	110
Ляшенко Є. О. Геополітичні фактори міжнародної міграції населення на початку XXI сторіччя	50	ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	114
Салманов А. Гейдар Алієв як фундатор зовнішньополітичної стратегії Азербайджану	56	Захожай В. Б., Бурсов Р. В. Сучасні підходи щодо визначення технологічного рівня промислових підприємств	114
ЮРИДИЧНІ НАУКИ	62		
Нікітін Ю. В. Основоположні засади спрямування спеціально-кримінологічної протидії злочинності	62		

Шконда В. В., Кальянов А. В. Термінологічний аналіз категорії “глобалізація”	122	Климчук С. А. Ідентифікація етапів розвитку підприємств альтернативної енергетики в Україні	184
Амбросенко О. П. Семантичний аналіз континууму поглядів на дефініцію “витрати”	129	Корецька О. В. Розвиток теорії конкуренції і сучасне розуміння конкурентоспроможності промислових підприємств	189
Dikarev O. I. “Silk Road” richthofen’s geoeconomical paradigm in China Eurasia resources diplomacy.....	133	Таранець В. О. Методологічні основи державного регулювання довгострокового соціального розвитку регіонів	196
Захожай К. В. Статистичне забезпечення управління боргом Державного бюджету України.....	140	Шестак М. Л. Управління інноваційними проектами як дієва форма поліпшення інвестиційного процесу в Україні	204
Карбовська Л. О. Методичні підходи до оцінки рівня збалансованості попиту і пропозиції на ринку праці фахівців з вищою освітою в зарубіжних країнах.....	148	ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ	208
Козлова А. І., Климчук М. М. Ітерація інституційної детермінанти розвитку підприємств альтернативної енергетики.....	152	Найдьонов І. М. Ефективній навчальній діяльності — ефективне управління	208
Кубайчук О. О. Моделювання економічних залежностей в MS EXCEL за емпіричними даними з використанням покрокових алгоритмів.....	158	Домбровская О. Арт-терапія в комплексном методі психофізической реабілітації с участием дельфинов	215
Баєв В. В. Економічні передумови розвитку медичного туризму в Україні.....	163	Заверуха О. В. Проблема автономності у підлітковому віці в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників	219
Марченко С. М. Обґрунтування моделей ціноутворення на продукцію сільськогосподарського машинобудування залежно від взаємин між учасниками ринку.....	168	Любас Б. Концептуальні засади людиноцентричної політики в системі управління персоналом	227
Близнюк А. С., Толстенко О. В. Проблеми формування інституту соціального партнерства та соціально орієнтованої підприємницької діяльності в Україні.....	178	Р. Піарска Парадигмальні особливості конституювання інституту сім’ї в сучасних умовах функціонування соціумів: психологічний аспект.....	230
		К. Шафранская Нарушения развития речи и коммуникации у интеллектуальных инвалидов и конфликт с законом	233
		ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	241

УДК 334.01

В. Б. ЗАХОЖАЙ

Р. В. БУРСОВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РІВНЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 114–121

Основною метою технологічного оновлення промислових підприємств має бути підвищення їх технологічного рівня. Важливим завданням у цьому контексті є систематизація параметрів, за якими визначається технологічний рівень промислового підприємства, на підставі аналізу світового та вітчизняного досвіду.

Зростаюча глобалізація світової економіки вимагає постійного підвищення конкурентоспроможності національних підприємств. Глобалізаційні процеси не минули українську економіку, внутрішній ринок якої поступово стає все більш відкритим для потужних міжнародних компаній, які рухають капітал і товари в трансграничному масштабі. Для вітчизняного виробника ця об'єктивна тенденція загострює проблему технологічної відсталості у багатьох сферах, оскільки низький рівень конкурентоспроможності промислових підприємств не дає можливості ефективно конкурувати з іноземними компаніями.

Підвищення технологічного рівня виробництва здатне привести до зниження собівартості української продукції, поліпшення її якості, відповідності міжнародним стандартам, що, в кінцевому результаті, може забезпечити збільшення частки українських промис-

лових підприємств на міжнародних товарних ринках не тільки сировинних, а й продукції з більшою часткою доданої вартості.

У світовій практиці, ще на початку 1980-х років, розроблювались рекомендації, спрямовані на систематизацію ознак, за якими технології можна було віднести до категорії “високі”. Провідною організацією, що займалась вирішенням цієї наукової проблеми, є Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Але загальноприйнятої класифікації рівнів технологій не існує, ознаки, за якими визначається технологічний рівень промислового підприємства, є формальними, а позиції експертів у цій галузі знань досі залишаються неузгодженими.

Основною метою технологічного оновлення промислових підприємств має бути підвищення їх технологічного рівня. Тому ключовими завданнями для вирішення по-

ставленої мети є визначення параметрів, за якими визначається технологічний рівень промислового підприємства, що включає аналіз світового та вітчизняного досвіду щодо визначення критеріїв, за якими формуються переліки високотехнологічних промислових підприємств.

Серед найважливіших загальноприйнятих показників економічного розвитку країни є сукупність існуючих технологій і технологій, які реально використовуються у виробництві, організації, управлінні, інфраструктурному забезпеченні тощо. Особливу увагу приділяють технологіям, які у світовій практиці мають назву “високі технології”, оскільки вони відіграють вирішальну роль у забезпеченні економічного розвитку національного господарства із сукупної кількості існуючих технологій країни.

Отже, систематизуємо ознаки, за якими технології можна віднести до категорії “високих”, а також проаналізуємо параметри оцінки технологічного рівня підприємства на основі існуючих вітчизняних методик.

На міжнародному рівні був узгоджений підхід щодо класифікації видів за економічним та технологічним рівнем, проте його умовність визнається всіма розвиненими країнами та міжнародними організаціями, а саме Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Організацією об’єднаних націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Організацією об’єднаних націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Європейським союзом (ЄС).

У практиці Організацією об’єднаних націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), яка певною мірою ґрунтується на підходах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), використовують розподіл технологій за належністю до тих чи інших галузей чи видів продукції, перелік передових технологій наводився ще в середині 1990-х років [1, 34].

Фахівці Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) пропонують визначати високотехнологічні сектори економіки, за якими формується перелік відповідних видів економічної діяльності.

За умови, що за видом економічної діяльності витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) становлять понад 4 % від вартості випуску продукції, такий вид діяльності є високотехнологічним, якщо 1–4 % – середньотехнологічним, менше 1 % – низькотехнологічним.

Для класифікації використовується Міжнародна стандартна галузева класифікація (International Standard Industrial Classification (ISIC)) [2] та Стандартна міжнародна торговельна класифікація (Standard International Trade Classification (SITC)) [3]. За допомогою останньої дещо уточнюється зміст видів діяльності, але це, звичайно, не позбавляє повністю багатьох проблем, що виникають у сучасній статистиці, тому що не завжди легко знайти взаємну відповідність між обома класифікаціями.

Сфери економічної діяльності, які визначають інноваційний розвиток національного господарства держави, необхідно виявляти на основі експертного аналізу фахівців, які можуть порівняти не лише поточний рівень конкурентоспроможності того чи іншого виду економічної діяльності, а також зробити оцінку перспектив його розвитку в контексті загальносвітового розвитку економіки.

У країнах ЄС та інших економічно розвинених країнах світу відсутні загальноузгоджені стабільні класифікації передових технологій. Не розроблені рекомендації чи посібник, у яких зазначається перелік відповідних технологій.

Проте проводились спеціалізовані дослідження, у результаті яких такі переліки періодично з’являлися. Відсутність зазначених вище переліків пояснюється постійними технологічними змінами, які створюють перешкоди для узгодження експертами формувань певної технології.

Експерти ОЕСР запропонували просто використовувати списки відповідних видів діяльності, які час від часу уточнюються. Останній перелік високотехнологічної продукції розроблений як доповнення до Стандартної міжнародної торговельної класифікації (SITC) [4], який відповідно до української

статистики можна побудувати на основі Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) [5], та

визначити перелік передових промислових підприємств за критерієм виробництва високотехнологічної продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік високих технологій національних промислових підприємств

1. Літальні апарати, космічні апарати та їх частини	
8802	Інші апарати літальні (наприклад, вертольоти, літаки); космічні апарати (включаючи супутники) та суборбітальні і космічні ракети-носії
8411	Двигуни турбореактивні, турбогвинтові та інші газові турбіни
9014	Компаси для визначення напрямку; інші навігаційні прилади та інструменти
2. Комп'ютерна та офісна техніка	
8469	Машинки друкарські, машинки для оброблення текстів
3. Електроніка та техніка зв'язку	
8521	Апаратура для відеозапису або відтворення відеозаписів, з відеотюнером або без нього
8525	Апаратура передавальна для радіомовлення або телебачення, до складу якої входять, або не входять, приймальна, звукозаписувальна чи звуковідтворювальна апаратура; телевізійні камери; цифрові камери та записувальні відеокамери
8541	Діоди, транзистори та аналогічні напівпровідникові прилади; фоточутливі напівпровідникові прилади, включаючи фотогальванічні елементи, зібрані, або не зібрані, у модуль, вмонтовані, або не вмонтовані, у панель; світловипромінювальні діоди; п'єзоелектричні кристали
4. Фармацевтичні продукти	
2937	Гормони, простагландини, тромбокساني та лейкотрієни, природні або одержані в результаті синтезу; їх похідні і структурні аналоги, у тому числі з ланцюговими модифікованими поліпептидами, що використовуються переважно як гормони
2938	Глікозиди, природні або одержані в результаті синтезу, та їх солі, прості і складні ефіри та інші похідні
2941	Антибіотики
3003 10 3003 20	Лікарські засоби (ліки), що містять пеніциліни, або їх похідні, які мають структуру пеніциланової кислоти, або стрептоміцини, або їх похідні, що містять інші антибіотики
5. Наукові прилади	
9015	Прилади та інструменти топографічні (включаючи фотограмметричні), гідрографічні, океанографічні, гідрологічні, метеорологічні або геофізичні, за винятком компасів; далекоміри
9032	Прилади і апарати для автоматичного регулювання витрати, рівня, тиску або інших змінних параметрів газів чи рідини
6. Електричні машини і устаткування та їх частини	
8532	Конденсатори електричні постійні, змінні або підстроювальні
8512	Обладнання електроосвітлювальне або сигналізаційне, склоочисники, пристрої, що запобігають обмерзанню та запотіванню, які використовуються на велосипедах або моторних транспортних засобах
8512 30	Прилади звукової сигналізації
7. Хімічні продукти	
2844	Хімічні радіоактивні елементи та радіоактивні ізотопи (включаючи подільні або відновлювані хімічні елементи та ізотопи) та їх сполуки; суміші та залишки, які містять ці продукти

3204	Органічні синтетичні барвники визначеного, або не визначеного, хімічного складу
3808	Інсектициди, родентициди, фунгіциди, гербіциди, засоби, що запобігають проростанню паростків, та регулятори росту рослин, дезінфекційні засоби та аналогічні засоби
8. Неелектрична техніка	
8401	Реактори ядерні; неопромінені паливні елементи (твели) для ядерних реакторів; обладнання та пристрої для розділення ізотопів
8456	Верстати для обробки різних матеріалів шляхом видалення матеріалу за допомогою лазерного або іншого світлового чи фотонного променя, ультразвукових, електророзрядних, електрохімічних, електронно-променевих, іонно-променевих або плазменно-дугових процесів; водоструминні різальні машини
8458 11	Верстати токарні (включаючи верстати токарні багатоцільові) металорізальні: горизонтальні з числовим програмним керуванням
8459 21	Верстати для свердління з числовим програмним керуванням
9. озброєння	
8710	Танки та інші бойові самохідні броньовані транспортні засоби, з озброєнням чи без озброєння, та частини таких транспортних засобів
9306	Бомби, гранати, торпеди, міни, ракети та аналогічне озброєння і їх частини; патрони, снаряди та інші боеприпаси і їх частини

Джерело: розроблено автором на основі [4; 5]

Отже, у світовій практиці визначення (оцінка) технологічного рівня переважно проводиться за допомогою експертних процедур. Проте, не менш важливим критерієм технології є її ефективність відносно інших технологій, які використовуються у виробництві. Параметри ефективності мають більш чітке значення для конкретних промислових підприємств.

Для кожного з цих напрямів запропоновано перелік видів діяльності, що входять до його складу. Але всі ці зміни стосуються деталізації інноваційних обстежень, зокрема, обстежень діяльності підприємств, що діють у галузі біотехнологій і не зведені до загальної інструкції чи керівництва.

Як свідчить практика інноваційних обстежень, запропоновані класифікації потрібні для виявлення, в першу чергу, інноваційних фірм, а не аналізу технологій, що ними використовуються.

У вітчизняній практиці існує методика Міністерства промислової політики України з ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств. У ній наведено визначення поняття “високотехнологічне промислове підприємство”.

Це підприємство, що виробляє високотехнологічну продукцію, а також здійснює розробку, розвиток і виведення на ринок нових продуктів та/чи інноваційних виробничих процесів шляхом систематичного використання наукових та технічних знань [6].

Також у методиці зазначається, що “високотехнологічне промислове підприємство визначається за такими основними критеріями:

- наявність у структурі виробництва великої частки високотехнологічної продукції, конкурентоспроможної на міжнародному ринку;
- висока додана вартість та висока продуктивність праці;
- випуск нових видів продукції та/чи нових виробничих процесів;
- використання значною мірою проміжної високотехнологічної продукції для виробництва кінцевої продукції (мають високу частку закупок високотехнологічних товарів для потреб власного виробництва);
- застосування високотехнологічних методів виробництва та високотехнологічних процесів;

- наявність у штаті значної кількості працівників технолого-орієнтованих професій;
- здійснення значних капіталовкладень у внутрішні та зовнішні дослідження і розробки (ДіР);
- здійснення значних обсягів інвестицій на техніко-технологічне переозброєння” [6].

Крім того, дано визначення таким ключовим поняттям, як високі технології, високотехнологічні процеси, технолого-орієнтовані працівники. Пропонується навести визначення високих технологій, що представлено в урядовому документі з метою формування основних параметрів, за якими в подальшому буде сформована система показників оцінки технологічного рівня промислового підприємства.

Методика визначає, що “Високі технології” – це систематизовані передові знання на певний момент часу, спрямовані на випуск продуктів чи створення процесу, які є прин-

ципово новими (тими, що не мають аналогів) або новими у певній галузі знань, застосування яких дасть можливість отримати монополіне становище на міжнародному ринку або поліпшити конкурентні позиції того, хто їх розробляє чи застосовує, та отримати високу додану вартість [6].

Оцінити технологічний рівень промислового підприємства з метою планування його технологічного оновлення допоможе систематизація параметрів, за якими визначається його технологічний стан.

Методика, що розроблена фахівцями Міністерства промислової політики України, включає ряд параметрів (критеріїв), за якими ідентифікується технологічний рівень промислового підприємства. Вона охоплює шість основних параметрів, до яких додаються пояснення та зазначаються основні їх складові, що сукупно дають розгорнуту картину про технологічний стан та потреби в технологічному оновленні промислового підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Параметри оцінки технологічного рівня промислового підприємства

№	Параметр	Пояснення та складові параметру
1	Питома вага високотехнологічної продукції у виручці від реалізації продукції підприємства	Основний критерій, за яким встановлюється рівень технологічності підприємства
2	Ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства	Визначається як продуктивність праці, яка розраховується відношенням валова додана вартість на одного працюючого
3	Технічний рівень виробництва	Залежить від ступеня розвитку засобів виробництва (знарядь праці — інструментів, машин, механізмів, приладів, двигунів тощо, за допомогою яких здійснюється виробництво високотехнологічної продукції). Включає такі складові: – питома вага нових технологічних процесів; – питома вага високотехнологічних процесів; – віковий склад машин та обладнання; – технічна озброєність працівників; – електронна озброєність праці; – наявність у підприємства сертифіката ISO
4	Техніко-технологічний рівень продукції	Визначається мірою використання науково-технічних знань для задоволення конкретних потреб, що характеризується ступенем технічної досконалості машин та обладнання, сировини, комплектуючих і матеріалів, що застосовуються при виробництві продукції, новизни та прогресивності конструктивно-технологічних рішень.

		До системи показників належать: – питома вага нових видів продукції; – питома вага проміжної високотехнологічної продукції іноземного виробництва; – питома вага ліцензійної продукції; – наявність сертифіката серії ISO
5	Рівень кваліфікації працівників підприємства	Характеризує здатність генерувати нові знання, продукувати, адаптувати та використовувати високі технології у виробництві. До системи показників належать: – питома вага витрат на технолого-орієнтованих працівників; – середній рівень витрат на технолого-орієнтованих працівників; – віддача оплати праці технолого-орієнтованих працівників; – питома вага витрат на професійне навчання працівників
6	Рівень інноваційної діяльності	Відображає спроможність підприємства систематично збільшувати та застосовувати наукове знання з метою розробки та використання технологічно нових або вдосконалених виробів чи процесів

Джерело: розроблено автором на основі [6]

Безперечно, питома вага високотехнологічної продукції у загальному обсязі виробництва та реалізації продукції промислового підприємства є основним параметром, за яким слід вимірювати технологічність підприємницької діяльності.

Готова продукція є кінцевим результатом виробництва, а її конкурентоспроможність на ринку, як внутрішньому, так і зовнішньому, є підтвердженням успішності економічної діяльності. Але на етапі аналізу стану промисловості в цілому її точний вимір (частки високотехнологічної продукції) є досить умовним.

Враховуючи сучасні можливості української статистики, зазначений показник підходить лише для оцінювання конкретного підприємства. Точність оцінки певного виду економічної діяльності, або промислових підприємств загалом, буде невисокою.

Проте, такий критерій має бути основним при побудові системи показників оцінки технологічного рівня промислового підприємства, коли на мікрорівні доступна інформація по досліджуваному підприємству, яка забезпечує чітке уявлення, до якої категорії

воно належить за технологічним рівнем продукції.

На макрорівні, коли в кращому випадку надається статистична інформація за обсягом виробництва та реалізації продукції за певним узагальненим (укрупненим) видом економічної діяльності промислових підприємств, реальний обсяг високотехнологічної продукції визначити практично неможливо, тому що технологічний рівень продукції між підприємствами одного виду економічної діяльності може сильно відрізнятись. Тому цей показник підходить лише для визначення технологічного рівня підприємства, а для галузі чи промисловості в цілому він є неінформативним.

Ефективність виробничо-господарської діяльності промислового підприємства, що розраховується як відношення валової доданої вартості на одного працюючого в інформаційному розумінні, підходить для оцінки будь-якого рівня економіки. Він доповнює загальну картину і реально відображає технологічний стан промислових підприємств або їх сукупності (виду економічної діяльності), а також промисловості в цілому.

Це пояснюється тим, що чим вища продуктивність праці (створюється більше доданої вартості), тим, відповідно, вищий технологічний рівень виробництва. Проте зазначений параметр фіксує стан, але не дає однозначної відповіді, у чому може бути проблема.

Технічний рівень виробництва можна оцінювати за багатьма складовими цього параметру, але крім детального опису стану економічного суб'єкта, цей критерій дає можливість отримати характеристику технологічного рівня як окремих промислових підприємств, так і промисловості в цілому, а також визначити їх технічний стан. Тобто дослідити проблему у більш широкому плані.

У першу чергу, необхідно вивчити загальне становище основних фондів, що може виявити не лише завдання підняття технологічного рівня промислового підприємства за рахунок упровадження нового сучасного високотехнологічного обладнання, а й також проблему його нормального функціонування, коли стан основних засобів є незадовільним, і головною метою цього господарюючого суб'єкта є виявлення можливостей для підтримки поточного технологічного рівня, оновлення основних засобів, заміну зношеного обладнання за умов жорсткого дефіциту фінансових ресурсів на вирішення вищезазначених завдань.

Процес технологічного оновлення промислових підприємств, беззаперечно, має бути спрямований на підвищення їх технологічного рівня. Але враховуючи обмеженість інвестиційних ресурсів, що спричинена фінансово-економічними кризами останніх років, можливості для стрімкого оновлення є досить обмеженими.

Тому технологічне оновлення слід розглядати також як підтримку нормального рівня зносу основних засобів, що є розв'язанням оперативних проблем, які, у свою чергу, в середньо- і довгостроковій перспективі допоможуть вирішити завдання реального підвищення технологічного рівня основних засобів.

Висновки. Отже, проведене дослідження підтверджує актуальність технологічного оновлення промислових підприємств економіки України. В умовах глобалізації та інтер-

націоналізації ринків промислової продукції постійно підвищується рівень конкуренції.

Тому для досягнення високого рівня конкурентоспроможності національного господарства промислові підприємства мають насамперед підвищувати технологічний рівень своєї продукції.

Звичайно, стратегія підвищення технологічності виробництва промислового підприємства може бути більш ефективною, якщо в державі впроваджуються заходи щодо стимулювання та підтримки науково-технічного розвитку промисловості. Податкове стимулювання технологічного оновлення може бути одним з найефективніших заходів, що реалізується державою.

Проаналізований зарубіжний досвід щодо визначення технологічного рівня промислових підприємств підтвердив, що не існує загальноприйнятого підходу з визначення високотехнологічних видів економічної діяльності.

В українській практиці також були спроби класифікувати діяльність промислових підприємств за технологічним рівнем. Але враховуючи швидкість технологічних змін у глобальному сучасному світі, зазначені класифікації та переліки технологій потребують щонайменше щорічного оновлення.

Проте, досліджені методики з оцінки технологічного рівня промислових підприємств дали можливість систематизувати ряд параметрів (критеріїв), за якими можна оцінювати технологічний рівень національного господарства, промисловості, підприємств певного виду економічної діяльності, а також окремого промислового підприємства.

Література

1. *The State of Science and Technology in the World (1996–1997)*. — UNESCO, Montreal, 2001. — 57 p.
2. *Международная стандартная отраслевая классификация всех видов экономической деятельности: 4-й пересмотр. вар-т. сер. М № 4/ Rev. 4 // ООН*. — Нью-Йорк, 2009. — 341 с.
3. *Международная стандартная торговая классификация: 4-й пересмотр. вар-т. сер. М № 34/ Rev. 4 // ООН*. — Нью-Йорк, 2008. — 248 с.

4. Сайт статистичного бюро ЄС. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/Annexes/htec_esms_an5.pdf

5. Закон України "Про Митний тариф України" від 19.09.2013 р. № 584-VII // ВВР України. — 2014. — № 20–21. — С. 1677.

6. Наказ Міністерства промислової політики України "Про затвердження Методики з ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств" від 08.02.2008 р. № 80. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_ee/pg_gtwgwd/index.htm

Зроблено систематизацію ознак, за якими технології можна віднести до категорії "високих" на основі методичних рекомендацій міжнародних організацій: ОЕСР, ЮНІДО, ЮНЕСКО, ЄС. Проаналізовано параметри оцінки технологічного рівня підприємства на підставі методичних рекомендацій Міністерства промислової політики України.

Сделана систематизация признаков, по которым технологии можно отнести к категории "высоких" при помощи методических рекомендаций международных организаций: ОЭСР, ЮНИДО, ЮНЕСКО, ЕС. Проанализированы параметры оценки технологического уровня предприятия на основании методических рекомендаций Министерства промышленной политики Украины.

The article represents the systematization of distinguishing features by which any technology can be classified as "high technology". Systematization is based on the methodological recommendations of international organizations: OECD, UNIDO, UNESCO, EU. The analysis estimates the parameters on the basis of guidelines of the Ministry of Industrial Policy of Ukraine.

Надійшла 17 липня 2014 р.

В. В. ШКОНДА**А. В. КАЛЬЯНОВ***Міжрегіональна Академія управління персоналом, Донецький інститут***ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ “ГЛОБАЛІЗАЦІЯ”**

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 122–128

Здійснюється концептуальний аналіз сутності категорії “глобалізація” у відповідних просторах соціуму за результатами досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених.

У сучасний період особливо цінним і актуальним є розгляд проблем розвитку глобальної цивілізації. Цей напрям має не лише теоретичне, а й велике прагматичне значення у зв'язку з інтеграцією України в європейський і світовий простір [1–4].

У новій науці — глобалістиці розглядається парадигма цивілізації третього тисячоліття, філософія та логіка самого явища глобалізації, дилема глобального моделювання, переосмислення теорій розвитку суспільства в контексті сучасних концепцій глобалізації.

У глобалістиці для теоретичної постановки та визначення процесів збалансованого соціального та економічного розвитку з пріоритетністю досягнення соціальних цілей дуже важливим є дослідження її понятійно-категоріального апарату і, зокрема, такої категорії, як “глобалізація”.

Віддаючи належне науковій і практичній значущості досліджень у вітчизняній та зарубіжній глобалістиці, відзначимо, що певне коло завдань, пов'язаних з термінологічним аналізом категорії “глобалізація”, потребує свого подальшого вивчення, адаптації і розвитку для потреб практичної і науково-дослідної діяльності.

Слід зазначити, що у вітчизняній та зарубіжній літературі таке багатогранне і складне поняття “глобалізація” трактується розмито і багатозначно, порушуючи тим самим осно-

вну вимогу до побудови і застосування змістовних наукових термінів. Концептуальний аналіз сутності категорії “глобалізація” наведено у табл. 1.

У контексті досягнення головної мети — перетворення світу на єдине ціле розглядає глобалізацію американський соціолог-дослідник Р. Робертсон [5]. Для цього, на його думку, потрібна серія емпірично фіксованих різномірних вимірів, об'єднаних логікою певних перетворень у сучасному світі.

Інший американський вчений Д. Томлінсон розглядає феномен глобалізації крізь призму мобільності, тобто глобалізація як мобільність передбачає можливість отримання інформації про події в усьому світі, що є важливим у контексті інноваційно-інвестиційної діяльності [6].

Професор Каліфорнійського університету (США) М. Кастельс визначив глобалізацію як “нову капіталістичну економіку”, в якій інформація, знання, інформаційні технології є фундаментом щодо зростання продуктивності і конкурентоспроможності [21]. На його думку, така економіка утверджується завдяки сітвовій структурі менеджменту, виробництва та розподілу.

На філософських засадах розглядається зміст категорії “глобалізація” дослідницею Т. Возняк [17], яка виокремлює в її сутності зміну процесів існування в сучасному світі у зв'язку з новим явищем.

Концептуальний аналіз сутності категорії “глобалізація”

№ п/п	Зміст поняття	Автор, рік, посилання	Системоутворюючий чинник
1	2	3	4
1.	Серія емпірично фіксованих вимірів, різно-рідних, але об’єднаних логікою перетворення світу на єдине ціле	Р. Робертсон, 1992 [5]	Перетворення світу на єдине ціле на основі емпірично фіксованих вимірів
2.	Можливість отримання інформації про події в усьому світі, що є важливим аспектом у контексті інноваційно-інвестиційної діяльності	J. Tomlinson, 1999 [6]	Отримання інформації про події в усьому світі
3.	Нова капіталістична економіка, для якої характерні інформація, знання, інформаційні технології, що є основним джерелом зростання, продуктивності і конкурентоспроможності	М. Кастельс, 2000 [21]	Інформація, знання, інформаційні технології як бази для зростання продуктивності і конкурентоспроможності
4.	Якісні зміни процесів існування в сучасному світі у зв’язку з новим явищем	Т. Возняк, 2000 [17]	Зміна процесів існування в сучасному світі у зв’язку з новим явищем
5.	Сукупність світових культурних потоків, що функціонують у відповідних просторах (інформаційний, етнопростір, технопростір, фінансовий та ідеологічний простори)	А. Аппадурі, 2001 [9]	Світові культурні потоки, що функціонують у п’яти просторах
6.	Об’єктивний, неминучий і необхідний процес у розвитку цивілізації XXI ст., що проявляється в глобальній інтеграції економіки, політики, науково-технологічної сфери, природоохоронної діяльності, у взаємодії і взаємозбагаченні різних культур	О. О. Валуйський, 2003 [14]	Процес розвитку цивілізації XXI ст. з характерною інтеграцією економіки, політики, науково-технологічної, природоохоронної сфер діяльності у взаємодії і взаємозбагаченні різних видів культур
7.	Розширення та ускладнення взаємозв’язків та взаємозалежностей економічних систем різних держав, формування світових ринків капіталу, товарів, робочої сили, всесвітнього інформаційного простору, глобального техногенного впливу на довкілля	В. А. Євтушенко, 2003 [15]	Розширення та ускладнення взаємозв’язків і взаємозалежностей економічних систем різних держав, формування світових ринків капіталу, товарів, робочої сили, всесвітнього інформаційного простору, глобального техногенного впливу на довкілля
8.	Сучасний прояв уніфікації суспільного буття, в якому провідним фактором виступає інформація	В. В. Ковальова, 2003 [16]	Уніфікація суспільного життя з провідним фактором – інформацією
9.	Сукупність подій у світі, які зв’язані одна з одною, але опосередкованими, а не вочевидь детерміністичним чином	О. Б. Шевчук, 2004 [7]	Взаємозв’язок соціально-економічних процесів у різних найвідоміших куточках світу

1	2	3	4
10.	Процес усе більшої інтеграції людства, який характеризується кількісним зростанням та значною інтенсифікацією політичних, економічних, соціальних, правових та культурних зв'язків (відносин) держав світу	Г. П. Балаба-нова, 2007 [10]	Зростання та значна інтенсифікація політичних, економічних, соціальних, правових та культурних зв'язків (відносин) держав світу
11.	Процес і результат розвитку продуктивних сил та інтернаціоналізація усіх сфер суспільного життя	С. В. Біла, 2007 [11]	Розвиток продуктивних сил та інтернаціоналізація усіх сфер суспільного життя
12.	Одна з основних тенденцій світового розвитку, виникнення нової системи міжнародних економічних відносин, що характеризується тотальним протистоянням супердержав та ідеологічних антагоністів	І. В. Дунаєв, 2007 [12]	Тенденція світового розвитку та нова система міжнародних економічних відносин з тотальним протистоянням супердержав та ідеологічних антагоністів
13.	Природний, незворотний процес, заснований на прагненні людства до інтеграції, об'єднання, формування мегасуспільства; ідеологія панування світового ринку, ідеологія неолібералізму, що передбачає використання нових методів управління світом, державою, народами	С. Ю. Кулакова, 2007 [13]	Прагнення людства до інтеграції, об'єднання, формування мегасуспільства; ідеологія використання нових методів управління світом, державою, народами
14.	Процес обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що виходить за межі географічних кордонів певної держави і є причиною усунення відмінностей між національними ринками, їх інтеграція у світовий ринок	Г. О. Партин, О. С. Гирик, 2007 [19]	Інтеграція національних ринків у світовий ринок з обміном товарами, послугами та робочою силою
15.	Форма вираження процесу становлення постіндустріального способу виробництва, за якого постіндустріальна революція, поширення інформаційно-інтелектуальних технологій піднесли індустріалізацію на більш високий рівень, перетворивши її на вищу форму – глобалізацію економіки і суспільства в цілому на вищу форму	А. А. Чухно, 2007 [20]	Піднесення індустріалізації на більш високий рівень, перетворюючи її на глобалізацію економіки і суспільства в цілому на вищу форму
16.	Сукупність таких процесів і явищ, як транскордонні потоки товарів, послуг, капіталу, технологій, інформації та міждержавне переміщення людей; переважання орієнтацій на світовий ринок у торгівлі, інвестуванні та інших трансакціях; територіальна та інституціональна інтеграція	Ю. О. Гаркуша, 2010 [18]	Транскордонні потоки товарів, послуг, капіталу, технологій, інформації та міждержавне переміщення людей, пріоритет орієнтацій на світовий ринок, територіальна та інституціональна інтеграція
17.	Одночасне поєднання як можливості доступу до інформації (через неї до досвіду), накопиченої в усіх частинах земної кулі, безвідносно місця проживання суб'єкта, так і взаємозалежності соціально-економічних процесів у різних регіонах країни	С. М. Тищик, 2012 [8]	Поєднання можливості доступу до інформації (досвіду) безвідносно місця проживання суб'єкта і взаємозалежності соціально-економічних процесів у різних регіонах країни

Британський вчений А. Аппадурі процес глобалізації розглядає як сукупність світових культурних потоків, що функціонують у п'яти основних просторах цивілізації: інформаційному, ідеологічному, фінансовому, етнопросторі та технопросторі [9]. За такого підходу глобалізація викликає відповідні зміни саме у зазначених просторах цивілізації.

Професор Київського національного торговельно-економічного університету О. О. Валуйський розглядає глобалізацію у філософському вимірі.

“Глобалізація – це об'єктивний, неминучий і необхідний процес у розвитку цивілізації ХХІ століття, що проявляється в глобальній інтеграції економіки, політики, науково-технологічної сфери, природоохоронної діяльності, взаємодії і взаємозбагаченні різних культур” [14].

З економічної точки зору сутність глобалізації розглядається В. А. Євтушенко – науково-педагогічним працівником кафедри маркетингу Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна. Вона вважає, що глобалізація – це розширення та ускладнення взаємозв'язків і взаємозалежностей економічних систем різних держав, формування світових ринків капіталу, товарів, робочої сили, всесвітнього інформаційного простору, глобального техногенного впливу на довкілля [15]. Виходячи з цього, у визначенні глобалізації не враховуються взаємозв'язки і взаємозалежності в політичному, правовому, соціальному та соціокультурному просторах.

Протилежну думку має правознавець В. В. Ковальова, яка під глобалізацією розуміє сучасний прояв уніфікації суспільного буття, в якому провідним фактором виступає інформація [16]. Проте і таке визначення глобалізації охоплює лише суспільний та інформаційний простори, що звужує рамки для розгляду природи глобалізму як явища та прояву глобалізаційних процесів, що протікають у сучасних цивілізаціях.

У визначенні глобалізації, яке пропонує О. Б. Шевчук, ця категорія розглядається як сукупність подій у світі, які зв'язані один з одним опосередкованим, а не вочевидь детерміністичним чином [7]. Наведене тлумачення

відбиває лише взаємозв'язок соціально-економічних процесів у різних найвідоміших куточках світу. Слід зазначити неповність, розмитість такого визначення, в якому не враховуються саме механізми динамічних соціально-економічних процесів, що відбуваються у глобалізованій економіці та цивілізації.

На думку Г. П. Балабанової, яка розглядає визначення глобалізації в контексті процесного підходу, її зміст полягає в усе більшій інтеграції людства, що характеризується кількісним зростанням та значною інтенсифікацією політичних, економічних, соціальних, правових та культурних зв'язків (стосунків) різних видів світу [10].

Наведене тлумачення глобалізації є більш чітким та повним, але в ньому не використовується підхід, пов'язаний із досягненням цілей на засадах розвитку зазначених видів зв'язків.

Процесного підходу до визначення глобалізації додержується і С. В. Біла, яка виокремлює в цьому два системоутворюючі чинники: розвиток продуктивних сил та інтерналізацію усіх сфер суспільного життя [11]. Саме ці чинники одночасно розглядаються і як їх результат.

У контексті основних тенденцій світового розвитку, виникнення нової системи міжнародних економічних відносин, для якої характерні тотальне протистояння супердержав та ідеологічних антагоністів, визначається сутність глобалізації, що пропонується І. В. Дунаєвим [12]. Таке тлумачення не є повним і обмежується лише системою глобальної міжнародної економіки, тобто за полем зору залишилися інші провідні простори людської цивілізації.

Більш системним та ємним є визначення глобалізації, що надається С. О. Кулаковою. В якості системоутворюючих чинників автором виокремлюються прагнення людства до інтеграції, об'єднання, формування мега-суспільства; ідеологія використання нових методів управління світом, державою і народом [13]. Таке тлумачення ґрунтується на використанні двох структурних підходів: системного і досягнення цілей. Автор також підкреслює необхідність використання нових

методів глобалізаційного менеджменту щодо управління світом, державою і народами.

Українські дослідники Г. О. Партин та О. С. Гирик розглядають зміст глобалізації у процесах обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що виходить за межі географічних кордонів окремої держави і є причиною усунення відмінностей між національними ринками, їх подальшої інтеграції у світовий ринок [14]. Виходячи з цього, системоутворюючим чинником глобалізації у наведеному тлумаченні є інтеграція національних ринків у світовий ринок з обміном товарами, послугами і робочою силою, тобто головна їх ідея полягає у використанні процесного підходу.

Провідний український вчений А. А. Чухно при тлумаченні сутності категорії “глобалізація” використовує кілька підходів — процесний, трансформаційний, системний, досягнення цілей, тенденцій світового розвитку, які спрямовані на піднесення індустріалізації на більш високий рівень, перетворюючи глобалізацію економіки в суспільстві в цілому на вищу форму [20].

У контексті синтезу таких процесів та явищ, як транскордонні потоки товарів, послуг, капіталу, технологій, інформації, міждержавного переміщення людей, домінування орієнтацій на світовий ринок у торгівлі, інвестуванні та інших трансакціях, територіальної та інституціональної інтеграції, дає семантичне визначення глобалізації Ю. О. Гаркуша [18]. Таке тлумачення глобалізації є більш повним, системним і чітким. У ньому всі процеси та явища мають розглядатися на засадах територіальної та інституціональної інтеграції.

У визначенні глобалізації, що надає докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом С. М. Тицик, ця категорія розглядається крізь призму впливу інформаційного глобалізму на інформаційне забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності [8]. Системоутворюючим чинником сутності глобалізації виступають: поєднання можливості доступу до інформації (досвіду) безвідносно місця проживання суб’єкта і взаємозалежності соціально-економічних процесів

у різних регіонах країни. За такого підходу забезпечується різке зростання можливостей людства в аспекті збирання, обробки, зберігання та передачі інформації; посилення дії інформаційних технологій на всі сфери людської діяльності. На думку автора, на цьому етапі розвитку інформаційний глобалізм призвів до появи групи асиметрій у глобальному інформаційному середовищі інноваційно-інвестиційної діяльності [8].

Розгляд існуючих підходів до визначення сутності поняття “глобалізація” в сучасному цивілізаційному просторі дав підстави виокремити шість структурних підходів: процесний, інформаційний, трансформаційний, системний, досягнення цілей, тенденції світового розвитку. Узагальнені дані щодо семантичного аналізу складових поняття “глобалізація” у визначеннях різних авторів наведені у табл. 2.

Аналізуючи наведені структурні підходи вітчизняних та зарубіжних науковців, що відображають змістовну й сутнісну сторони глобалізації, можна визначити такі їх кількісні характеристики: процесний підхід (30,55 %), системний (22,25 %), інформаційний (16,66 %), тенденція світового розвитку (13,88 %), досягнення цілей (11,11 %), трансформаційний (5,55 %).

Отже, семантичний аналіз поняття “глобалізація” свідчить, що залежно від предмета дослідження, це поняття може розглядатися з різних аспектів. Встановлено, що найчастіше використовуються два підходи: процесний (30,55 %) і системний (22,25 %), які разом становлять більше половини використовуваних підходів. Третє місце посідає структурний підхід, згідно з яким глобалізація розглядається як тенденція світового розвитку (13,88 %).

Відсутність єдиного прийнятного категорійно-понятійного апарату в сфері глобалістики, його постійний розвиток і доповнення, роз’єднаність поглядів різних учених актуалізують необхідність структурування і визначення взаємозв’язків між основними його складовими.

Розглянуті різні трактування ключових елементів категорії “глобалізація”, а також відповідні термінологічні підходи достатньо

**Семантичний аналіз складових поняття “глобалізація” у визначеннях
вітчизняних та зарубіжних авторів**

№ п/п	Автор, рік	Структурний підхід до сутності поняття					
		Про- цесний	Інфор- мацій- ний	Транс- форма- ційний	Сис- темний	Досяг- нення цілей	Тенденція світового розвитку
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Р. Робертсон, 1992			+			
2	J. Tomlinson, 1999		+				
3	М. Кастельс, 2000		+			+	+
4	Т. Возняк, 2000	+					+
5	А. Аппадурі, 2001		+		+		
6	О. Валуйський, 2003	+			+		
7	В. Євтушенко, 2003		+		+		
8	В. Ковальова, 2003	+	+				
9	О. Шевчук, 2004	+					
10	Г. Балабанова, 2007	+			+		
11	С. Біла, 2007	+				+	
12	І. Дунаєв, 2007				+		+
13	С. Кулакова, 2007	+			+	+	
14	Г. Партин, О. Гирик, 2007	+			+		
15	А. Чухно, 2007	+		+	+	+	+
16	Ю. Гаркуша, 2010	+					+
17	С. Тищик, 2012	+	+				
	Разом:	11	6	2	8	4	5

широкого кола дослідників в Україні та за кордоном свідчать про те, що багато визначень не завжди чітко розкривають термінологічний контекст, а в ряді випадків відбивають суперечливість поглядів і суджень вітчизняних та зарубіжних учених.

З урахуванням проведеної адаптації наведених даних до потреб щодо розгляду та вирішення актуальних проблем розвитку глобалізованої економіки та суспільства України на сучасному етапі, існує необхідність розробки відповідного науково-методичного інструментарію і системи управління на різних рівнях з використанням методів і моделей різних наук, спрямованих на попередження негативного впливу глобалізації на політику, економіку і суспільство в умовах дії глобалізаційних викликів.

Література

1. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. — М.: ВЛАДОС, 1994. — 336 с.
2. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка публік рилейшнз / В. М. Бебик. — К.: МАУП, 2005. — 440 с.
3. Иноземцев В. Л. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия / В. Л. Иноземцев. — М.: Экономика, 2003. — 730 с.
4. Камінська О. М. Міжнародна система страхування “асистанс” в умовах глобалізації / О. М. Камінська // Україна в умовах глобальної конкуренції: стратегія випереджаючого розвитку: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Донецьк, 22–24 квіт. 2010 р. — Донецьк: Друк-Інфо, 2010. — С. 49–51.

5. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / R. Robertson. — London, Newbury Park and New Delhi: Sage, 1992. — 366 p.
6. Tomlinson J. Globalization and Culture // Chicago: The University of Chicago Press. — 1999. — 248 p.
7. Шевчук О. Б. Глобально-інформаційна економіка та синергетичний підхід до її дослідження / О. Б. Шевчук. — К.: Фенікс, 2004. — 112 с.
8. Тищик С. М. Вплив інформаційного глобалізму на інформаційне забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності / С. М. Тищик // Наук. праці МАУП. — 2012. — Вип. 3(34). — С. 202–208.
9. Appadurai A. Grassroots Globalization and the Research. Imagination / A. Appadurai // Globalization / ed. A. Appadurai. — Durham&London: Duke University Press, 2001. — P. 1–21.
10. Балабанова Г. П. Деякі проблеми демократичного розвитку в умовах глобалізації / Г. П. Балабанова // XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія: Матер. IV міжнар. наук.-теоретич. конф., м. Київ, 8–9 черв. 2007. — Кн. 1. — К.: Фенікс, 2007. — С. 16–22.
11. Біла С. В. Фінансова глобалізація та перспективи демократичного реформування національної економіки / С. В. Біла // XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія: Матер. IV міжнар. наук.-теоретич. конф., м. Київ, 8–9 черв. 2007. — Кн. 1. — К.: Фенікс, 2007. — С. 311–316.
12. Дунаєв І. В. Загрози і можливості України в сучасній глобальній економіці / І. В. Дунаєв // XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія: Матер. IV міжнар. наук.-теоретич. конф., м. Київ, 8–9 черв. 2007. — Кн. 1. — К.: Фенікс, 2007. — С. 320–323.
13. Кулакова С. Ю. Вплив глобалізаційних процесів на інвестиційну політику держави / С. Ю. Кулакова // XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія: Матер. IV міжнар. наук.-теоретич. конф., м. Київ, 8–9 черв. 2007. — Кн. 1. — К.: Фенікс, 2007. — С. 328–332.
14. Валуйський О. О. Глобалізація сучасного світу: об'єктивна і суб'єктивна сторони / О. О. Валуйський // Социальные, экономические, политические и психологические последствия глобализации в современном обществе: Матер. Всеукр. науч.-практ. конф., г. Донецьк, 13–14 марта 2003. — Донецьк: ДИУ, 2003. — С. 28–30.
15. Евтушенко В. А. Влияние глобализации на развитие эколого-экономических отношений / В. А. Евтушенко // Социальные, экономические, политические и психологические последствия глобализации в современном обществе: Матер. Всеукр. науч.-практ. конф., г. Донецьк, 13–14 марта 2003. — Донецьк: ДИУ, 2003. — С. 41–44.
16. Ковальова В. В. Сучасне розуміння глобалізації / В. В. Ковальова // Социальные, экономические, политические и психологические последствия глобализации в современном обществе: Матер. Всеукр. науч.-практ. конф., г. Донецьк, 13–14 марта 2003. — Донецьк: ДИУ, 2003. — С. 73–77.
17. Возняк Т. Глобалізація як виклик людству / Т. Возняк // "1", глобалізація, Європейський Союз та Україна. — К.; Л., 2000. — С. 27–47.
18. Гаркуша Ю. О. Вплив глобалізації на фінансову систему України / Ю. О. Гаркуша // Україна в умовах глобальної конкуренції: стратегія випереджаючого розвитку: Матер. Всеукр. наук.-практич. конф., м. Донецьк, 22–24 квіт. 2010. — Донецьк: Друк-Інфо, 2010. — С. 33–34.
19. Партин Г. О. Глобалізація банківської діяльності: основні причини і наслідки / Г. О. Партин, О. С. Гирик // Регіональна економіка. — 2007. — № 3. — С. 36–39.
20. Чужно А. А. Твори: У 3-х т. — Т. 3. Становлення еволюційної парадигми економічної теорії / НАН України, Київ; Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, наук.-дослід. фінанс. ін-т при Мінфіні України. — К., 2007. — С. 227–228.
21. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. — М.: ГУВШЭ, 2000. — 608 с.

Досліджено тлумачення сутності категорії “глобалізація”, виокремлено системоутворюючі чинники, які становлять зміст цього поняття, проведено семантичний аналіз складових поняття “глобалізація” за окремими структурними підходами у визначеннях різних авторів.

Исследовано толкование сущности категории “глобализация”, выделены системообразующие факторы, составляющие содержание этого понятия, проведен семантический анализ составляющих понятия “глобализация” по отдельным структурным подходам в определениях разных авторов.

The interpretation of the category essence “globalization” is researched, system-making factors that comprise the content of this notion are singled out, the semantic analysis of the constituents of the notion “globalization” on separate structural approaches in definitions of different authors is carried out.

Надійшла 27 лютого 2014 р.

**СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНТИНУУМУ ПОГЛЯДІВ
НА ДЕФІНІЦІЮ “ВИТРАТИ”**

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 129–132

Базисом ефективної господарсько-економічної діяльності підприємства в контексті його майбутнього розвитку є правильно визначені вектори управління витратами, що потребує структуризації континууму поглядів учених на дефініцію “витрати” та ідентифікації основних її елементів.

У сучасних формаціях здійснення господарсько-економічної діяльності витрати є доміантним чинником і одним з базисних детермінант формування прибутку, що актуалізує зосередження уваги керівництва підприємства на реалізації дієвої системи управління ними. Моніторинг витрат допомагає з'ясувати ефективність використання та провести оптимізаційні заходи щодо їх мінімізації, оцінити показники роботи підприємства, імплементувати прогностичні процедури визначення рівня прибутковості і рентабельності.

Дослідження дефініції “витрати” має не лише теоретичний, а й прикладний характер, адже ідентифікація їх природи та особливостей надалі дасть можливість здійснювати процес управління ними, що нині є пріоритетним. Виходячи з цього, необхідним є розуміння економічної природи та квінтесенції витрат виробничо-економічної системи, яке неможливе без вивчення поглядів учених.

Проблематику визначення сутності дефініції “витрати” досліджували ряд зарубіжних та вітчизняних учених, серед яких О. Байдик, Ф. Бутинець, Л. Гіляровська, В. Горфінкель, М. Грещак, Н. Задорожна, Г. Козаченко, О. Коцюба, Ю. Погорелов, Г. Макухін, К. Макконелл, В. Нагайчук, В. Савчук, Ч. Хорнгрэн, Дж. Фостер та ін.

Віддаючи належне науковим доробкам зазначених учених, вважаємо необхідним,

виходячи з розгляду численних публікацій з проблематики визначення сутності витрат крізь призму семантичного аналізу континууму поглядів до сутнісного розуміння, здійснити спробу ідентифікації доміантних елементів запропонованої дефініції.

Доцільність проведення такого дослідження полягає в ідентифікації ознак поняття “витрати”, що дасть можливість розробити ефективні управлінські та оптимізаційні заходи для забезпечення прибутковості виробничо-економічної системи, адже прибуток — це основна мета підприємницької діяльності; індикатор його ефективності; основне джерело формування ресурсів; доміантний вектор зростання ринкової вартості підприємства; базис інноваційного розвитку виробничо-економічної системи, держави.

На основі розгляду континууму поглядів провідних учених здійснимо семантичний аналіз дефініції “витрати”, визначимо структурність та основні вектори управління ними.

Витрати — це базисна економічна категорія, проблематика квінтесенції якої досліджувалась ще на початку зародження економічної думки. Розуміння витрат не залишалось сталим на кожному етапі розвитку економічної науки, а трансформувалось із загальним розвитком економічної теорії та теоретико-прикладних аспектів управління ними.

Витрати — категорія економічна, їх виникнення і розвиток вивчають у ретроспективі.

Витрати виникли з появою товарного виробництва і товарного обігу [1]. Тому розкриття сутності витрат у різні часи пов'язують із типом економіки, економічним устроєм, формою власності на засоби виробництва, функціями торгівлі як галузі економіки, а також становленням і розвитком економічної думки.

Відповідно до законодавства України під витратами розуміють “зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу” [7]. Оцінювання та контроль виробничої діяльності підприємства тісно пов'язані з аналізом витрат на виробництво продукції, робіт, послуг як загалом, так і за окремими видами. Згідно з основними положеннями про склад витрат на виробництво “собівартість продукції (робіт, послуг) підприємства формується з витрат, пов'язаних з використанням у процесі виробництва природних ресурсів, сировини, матеріалів, палива, енергії, основних фондів, нематеріальних активів, трудових ресурсів, а також інших витрат на її виробництво” [1]. Там само: “витрати виробництва — це сукупність витрат живої праці та праці, уречевленої в засобах виробництва, на всіх стадіях створення продукції” [1].

Як зазначають Кемпбелл Р. Макконел і Стенлі Л. Брю [9], розуміння витрат економістами ґрунтується на факті обмеженості ресурсів та можливості їх альтернативного використання. Використання ресурсів для виробництва певного товару означає неможливість виробництва з них іншого альтернативного товару. Витрати в економіці безпосередньо пов'язані з відмовою від виробництва альтернативних товарів чи послуг. На думку вчених [8], “витрати — це вартісний вираз обміну та трансформації ресурсів підприємства”.

Для комплексного дослідження континууму поглядів для визначення дефініції “витрати” за основу візьмемо методику семантичного аналізу (табл. 1) К. Безгіна [2]. Визначаємо домінуючі елементи інтерпретацій дефініції “витрати” різними авторами:

1. Основний показник діяльності підприємства для прийняття управлінських рішень.
2. Окремий об'єкт управління, обліку й аналізу.
3. Ресурси для отримання результату.
4. Вартість усіх використовуваних ресурсів.
5. Витрати на придбання основних факторів виробництва.

Таблиця 1

Семантичний аналіз континууму поглядів на дефініцію “витрати”*

№ п/п	Автор	Ключові характеристики (+/-)**							Питома вага, %	
		1	2	3	4	5	6	7	“+”	“-”
1	О. Байдик	+	+	-	+	+	+	+	85,71	14,29
2	Ф. Бутинець	+	-	+	-	-	-	-	28,57	71,43
3	Л. Гіляровська	-	-	-	-	+	+	-	28,57	71,43
4	В. Горфінкель, В. Швандар	+	+	+	+	-	+	-	71,42	28,58
5	М. Грещак, О. Коцюба	+	+	-	-	-	+	-	42,85	57,15
6	Н. Задорожна	+	-	-	+		+	-	42,85	57,15
7	Г. Козаченко, Ю. Погорєлов, Г. Макухін	+	+	-	-	+	-	-	42,85	57,15
8	К. Макконелл	+	-	+	-	-	+	-	42,85	57,15
9	В. Нагайчук	+	+	-	+	+	-	-	57,14	42,86
10	В. Савчук	-	-	-	-	-	-	+	14,28	85,72
11	Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер	+	+	-	+	-	+	-	57,14	42,86

* Розраховано автором на основі джерел [1–12];

** “+/-” — наявність / відсутність запропонованих елементів, визначених авторами

Домінантні елементи дефініції “витрати”*

№ 1	Домінантні елементи дефініції	“+”, %
1.	Основний показник діяльності підприємства для прийняття управлінських рішень	82,8
2.	Окремий об’єкт управління, обліку й аналізу	64,6
3.	Ресурси для отримання результату	27,3
4.	Вартість усіх використовуваних ресурсів	45,5
5.	Витрати на придбання основних факторів виробництва	36,4
6.	Обсяг використаних ресурсів підприємства у грошовому вимірі для досягнення певної мети	63,6
7.	Зменшення економічних вигід у результаті вибуття грошових засобів іншого майна і (або) виникнення зобов’язань, що призводять до зменшення капіталу	18,2

* Розраховано автором на основі [2]

6. Обсяг використаних ресурсів підприємства у грошовому вимірі для досягнення певної мети.

7. Зменшення економічних вигід у результаті вибуття грошових засобів іншого майна і (або) виникнення зобов’язань, що призводять до зменшення капіталу.

Результати аналізу домінантних елементів подано в табл. 2.

Проведений моніторинг складових елементів поняття “витрати” за допомогою семантичного аналізу дав змогу ідентифікувати домінантні компоненти, імплементація яких дасть можливість сформулювати кращі підходи щодо розуміння їх сутності, розробити систему управління, впровадити оптимізаційні заходи щодо формування витрат, у результаті чого активізувати діяльність виробничо-економічної системи.

Результати семантичного аналізу дали підстави провести градацію між основними елементами та ідентифікувати принципові аспекти дефініції “витрати”, які є системоутворюючими в розумінні її сутності. Отже, витрати є основним показником діяльності підприємства для прийняття управлінських рішень (82,8 %), адже в господарсько-економічній діяльності підприємства виникають численні витрати різних видів, управління якими дає можливість забезпечувати адекватне реагування на їх зміни. В реаліях сьогодення, для здійснення оптимізаційних заходів щодо витрат у контексті їх складу, структур-

ності, передумов виникнення, використання резервів економії витрат, підприємства повинні реалізувати політику системи управління витратами.

Висновки. Базисом ефективної господарсько-економічної діяльності підприємства в контексті його майбутнього розвитку є правильно визначені вектори управління витратами, що є теоретичною детермінантою імплементації системи управління витратами в структурно-логічній побудові системно-організаційної діяльності підприємства.

Систематизація та узагальнення дискурсів зарубіжної і вітчизняної думки континууму поглядів учених дефініції “витрати”, враховуючи результати проведеного семантичного аналізу, дало можливість запропонувати авторське визначення поняття. Витрати — це показник, що відображає паритет сукупності використаних ресурсів підприємства та результативність досягнення поставленої мети господарсько-економічної діяльності, та є індикатором для прийняття ефективних управлінських рішень.

Література

1. Байдик О. Нормативний метод обліку витрат на виробництво продукції / О. Байдик // Баланс. — 2001. — № 7. — С. 50–61.
2. Безгін К. С. Управління якістю бізнес-процесів на підприємстві: Дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Приазовський держ. техн. ун-т. — Маріуполь, 2009. — 196 с.

3. Бутинець, Ф. Ф. Бухгалтерський управлінський облік: Підруч. для студ. спец. "Облік і аудит" / Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, З. Ф. Канурна, Н. М. Малюга, Л. В. Чижевська; за ред. Ф. Ф. Бутиця. — 3-тє вид., переробл. і допов. — Житомир: Рута, 2005. — 480 с.
4. Гиляревская Л. Т. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: Учеб. / Л. Т. Гиляревская и др. — М.: Проспект, 2006. — 360 с.
5. Горфинкеля В., Швандара В. Экономика предприятия: Учеб. для вузов / Под ред. В. Я. Горфинкеля, В. А. Швандара. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 670 с.
6. Грещак М. Г. Управління витратами: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / М. Г. Грещак, О. С. Коцюба. — К.: КНЕУ, 2002. — 131 с.
7. Задорожна Н. В. Мікроекономічна теорія виробництва і витрат: Навч. посіб. / Н. В. Задорожна. — К.: КНЕУ, 2003. — 219 с.
8. Козаченко Г. В. Управління затратами підприємства: Монографія / Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорелов, Л. Ю. Хлапьянов, Г. А. Макухін. — К.: Лібра, 2007. — 320 с.
9. Макконелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Учеб. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. — М.: ИНФРА, 1999. — 974 с.
10. Нагайчук В. В. Основні резерви зниження витрат сільськогосподарського підприємства / В. В. Нагайчук // Економіка АПК. — 2012. — № 1(25). — С. 146–149.
11. Савчук В. П. Финансовый менеджмент предприятий: прикладные вопросы с анализом деловых ситуаций / В. П. Савчук. — К.: Максимум, 2001. — 600 с.
12. Хорнгрен Ч. Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект: Пер. с англ. / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер; под. ред. Я. В. Соколова. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 416 с.

Базисом ефективної господарсько-економічної діяльності підприємства в контексті його майбутнього розвитку є правильно визначені вектори управління витратами, що потребують структуризації континууму поглядів учених на дефініцію "витрати" та ідентифікації основних її елементів. Систематизація та узагальнення дискурсів зарубіжної і вітчизняної думки континууму поглядів учених, враховуючи результати проведеного семантичного аналізу, дали підстави запропонувати авторське визначення поняття "витрати" — це показник, що відображає паритет сукупності використаних ресурсів підприємства та результативність досягнення поставленої мети господарсько-економічної діяльності, і є індикатором для прийняття ефективних управлінських рішень.

Базисом эффективной хозяйственно-экономической деятельности предприятия в контексте будущего развития является правильное определение векторов управления затратами, что требует структуризации континуума взглядов ученых на дефиницию "расходы" и идентификации основных ее элементов. Систематизация и обобщение дискурсов зарубежной и отечественной мысли континуума взглядов ученых, учитывая результаты проведенного семантического анализа, позволило предложить авторское определение понятия "расходы" — это показатель, отражающий паритет совокупности использованных ресурсов предприятия и результативность достижения поставленной цели хозяйственно-экономической деятельности, и является индикатором для принятия эффективных управленческих решений.

The basis of effective business and economic activities of the enterprise in the context of its future development is correctly identifying the vectors of cost management that require structuring continuum views of scientists on the definition of "cost" and identify its basic elements. Organizing and summarizing discourses foreign and domestic opinion continuum views of scientists, including the results of the semantic analysis allowed the author to offer a definition of "cost" — a measure that reflects the parity used together enterprise resource efficiency and achieve the goal of economic and economic activity and is an indicator for making effective management decisions.

Надійшла 11 вересня 2014 р.

**“SILK ROAD” RICHTHOFEN’S GEOECONOMICAL PARADIGM
IN CHINA EURASIA RESOURCES DIPLOMACY**

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 133–139

The article devoted to China elite’s Silk Road concept and the other countries Eurasia projects’ analyze.

Now China diplomacy shows desire to enhance cooperation with its Central and South-east Asia Border States in tradition of what is called “new silk road” diplomacy. The ancients did not use a comparable term for their own networks. This china product was among other important goods and minerals. The “old” Silk Road that in this article is described was as much an invention as these new China, US and Russia concepts.

The German geographer Baron Ferdinand von Richthofen (1833–1905) coined die Seidenstrasse in 1877. F. Richthofen worked out geological paradigm of „silk road”. European and American business corporations in their “grate game” had financed Richthofen’s 1868–1872 geological surveys of China. Behind China approach are mostly domestic rationales: a need to preserve stability on its borders and in the western part of China, secure export markets and energy supplies, develop inland transport routes as an alternative to unstable sea lines, and to narrow the development gap between the eastern and western parts of China [13–15].

British Captain T. W. Blakiston’s post-Opium War explorations of coal and mineral deposits herald the beginning of “the era of the development of China for science, China’s full practical exploitation through world-traffic and transformation into a new arena of competition” [5]. Richthofen’s China is not G. W. F. Hegel’s China, geographically doomed to its essentialized, isolated, family-centered antiquity when

the pendulum of world history first swung from East to West [20, 275–342]. Commerce and colonialism were integral to German science Richthofen’s advancement of geological exploration works and vice versa.

Now pendulum of world economy swung from West to East. And China now is a country of 1,3 billion people, almost 20 % of the world’s population. It consumes 11 % of global oil or 27 % of the world’s soybeans. China has discovered 171 varieties of minerals, and 158 of them with proved reserves. There are 10 energy-related minerals, including oil, natural gas, coal, uranium. But now it is also the world’s second-largest importer; in 2013, it alone accounted for 31 % of global growth in oil demand. Now that China is the workshop of the world, its demands for electricity, resources and modernization has increased [1; 12–15]. In exploring its road to modernization and learning from modernization theory, China has adopted the useful and formed its own modernization stratagems. K. Polanyi [30] was among scientists who turned their attention to the study of the alternative ways in which people dealt with the material aspects of life and modernization. One of the main concerns was to show that the self-regulating markets had not been the only way mankind found to organize the production and distribution of goods, and in some cases it had not been the best one. Instead of the economy being embedded in the social relations, social relations are embedded in the economic system” [31, 60]. Gregory Baum char-

acterizes this approach as showing that throughout history the economy “was accessory to society” [4, 12]. Polanyi’s student Marshall Sahlins in his classic study of anthropological economics described diplomatic nature of the primitive trade and logic of reciprocity [35]. Francois Julien developed the view on such of reciprocity of using natural resources in form of stratagems. He thinks that “the key to Chinese strategy is to rely on the inherent potential of a situation and to be carried along by it as it evolves” [25, 20]. The Silk Road provides a model of idealized natural event that evolves in exchange. Like Marcel Mauss’s archaic logic of reciprocity, Silk Road commerce brought otherwise hostile communities into peaceful relations. Such exchanges effectively served as diplomatic contracts [29]. Thus the historical Silk Road offers a template for modern international commerce, a kind of geopolitical chronotope, that is, a condition or strategy for geo-economics thought and action. As well as a background context which was invention of the German geographer Ferdinand von Richthofen. Richthofen’s published works introduced two Silk Roads: a plural *Seidenstrassen* that delineated the historical routes of silk exports from China; and, far more prominently, a singular *Seidenstrasse* of the Greek geographers Marinus and Ptolemy. The ancients did not use a comparable term for their own cosmopolitan networks and practices. Immanuel Kant’s cosmopolitan “right of common possession of the surface of the earth”, for example, had a long footnote on the historical geography of silk trade between “the Land of the People of Ser” and Europe. I. Kant had explicitly distinguished between contact and forcible entrance, and this cosmopolitan ancient traffic stood in contrast to Kant’s own age when “the inhospitable behavior of the civilized states in our part of the world, especially the commercial ones” in foreign lands, have led to China and Japan “wisely, limit[ing] such interaction” [26, 82, 83*n*, 82, 84]. In stark contrast, Richthofen’s writings on the Silk Road belonged to a multivolume geological survey of China that guided the German colonial seizure of Qingdao in northern China in 1897. Richthofen’s model was part of a competitive German blueprint for a commercial railroad linking

China with European. The significance of this first iron Silk Road lies in geological as well as political history. Richthofen and Sven Hedin, who popularized the Silk Road in the 1930s, asserted the centrality of geological knowledge to geopolitical action. Recent environmental scholarship has explored modernization into geological agents [8–9; 16–19; 40].

Today the Silk Road western paradigm looks as premodern Afro-Eurasian trade network between Byzantium and Beijing, Samarkand and Timbuktu that somehow historically anticipated the hyperconnected, globalized world and that might, through collaboration across traditional divisions, offer ways to rethink the present and to reimagine the future [10]. In Chinese-language studies the Silk Road begins with diplomacy in Central Asia in the second century BC and turns history to “open” empires instead of isolated civilizations. In Central Asian studies, by contrast, the Silk Road begins with Indo-European migrations four millennia ago and ends with Russian and Qing imperial expansion into Central Asia in the XVII century. The period between II BC to X AD is interpreted as the most splendid time in the commercial road communication from the East to the West. There were two great centralized empires: Roman Empire and Han Dynasty Empire; Byzantine Empire and Tang Dynasty Empire. It was only one difference since II BC: the trade was with an intense diplomatic activity, which was guided by Han dynasty (206 BC–220 AD). The only precedent in this diplomatic activity was Alexander the Grate’s empire, which joined India and Greece together [2; 3; 8; 22–23; 29; 32; 34]. Aside from that, the name of the Road was incorrect about what products were exchanged. The Silk Road’s products were: materials (silk, medicaments, spices, wood, iron, copper, gunpowder, and gems), technology (compass) and ideology (different religions). The first who described the Road an told about mineral resources of some kingdoms was Shiji of Sima Qian [39].

Scientst Tait Robert [42] explained that “The minerals were very important strategic goods, as the government tried to control its extraction in centralized empires. An example of this mineral

production's control is China, in s. 1 BC, where it was necessary to state made a monopoly of production and marketing of salt and steel. This monopoly could be possible thanks to the management of mines and furnace. This monopoly was repeated during Tang dynasty (618–907), several centuries after Han Dynasty's fall" [42, 7]. Hansen V. told that: In the Roman Empire we must remind the restrictive laws over silk trade, the Roman Senate issued in several times to check the precious metal flight when Oriental products import were paid. In II BC the diplomatic and trade relations were managed from Han Dynasty to Eurasia. The precursor of diplomatic relations was emperor Wudi of Han Dynasty (141–87BC.), who – in 138 BC – sent an embassy to Central Asia with Zang Qian as ambassador to find allies to harass Xiongnu kingdom in its rearguard. Shiji related to the Zhang Qian's periplus, describes several kingdoms of Central Asia: Yuezhi kingdom, in Afghanistan, and others countries in extreme West. These kingdoms were unknown to Chinese, and in his account, Zhang Qian described their costumes and products, and, tells us that in 166 AD "the king of Da Qin, Andong (Marcus Aurelius Antoninus), sent an embassy" [16, 82]. Sevillano-López D. indicates that Byzantine Empire sent embassies in 643, 667, 701 and 719. On the other hand, Han Dynasty sent General Gan Yin to Persia in 97 AB; and the Tang Dynasty sent Wang Xuance as ambassador to India in 643, 646 and – sometime – between 657 and 661. The Buddhist monks Xuangzang (600–664) and Yijing (635–713) made their pilgrimages to India's centers. In this relations were mixed different mining areas, mineral substances and its elaborated products are related. The minerals and their derivative products object of trade can be classified: prestige goods (gold, silver, gems, glass, and asbestos); common use goods (steel, copper, and lead, tin)" [37, 51–53]. This information was used by Richthofen's in 1870–1872 who reported to the European-American Chamber of Commerce in Shanghai on China's regional commercial, mining, and railroad prospects highlighted the significance of future lines running west from Xi'an to coal-rich "northern route" around the Tarim Basin [10–11].

Hedin effectively set Central Asia history and world politics to geological time. Hedin's bid to "Plan for the Revival of the Silk Road" transformed geological Richthofen's Silk into an urgent geopolitical strategy. His first Sino-Swedish scientific expedition (1927–1928) in Central Asia sought the best airline route between Berlin and Peking-Shanghai on behalf of the German government ay Lufthansa; his third Sino-Swedish expedition (1933–1935) plotted a motor-road route between Europe and China financed by the Chinese Nationalist government. Hedin's in famous diplomacy enabled him to negotiate large-scale international collaborations between Nazi Germany, Chinese Nationalists, and European and US governmental and private sponsors during Uyghur uprisings in Xinjiang, the Chinese Red Army's Long March, and emergent conflicts in East Asia and Europe [44]. In his diplomacy with China, Hedin [18–21] influentially made the Han dynasty imperial embassy to the West the narrative starting point of the Silk Road. The "Silk Road" chapter of his international bestseller [19] begins: "In the year 138 B. C., the great Emperor [Wudi], of the older Handynasty, sent an embassy of a hundred persons, headed by [Zhang Qian], to the modern Ferghana." The chapter ends with Hedin's exhortation that was constructed the "the world's longest motor-road" spanning Europe and China along this historical pathway.

Marlène Laruelle, Jean-François Huchet assesses the dimension of Central Asia's XXI century as "Great Game" [11]. They analyzed new Silk Road's diplomacy of the major players: one is an "external" party – the U S – insofar as it has no shared borders with the region while the two others – Russia and China – are neighboring countries. Russian influence has been historical and remains preponderant. The US is actor of the more recent past, but remains tenacious about expanding its presence. China, on the other hand, has had an extraordinary run to leadership in the region.

The proposal for a "New Silk Road" from US diplomacy dates back to the 1990 s., when Republican Senator Sam Brownback, who closely cooperated with Prof Frederick Starr in his legislative initiative "Silk Road Act", echoed a

strikingly similar initiative. The plans original architect, Frederick Starr, chair of the Central Asia-Caucasus Institute, advanced the proposal in conjunction with the Centre for Strategic and International Studies. At the Istanbul Conference of 2011, Western leadership introduced a controversial template for new security architecture for Central and South Asia. The US diplomacy was going to build “New Silk Road” project as quintessentially of its Greater Central Asia strategy dating back to the George W Bush presidency for such purposes. Imas Eugene in his investigation “The New Silk Road to Nowhere. U.S. post-2014 development plans for Central Asia” explained that “for facilitating Central Asia’s efforts to return to its historic role as the gateway between East and West necessary that Turkmen gas fields could help meet both Pakistan’s and India’s growing energy needs and provide significant transit revenues for both Afghanistan and Pakistan; Tajik cotton could be turned into linens; Furniture, fruit from Afghanistan could find its way to the markets of Astana, Mumbai; the construction of the nearly one billion dol. Central Asia-South Asia electricity project (CASA-1000)” [24, 62]. The CASA-1000 line runs 759 miles through four of the most unstable countries for number of tasks: connect surplus summer hydroelectricity in Kyrgyzstan and Tajikistan to electricity-starved Afghanistan and Pakistan; create alternative energy corridors for post-Soviet countries; break their dependence on Russia’s infrastructural ties. It appeared to be that the high-profile nature of the project will make it a target for competition and risks to destabilize the region. The ability of local forces to coordinate and secure of infrastructure alone will be extremely difficult. The U.S. is wary of Russian involvement in the region and its attempt to control any arrangement and undermine Washington’s efforts to decouple Central Asia from Moscow’s influence.

Russia’s interests were confirmed when Russia’s Inter RAO-United Electrical Systems signed a 25-year contract with China. Russia has chances and risks in Central Asia but has shown a possibility to reach its diplomatic interests. Russian leaders understand that Kyrgyzstan, Tajikistan, Kazakhstan can go in more

integrative relations only in terms of widening energy market. And not only becoming energy exporters, importers, transit countries but member of energy club of equal interests in deal with China, India, Pakistan. Russia’s experience with Central Asian electrical systems and its own vast hydroelectric potential makes Russia ready to facilitate Central Asia’s hydroelectric needs. It also blends in with the concept of an Energy Club of the Shanghai Cooperation Organization (CSO). The elite of Russia in its decision to participate in the creation of energy and transport corridors in Eurasian region have far reaching geopolitical goals. They are: Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India (TAPI) pipeline, Iran-Pakistan pipeline; the rail-road transport corridor from Tajikistan to Pakistan (cutting across the Wakhan sector, will ensure Russia and Central Asian countries getting an access to the Arabian Sea and Indian Ocean through the Gwadar port, with Pakistan getting access to Russian and Central Asian markets). If this corridor is linked up with the Karakoram highway, China too becomes a part of this sector. Chinese companies already have a major footprint in this corridor by virtue of their operational control over the Gwadar port (Pakistan).

In this contest Russia diplomats accelerated the deal in May 2014 between Russia’s Gazprom and China National Petroleum Corp (CNPC) which has been 10 years in the making. There leaders arranged “There remains a need to reform the international financial and economic architecture, to realign it to the needs of the real economy, and to increase the representation and voting rights of emerging markets and developing countries in the system of global economic governance in order to restore confidence in the system” [36]. From China side was given proposition about the concept of a New Silk Road Economic Belt. It was presented during Xi Jinping’s landmark 10-day visit to Central Asia in 2013. Xi visited four Central Asian states: Turkmenistan, Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan [27–28]. Xi was the third consecutive Chinese leader to visit the former Soviet Central Asia region, countries that no U.S. president has visited. He also took part in the 13-th SCO summit in Bishkek and went to Russia to attend

the G20 summit in St. Petersburg. The concept was announced in Xi's speech in Astana and reiterated in Xi's address at the SCO summit. Xi presented a five-point proposal to jointly build the New Silk Road Economic Belt to strengthen relations between China, Central Asia and Europe. China is also interested in its southern neighborhood, especially ASEAN. The PRC suggests establishing a Maritime Silk Road. This idea was revealed at the 16th ASEAN+China summit in Brunei and China leader's speech in the Indonesian parliament. Signs of the growing international presence of the Chinese RMB have fueled speculation that the yuan will be the world's next reserve currency. The Chinese economic miracle has catapulted the RMB to a spot among the top 10 traded currencies in the global economy, thanks to high GDP growth, consecutive current and capital account surpluses and an aggressive People's Bank of China (PBoC) policy since 2009 [33; 38–43; 45].

Iranian President Hassan Rouhani has expressed his support to the idea of the Silk Road Economic Belt which was presented by Chinese President Xi Jinping whom he met in Shanghai on the side lines of CICA Summit in Spring 2014. Details of Russian Delegation Visit to Shanghai on 20–21 May 2014 have not yet been fully discussed. It was a lot of analyses about resources part of agreements but not about agreement on Silk Road transport corridor in the content of Russian-Chinese relations. This project, which has worried Russia for a long time, is turning out to be to the benefit of Russian-Chinese cooperation. Russian leader has declared that "it considers China's initiative for the development of the Silk Road Economic Belt to be important, and appreciates China's willingness to take Russian interests into account during the course of its development and realization. Both countries will continue to search for possible ways to join the Silk Road Economic Belt project and the Eurasian Economic Union currently being created" [30] thus the new Silk Road will respond to the urgent demands of both countries, including in terms of their strategic presence in regions bordering the Silk Road route. Through joint efforts, Moscow and Beijing are completely capable of taking the area out of the hands of the

West, which would be yet another strategic risk for Washington.

Literature

1. *Обзорный доклад о модернизации в мире и Китае (2001–2010) / Под общ. ред. Н. И. Лапина. Пер. с англ. China Modernization Report Outlook (2001–2010).* — М.: Изд-во "Весь Мир", 2011. — 256 с.
2. *Arrian. The Campaigns of Alexander.* Translated by de Sélincourt A. — London: Penguin Classics, 1990. — 408 p.
3. *Ban G. The History of the Former Han Dynasty.* Translated by Dubs. — Homer H. 3 vols. Waverly Baltimore, 1938–55. — 1704 p.
4. *Baum Gregory. Karl Polanyi on Ethics and Economics.* — Quebec: McGill queen's University Press, 1996. — 94 p.
5. *Blakiston Thomas W. Five Months on the Yang-Tsze; With a Narrative of Exploration of its Upper Water, and Notices of the Present Rebellion in China.* — London: John Murray, 1862. — Xiv, 380 p.
6. *Blázquez Martínez J.M. Explotaciones Mineras en Hispania durante la Republica y el Alto Imperio // Problemas Sociales y Técnicos. Anuario de Historia Económica y Social de España.* — 1969. — № 2. — P. 9–68.
7. *Bodd Derk. Law in Imperial China, Exemplified by 190 Ch'ing Dynasty Cases (translated from the Hsing-An Hui-Lan), with Historical, Social and Juridical Commentaries / Derk Bodde, Clarence Morris.* — Cambridge, Massachusetts: The Harvard University Press. 1967. — 615 p.
8. *Boulnois L. La Ruta de la Seda.* — Barcelona: Ed. Atalaya, 2004. — 463 p.
9. *Chang Kia-Ngau. The Scramble for Concessions (1895–1903) / China's Struggle for Railroad Development.* — New York: The John Day Company, 1943. — P. 26–38.
10. *Chin Tamara. The Invention of the Silk Road, 1877 / Tamara Chin // Critical Inquiry.* — 2013. — Vol. 4. — № 1 (Autumn). — P. 194–219.
11. *China and India in Central Asia A New "Great Game"?* / Marlène Laruelle, Jean-François Huchet, Sébastien Peyrouse, Bayram Balci. — Palgrave Macmillan, 2010. — 268 p. (Sciences Po Series in International Relations and Political Economy).
12. *China's Policy on Mineral Resources. Information Office of the State Council of the People's Republic of China.* — December 2003, Beijing. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://news.xinhuanet.com/zhengfu/2003-12/23/content_1244900.htm
13. *Cohen Jerome Alan. The criminal process in the People's Republic of China, 1949–1963; an introduc-*

- tion. — Cambridge: Harvard University Press, 1968. — 706 p. (series; Harvard studies in East Asian law, 2).
14. *Ebrey P.* East Asia: A Cultural, Social, and Political History. — Boston: Wadsworth Publishing. 2006. — 624 p.
15. *Economy Elizabeth C.* How China's Resource Quest is Changing the World. — Elizabeth C. Economy, Michael A. Levi. — Oxford University Press, 2014. — 296 p. (A CFR Book).
16. *Hansen V.* The Hejia Village Hoard: A Snapshot of China's Silk Road Trade // Orientations. — 2003. — 34 (2). — P. 14–31.
17. *Goetzmann William N.* The History of Corporate Ownership in China: State Patronage, Company Legislation, and the Issue of Control / William N. Goetzmann, Elisabeth Koll / A History of Corporate Governance around the World: Family Business Groups to Professional Managers-University of Chicago Press, 2005. — P. 149–184.
18. *Hedin Sven.* Auf grosser Fahrt. Meine Expedition mit Schweden, Deutschen und Chinesen durch die Wüste Gobi 1927–28. Leipzig: Brockhaus, 1941. 12. Aufl. Gr. 8. — XII, 346 S.
19. *Hedin Sven.* The Silk Road. — Book Faith India; Facsimile of 1924 ed edition, 1994. — 322 p.
20. *Hegel G. W. F.* Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte. — Hamburg: 1980. — 374 S.
21. *Herodotus.* The Histories. Translation by Grene. — D. University of Chicago Press, Chicago, 1985. — 771 p.
22. *Hirth F.* China And The Roman Orient: Researches Into Their Ancient And Mediaeval Relations As Represented In Old Chinese Records. — New York: Paragon Books, 1996. — 348 p.
23. *Huan K'uan.* Discourses on salt and iron: a debate on state control of commerce and industry in ancient China. Translated by McDowell, G.E. Ch'eng-Wen. — Taipei: Publishing Co., 1967. — 204 p.
24. *Imas Eugene.* The New Silk Road to Nowhere. U.S. post-2014 development plans for Central Asia are worthy, but at risk of strategic failure / Eugene Imas // The Diplomat, 2013. — 18 December <http://thediplomat.com/2013/12/the-new-silk-road-to-nowhere>
25. *Julien François.* Traité de l'efficacité / François Jullien. — Le Livre de Poche, 2002. — 256 p.
25. *Kant I.* Zum ewigen Freiden. Ein philosophischer Entwurf, Kants gesammelte Schriften / I. Kant. [Akademie Ausgabe]. — Berlin: Georg Reimer, 1900. — Vol. 8. — P. 341–86.
26. *Kalha R. S.* China 2013: One Year Rule of President Xi Jinping — An Assessment / R. S. Kalha. — 2013. — Vol. 38. — Issue 3. — P. 265–269.
27. *Marco Polo.* Libro de las Maravillas. Translated by Armiño. — Madrid: M. Alianza Editorial Madrid, 2002. — 510 p.
28. *Mauss Marcel.* Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques / Marcel Mauss. — Paris: Presses universitaires de France, 2007. — 247 p. "Quadrige Grands textes".
29. *Minin Dmitry.* The Strategic Alliance Being Overlooked between Russia and China / Dmitry Minin // Strategic Culture Foundation. — 2014. — 29.05. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.strategic-culture.org/news/2014/05/29/strategic-alliance-being-overlooked-between-russia-china.html>
30. *Polanyi Karl.* Primitive, Archaic and Modern Economies. — New York: Doubleday, 1968. — 346 p.
31. *Polanyi Karl.* The Great Transformation. Boston: Beacon Press, 2001. — 360 p.
32. *Pliny.* The Natural History. Taylor & Francis. London, 1855. — 586 p.
33. *Recent Chinese legislation relating to commercial, railway and mining enterprises. With regulations for registration of trade marks, and for the registration of companies.* Shanghai: Shanghai mercury, limited, 1905. — 45 p.
34. *Rup Narayan Das.* Modi Faces Pressing Questions About India's China Policy // The Jamestown Foundation's China Brief. — 2014. — Vol. 14. — Issue: 10 May 23. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Bt_news%5D=42412&tx_ttnews%5BbackPid%5D=758&no_cache=1#.U4rsTfl_tGI
35. *Sahling Marshall.* Stone Age Economics / Marshall David Sahlins. — Transaction Publishers, 1972. — 348 p.
36. *Schafer E. H.* The Golden Peaches of Samarkand. University of California Press, Los Angeles, 1985. — 398 p.
37. *Sevillano-López D.* Mining and minerals trade on the Silk Road to the ancient literary sources: 2 BC to 10 AD Centuriesmore / Sevillano-López D, González FJ / History of Research in Mineral Resources. International Commission on the History of Geological Sciences, INHIGEO-IUGS 2010 Symposium, Spain, Edition: Cuadernos del Museo Geominero, 13, Chapter: Five, Instituto Geológico y Minero de España, Madrid: Ortiz JE, Puche O, Rábano I, Mazadiego LF, 2010. — P. 43–60.
38. *Sima Guang.* Zizhi tongjian // Zhonghua shuju. — 1971. — Vol. 205, Beijing. — 15 p.
39. *Sima Qian.* Records of the Grand Historian of China. Translated by Watson, B. Columbia University Press, New York, 2 vols, 1993. — 1854 p.
40. *Stein A.* Serindia: Detailed report of explorations in Central Asia and westernmost China. — Delhi: Clarendon Press, 5 vols. 1980. — 650 p.
41. *Szczudlik-Tatar Justyna.* China's New Silk Road Diplomacy / Justyna Szczudlik-Tatar // Policy Paper. — 2013. — № 34 (82), December. PISM. — P. 1–8.
42. *Tait Robert.* Iran rebuilds silk route / Robert Tait // Asia Times. — 2010. — Aug. 4. — [Электронный

ресурс]. — Режим доступу: [http:// www. Atimes com/ atimes/ Central_Asia/ LH04Ag01.html](http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/LH04Ag01.html)

43. Tiezzi Shannon. China's "New Silk Road" Vision Revealed A new series in Xinhua offers the clearest vision yet of China's ambitious "New Silk Road" / Shannon Tiezzi // The Diplomat. — 2014. — 09.05.2014. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: May 09, 2014 [hediplomat.com/ 2014/ 05/ chinas-new-silk-road vision-revealed/](http://hediplomat.com/2014/05/chinas-new-silk-road-vision-revealed/)

44. Tobias Hu Binette. Asia as a Topos of Fear and Desire for Nazis and Extreme Rightists // Positions. — 2007. — 15 (Fall). — P. 403–28.

45. Zhu1 Zhiqun. China's New Diplomacy in the Middle East and Its Implication for the United States / Zhiqun Zhu1// Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia./-2009. — Vol. 3. — № 4. — P. 41–52.

Elite Central Asian countries, in particular, China's leaders have taken advantage of the relative decline of the influence of Russia and the planned withdrawal of United States troops from Afghanistan to expand its influence. Chinese concept of the new Silk Road is aimed at ensuring energy supplies — by land from oil and gas fields in Central Asia, and by sea through the Malacca Strait.

Еліта країн Центральної Азії, зокрема, лідери Китаю, скористалися відносним занепадом впливу Росії і плановим виведенням США військ з Афганістану для розширення свого впливу. Китайський концепт нового Шовкового шляху спрямовано на забезпечення поставок енергоносіїв — сушею з газових і нафтових родовищ Центральної Азії, і морем через Малаккську протоку.

Элита стран Центральной Азии, в частности, лидеры Китая, воспользовались относительным упадком влияния России и плановым выводом США войск из Афганистана для расширения своего влияния. Китайский концепт нового Шелкового пути направлен на обеспечение поставок энергоносителей — по суше из газовых и нефтяных месторождений Центральной Азии, и по морю через Малаккский пролив.

Надійшла 4 червня 2014 р.

СТАТИСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ БОРГОМ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 140–147

Передбачення значень показників боргу Держбюджету України шляхом аналізу бюджетів минулих періодів, а також тенденцій і властивих їм закономірностей, є важливим і досить складним завданням. Істотним аспектом проблеми є методологічні засади прогнозування.

Одним із визначальних положень наукової методології дослідження економічних процесів є необхідність вивчення бюджетних показників. За допомогою спеціальних статистичних методів можна виявити характер динаміки бюджетних даних, оцінити інтенсивність їх змін, передбачити подальший розвиток бюджетної системи країни та можливі позитивні або негативні наслідки. Для того щоб передбачити значення показників боргу Держбюджету України, необхідно проаналізувати бюджети минулих періодів і властиві їм закономірності, а також тенденції під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. Інформаційною базою аналізу закономірностей розвитку і прогнозування слугують динамічні (часові) ряди.

Висвітливо методологічні засади статистичного дослідження боргу Державного бюджету України.

Державний борг — загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань (кредитів, позик) країни, включаючи ті боргові зобов'язання держави, які вступають у дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору [1; 10].

Основними причинами виникнення та зростання державного боргу в Україні є дефіцит Державного бюджету України та постійний дефіцит платіжного балансу країни.

Боргові зобов'язання можуть залучатися у формі, що складається з інструментів, зображених на рис. 1.

Відповідно до бюджетної класифікації України державний борг, як і фінансування Держбюджету, класифікується за типом кредитора і типом боргового зобов'язання (рис. 2) [12].

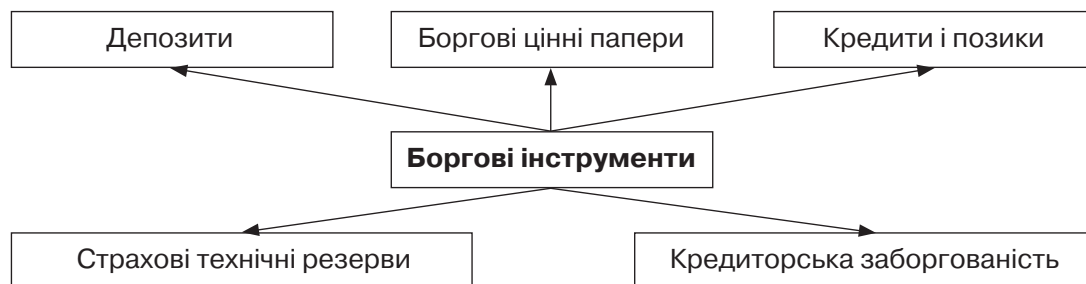

Рис. 1. Інструменти боргових зобов'язань держави

Рис. 2. Класифікація державного боргу за типом кредитора

Простежити характер динаміки боргу Державного бюджету України, виявити тенденції бюджетного розвитку, річних чи циклічних коливань можна за допомогою графічного методу (табл. 1).

На рис. 3 подано відповідний графік, створений за процедурою Майстра діаграм Microsoft Excel.

Як бачимо, за період 2005–2012 рр. борг Державного бюджету України зріс з 65984,4 млн грн до 416326,3 млн грн, тобто для динаміки боргу Держбюджету характерна чітка тенденція до зростання.

Середній абсолютний приріст ($\bar{\Delta}$) (абсолютна швидкість динаміки) обчислюється діленням загального приросту за весь бю-

Таблиця 1

Динаміка боргу Державного бюджету України за 2005–2012 рр.*

Показник	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	млн грн							
Державний борг	65984,4	70483,8	75444,4	89138,1	193076,7	308315,9	375643,4	416326,3

* Про Державний бюджет України: Закон України на 2005–2012 рр. [2–9]

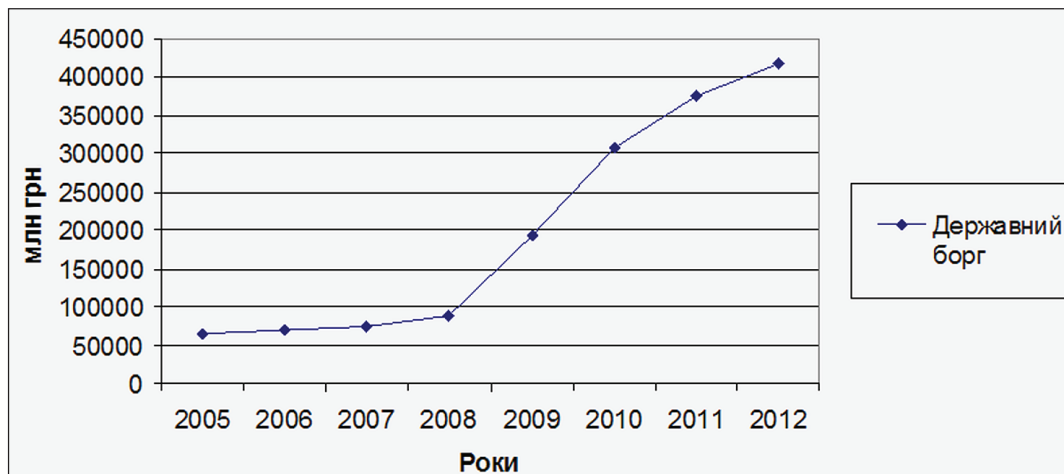

Рис. 3. Динаміка боргу Держбюджету України протягом 2005–2012 рр.

джетний період на довжину цього періоду у відповідних одиницях часу (рік):

$$\bar{\Delta} = \frac{y_n - y_0}{n} = \frac{\sum_{t=1}^n \Delta_t}{n} \quad (1)$$

Так, у 2005 р. борг Державного бюджету України становив 65984,4 млн грн, у 2012 р. — 416326,3 млн грн. Середньорічний приріст цього бюджетного показника за 2005–2012 рр. становить

$$\bar{\Delta} = \frac{416326,3 - 65984,4}{8} = 43792,7 \text{ млн грн.}$$

При обчисленні середнього індексу у бюджетній системі враховується правило складних відсотків, за якими змінюється відносна швидкість динаміки (нагромаджується приріст на приріст). Тому середній індекс можна обчислити як середню геометричну з послідових (ланцюгових) індексів k_t :

$$\bar{k} = \sqrt[n]{k_1, k_2, \dots, k_n} = \sqrt[n]{\prod_{t=1}^n k_t}, \quad (2)$$

де n — кількість інтервалів часу однакової довжини.

Оскільки у системі Державного бюджетування добуток ланцюгових індексів дорівнює кінцевому базисному $K_n = \prod_{t=1}^n k_t$, то середній індекс можна обчислити на основі кінцевого (за весь період) індексу:

$$k = \sqrt[n]{K_n} = \sqrt[n]{\frac{y_n}{y_0}}. \quad (3)$$

Так, за останні 8 років невпинно зростає борг Державного бюджету України (табл. 2).

$$\begin{aligned} \bar{k}_{ДБ.} &= \sqrt[8]{1,07 * 1,07 * 1,18 * 2,17 * 1,60 * 1,22 * 1,11} = \\ &= \sqrt[8]{6,352} = 1,302 \end{aligned}$$

$$\text{або } \bar{k}_{ДБ.} = \sqrt[8]{1 + 5,352} = \sqrt[8]{6,352} = 1,302.$$

Таблиця 2

Базисні та ланцюгові індекси динаміки боргу Державного бюджету України за 2005–2012 рр.*

Показники	Роки						
	2006/2005	2007/2005	2008/2005	2009/2005	2010/2005	2011/2005	2012/2005
Базисні індекси динаміки державного боргу	1,07	1,14	1,35	2,93	4,67	5,69	6,31
	2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2010/2009	2011/2010	2012/2011
Ланцюгові індекси динаміки державного боргу	1,07	1,07	1,18	2,17	1,60	1,22	1,11

* Розраховано автором на основі бюджетних даних [2–9]

Отже, у період з 2005 до 2012 р. державний борг зріс у середньому на 535,2 %, а щорічно збільшувався в середньому на 30,2 %.

Якщо швидкість розвитку бюджетного процесу в межах періоду, що вивчається, неоднакова, порівнянням однойменних характеристик швидкості вимірюється прискорення чи уповільнення динаміки. Так, різниця між абсолютними приростами: $\gamma_t = \Delta_t - \Delta_{t-1}$ показує абсолютне прискорення ($\gamma_t > 0$) чи уповільнення ($\gamma_t < 0$). Порівняння темпів зростання у Державному бюджетуванні дає коефіцієнт прискорення (уповільнення) відносно швидкості розвитку. Для наочності та зручності їх тлумачення дільником є більший за значенням темп зростання.

Методи статистичного аналізу та прогнозування бюджетних показників доцільно використовувати на всіх рівнях обґрунтування управлінських рішень — від формування доходів до розподілу та використання видатків Держбюджету України [11].

Так, основою прогнозування значень показника боргу Держбюджету України на наступні періоди є виявлення тенденцій бюджетної системи під впливом таких основних чинників:

- політичного стану, який визначається бюджетним, податковим та іншим законодавством;

- законодавчо визначених норм щодо функціонування бюджетної системи у державі;
- інструментів боргових зобов'язань;
- фінансування зовнішнього та внутрішнього боргів.

При цьому слід враховувати специфіку системи бюджетування.

Довгострокові прогнози значень бюджетних показників у цілому і обсягів державного боргу зокрема мають на меті моделювати структуру бюджетної системи України на перспективу з урахуванням зміни відповідних показників [12].

У разі середньострокового прогнозування застосовуються методи екстраполяції та коефіцієнти еластичності, для довгострокових прогнозів — методи економіко-статистичного моделювання. Моделі, побудовані за результатами показника обсягів державного боргу попередніх бюджетних періодів, дають змогу визначити можливість Держбюджету погасити борг, тобто передбачити значення держборгу в наступних бюджетних періодах, а також визначити можливий грошовий фонд країни на наступні роки. Це дуже важливо для процесу управління бюджетною системою України.

Проведемо статистичне прогнозування боргу Держбюджету України у 2015 р. з ймовірністю 0,683 (табл. 3).

Таблиця 3

Розрахункова таблиця параметрів тренду і прогнозу боргу Державного бюджету України*

Роки	Обсяги державного боргу, млн грн, $Y_{дб.}$	t	t ²	$Y_{дб.} \cdot t$	Теоретичне значення $Y_t = a + bt$	$Y_{дб.} - Y_t$	$(Y_{дб.} - Y_t)^2$
2005	65984,4	1	1	65984,4	103,94	65880,46	4340234790,00
2006	70483,8	2	4	140967,6	57017,57	13466,23	181339472,30
2007	75444,4	3	9	226333,2	113931,19	-38486,79	1481232950,00
2008	89138,1	4	16	356552,4	170844,81	-81706,71	6675986965,00
2009	193076,7	5	25	965383,5	227758,44	-34681,74	1202822875,00
2010	308315,9	6	36	1849895,4	284672,06	23643,84	559031136,20
2011	375643,4	7	49	2629503,8	341585,68	34057,72	1159927983,00
2012	416326,3	8	64	3330610,4	398499,31	17826,99	317801631,90
Разом	1594413,0	36	204	9565230,7	x	x	15918377803,00

* Розраховано автором на основі даних Державного бюджету України

Розрахуємо параметри a і b лінійної функції:

$$Y_t = a + bt, \quad (4)$$

при цьому:

$$a = \frac{\sum Y_i \sum t^2 - \sum Y_i t \sum t}{n \sum t^2 - \sum t \sum t}; \quad (5)$$

$$b = \frac{n \sum Y_i t - \sum t \sum Y_i}{n \sum t^2 - \sum t \sum t}, \quad (6)$$

де $Y_i = Y_{ДБ}$ – значення бюджетного показника; a – вільний член рівняння регресії (значення показника при $t = 0$); b – коефіцієнт регресії; t – порядковий номер періоду; n – кількість значень бюджетного показника.

Скористаємось формулами (5) і (6):

$$a = -56809,68; b = 56913,62 \text{ (млн грн)}.$$

Рівняння тренду має вигляд: $Y_{ДБ} = -56809,68 + 56913,62 t$, тобто середньорічний абсолютний приріст державного боргу становить 56913,62 (млн грн).

Середня квадратична похибка трендової функції (формула 1) дорівнює: $S_{\varepsilon} = 56424,07$. Середня похибка апроксимації (формула 7):

$$\bar{\varepsilon} = \frac{1}{n} \sum \left| \frac{Y_i - Y_t}{Y_t} \right|. \quad (7)$$

На основі наведеної вище формули $\bar{\varepsilon} = 7916,460$ %. Здобуті результати свідчать про незначні відхилення теоретичних значень від фактичних, тому можна вважати, що лінійна функція адекватно описує тенденцію ряду боргу Державного бюджету України.

Екстраполяція тренду державного боргу на 2015 р. (Y_{t+k} , де k – період прогнозу):

$$Y_{t+k} = Y_{11} = -56809,68 + 56913,62 * 11 = 569240,14 \text{ (млн грн)}.$$

$S_{pДД}$ – похибку прогнозу боргу Держбюджету України, що залежить від середньої квадратичної похибки S_{ε} , скориставшись формулою (3): $S_{pДБ} = 82366,63$ (млн грн).

Довірчий інтервал прогнозного рівня:

$$(Y_{t+k} - t_{1-\alpha} * S_p) \leq Y_{\text{прогнози}} \leq (Y_{t+k} + t_{1-\alpha} * S_p) \quad (8)$$

З імовірністю 0,683 квантиль розподілу Стьюдента $t_{1-\alpha} = 1$. Звідси:

$$(569240,14 - 1 * 82366,63) \leq Y_{\text{прогнози}} \leq (569240,14 + 1 * 82366,63)$$

$$(486873,51) \leq Y_{\text{прогнози}} \leq (651606,77).$$

Отже, з імовірністю 0,683 у 2015 р. обсяг боргу Державного бюджету України може перебувати в межах 486873,51 млн грн і 651606,77 млн грн.

Результати проведеного наукового дослідження підтверджують доцільність і необхідність використання статистичного методу екстраполяції для аналізу системи Державного бюджетування, що дає змогу розробляти управлінські рішення з підвищення ефективності управління боргом Державного бюджету України в наступних бюджетних періодах [13].

На жаль, методологічним питанням побудови графічних відображень статистичних бюджетних даних приділяється недостатньо уваги, при цьому питання автоматичної побудови різних видів графічних зображень статистичних бюджетних даних за допомогою ПК з використанням пакетів прикладних програм до сих пір не знайшли належного відображення. Необхідним є детальне висвітлення методики автоматичної побудови запропонованого типу бюджетних показників з конкретними поясненнями.

Автор пропонує застосувати методологію побудови графічних зображень на основі бюджетних даних.

Розглядаючи Державний бюджет України, при застосуванні методики і техніки автоматичної побудови за допомогою ресурсів програми Excel на основі параболі 2-го ступеня пропонується спрогнозувати значення боргу Держбюджету України на 2015 р., а також визначити ступінь варіації впливу факторів на зміну відповідного значення бюджетного показника [14].

В Excel лінію тренду бюджетних показників можна побудувати за допомогою “Майстра діаграм”. Для цього необхідно на лінії графіка ряду динаміки і в контекстному меню вибрати опцію “Додати лінію тренду”. На екрані з’явиться діалогове вікно “Лінія тренду”, що містить дві вкладки: “Тип” та “Параметри” (рис. 4).

Запропоновані у вкладці “Тип” трендові моделі описують різні за характером динаміки бюджетні процеси (табл. 4).

Типи трендових ліній у системі Державного бюджетування

Типи моделей	Формули
Лінійна	$Y_t = a + bt$
Поліноміальна	$Y_t = a + bt + ct^2 + dt^3 \dots$
Логарифмічна	$Y_t = a + b \ln t$
Експоненційна	$Y_t = a e^{\lambda t}$
Степенева	$Y_t = at^b$

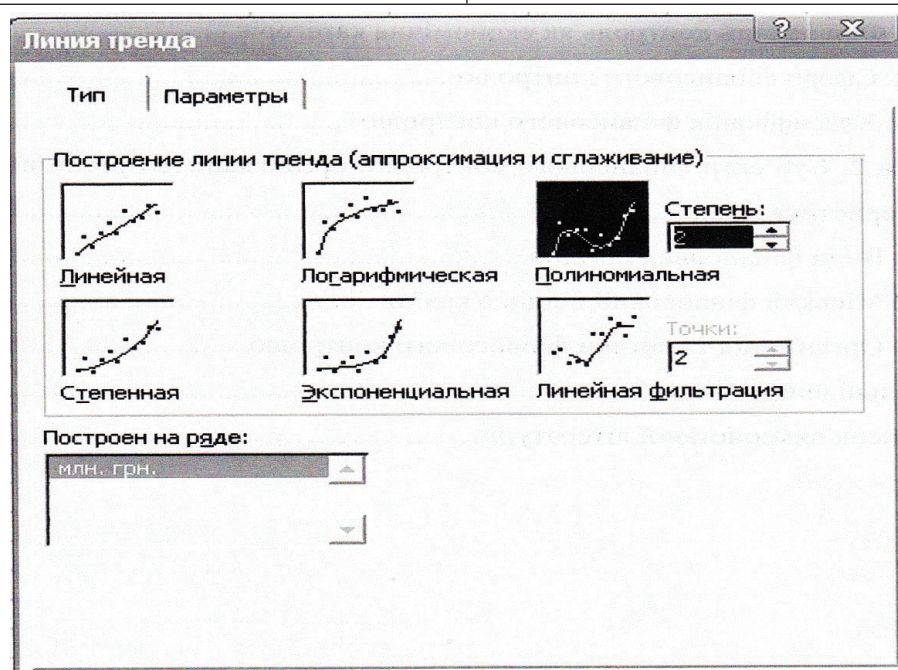

Рис. 4. Вибір трендової моделі боргу Державного бюджету України

Пропонується розглянути динаміку боргу Державного бюджету України поліномом 2-го ступеня (параболою). У діалоговому вікні “Лінія тренду” вибираємо тип функції – “Поліноміальна” і зазначаємо ступінь – 2. Після того як обрано тип функції, необхідно переключитися на вкладку “Параметри” (рис. 5) і у відповідних полях вказати:

- у полі “Назва апоксимованої кривої” – назву показника (державний борг), встановивши перемикач “автоматичне”;
- у полі “Прогноз” – період упередження, прогнозні значення будуть додані до лінії тренду;
- можна задати також відображення трендового рівняння та коефіцієнта детермінації (апроксимації) R^2 на діаграмі.

На рис. 6 наведено графік динаміки боргу Держбюджету України і прогноз за параболою другого порядку.

Висновки

Отже, 95,74 % варіації державного боргу визначається змінами значень відповідного показника, а 4,26 % – варіацією інших факторів.

Таким чином, точність і надійність прогнозу бюджетних показників значною мірою залежить від моделі прогнозування. Мета статистичної моделі – створити такий інструмент, що дасть можливість глибше осягнути об’єктивно існуючі закономірності і передбачити подальший їх розвиток, що важливо при обґрунтуванні стратегічних і тактичних управлінських рішень у системі Державного бюджетування.

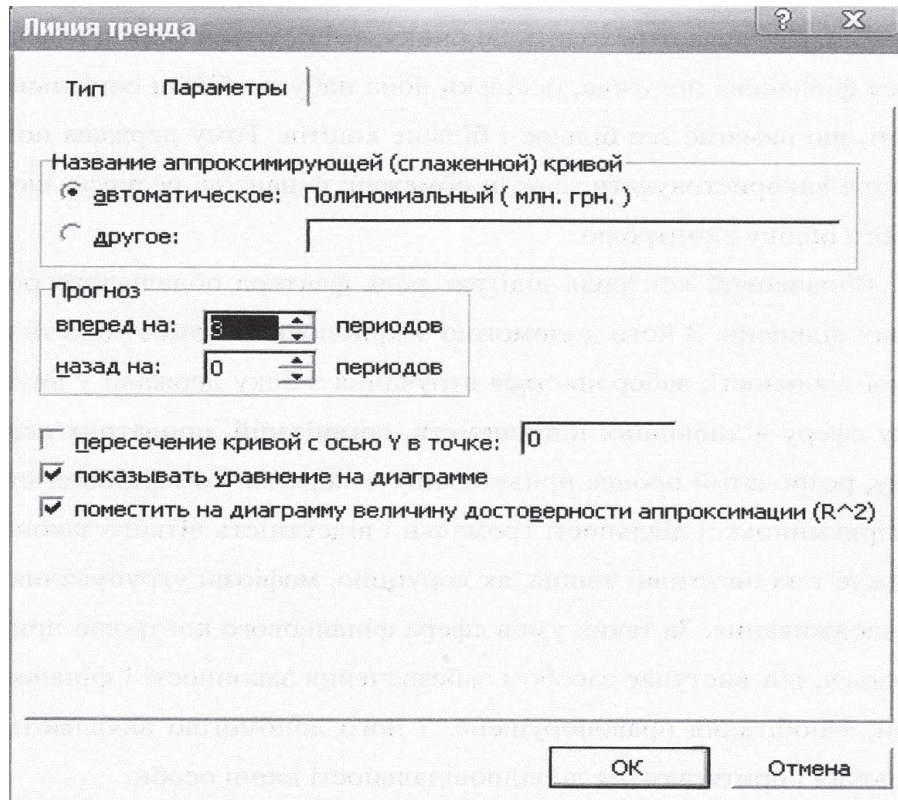

Рис. 5. Диалогове вікно “Лінія тренду” для розрахунку відповідного рівняння боргу
Державного бюджету України

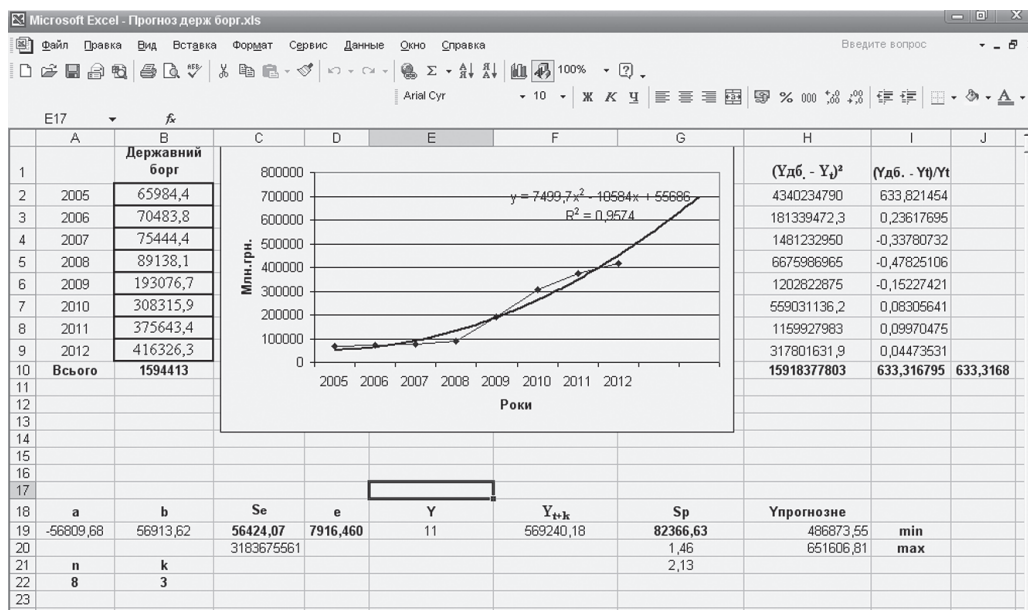

Рис. 6. Трендове рівняння боргу Державного бюджету України

Література

1. Бюджетний кодекс України: Зміни до Закону України від 15.04.2014 // Уряд. кур'єр. — № 1210-VII.

2. Закон України “Про Державний бюджет України на 2005 рік” від 23.12.04 // Уряд. кур'єр. — № 2285-IV.

3. Закон України “Про Державний бюджет України на 2006 рік” від 20.12.05 // Уряд. кур'єр. — № 3235-IV.

4. Закон України "Про Державний бюджет України на 2007 рік" від 19.12.06 // Уряд. кур'єр. — № 489-V.
5. Закон України "Про Державний бюджет України на 2008 рік" від 28.12.07 // Уряд. кур'єр. — № 107-VI.
6. Закон України "Про Державний бюджет України на 2009 рік" від 26.12.08 // Уряд. кур'єр. — № 835-VI.
7. Закон України "Про Державний бюджет України на 2010 рік" від 27.04.10 // Уряд. кур'єр. — № 2154-VI.
8. Закон України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" від 23.12.2010 // Уряд. кур'єр. — № 2857-VI.
9. Закон України "Про Державний бюджет України на 2012 рік" від 22.12.2011 // Уряд. кур'єр. — № 4282-VI.
10. Єпіфанов А. О. Бюджет України: Монографія: У 2 кн. / А. О. Єпіфанов, І. І. Д'яконова, І. В. Сало. — Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. — 440 с.
11. Єріна А. М. Статистика: Підруч. / А. М. Єріна, З. О. Пальян. — К.: КНЕУ, 2010. — 351 с.
12. Статистика ринків / І. Г. Манцуров, З. П. Бараник, А. В. Головач та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. І. Г. Манцурова. — К.: КНЕУ, 2010. — 498 с.
13. Статистичне забезпечення управління економікою. Прикладна статистика з використанням аналітичних можливостей програмного середовища Microsoft Excel: Навч. посіб. / А. В. Головач, В. Б. Захожай, І. Г. Манцуров, Н. А. Головач. — К.: КНЕУ, 2006. — 328 с.
14. Управління державним бюджетом України: Підруч. / Кол. авт. [заг. ред. М. Я. Азарова]. — К.: Мін-во фінансів України, 2010. — 816 с.

Визначено необхідність здійснення дослідження боргу Державного бюджету України. На основі виявлених тенденцій розвитку бюджетної системи проведено статистичне прогнозування за допомогою методу екстраполяції. Моделі, побудовані за результатами значень показників обсягів державного боргу попередніх бюджетних періодів, дали змогу передбачити значення відповідних показників у 2015 р. Також проведено графічний аналіз статистичних даних державного боргу з використанням Microsoft Excel для наочного представлення і відображення за допомогою графічних ресурсів статистичної бюджетної інформації з метою її обробки й аналізу.

Определена необходимость осуществления исследования долга Государственного бюджета Украины. На основе обнаруженных тенденций развития бюджетной системы проведено статистическое прогнозирование с помощью метода экстраполяции. Модели, построенные по результатам значений показателей объемов государственного долга прошлых бюджетных периодов, дали возможность предусмотреть соответствующие значения в 2015 г. Также проведено графический анализ статистических данных государственного долга с использованием Microsoft Excel для наглядного представления и отображения с помощью графических ресурсов статистической бюджетной информации с целью ее обработки и анализа.

The article deals with the study of the debt of the state budget of Ukraine. In accordance with the revealed tendencies of the budget system development a statistical forecasting based on a method of extrapolation was carried out. Models built due to the results of state budget amounts of previous budget periods gave an opportunity to prognosticate costs thereof in 2015. A graphical analysis of the statistical data of the state budget in Microsoft Excel was conducted to provide a visible presentation as well as to adapt and examine statistical budget information.

Надійшла 10 липня 2014 р.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 148–151

Система вищої освіти України неефективна, вона не задовольняє потреби економіки в кадрах, що є однією з причин гальмування економічних реформ в країні. Розробка методики оцінювання ефективності механізму збалансування попиту і пропозиції на ринку праці фахівців з вищою освітою зарубіжних країн дасть можливість наблизити структуру вищої освіти за напрямками підготовки фахівців в Україні до структури ВВП за видами економічної діяльності.

Для сучасного ринку праці фахівців з вищою освітою характерна незбалансованість попиту і пропозиції, внаслідок чого чисельність, структура та якість підготовки кваліфікованих кадрів не відповідає потребам національної економіки у фахівцях, а отже поглиблюється безробіття серед осіб з вищою освітою.

Проблеми регулювання попиту і пропозиції фахівців на ринку праці в Україні є предметом дослідження таких науковців, як: С. І. Бандур, Д. П. Богиня, І. К. Бондар, Н. О. Гаркавенко, А. М. Колот, І. Г. Манцуров, О. М. Левченко, В. С. Найдюнов, І. Л. Петрова, В. М. Петюх тощо.

Невирішеними залишаються питання розробки методики оцінювання ефективності механізму збалансування попиту і пропозиції на ринку праці фахівців з вищою освітою.

Ефективність системи підготовки кадрів визначають шляхом зіставлення суспільних витрат (вкладені державні та приватні інвестиції) та результатів діяльності (ступінь реалізації цілей, поставлених суспільством перед системою освіти). Оцінка ґрунтується на визначенні того, наскільки освіта задовольняє потреби економіки й суспільства у підготовлених кадрах фахівців та сприяє

досягненню повної зайнятості економічно активного населення країни: відповідність підготовки фахівців потребам ринку праці (кар'єрне зростання випускників за фахом); ефективність використання робочої сили (рівень безробіття); ефективність використання фахівців з вищою освітою (рівень працевлаштування); рівень охоплення населення вищою освітою [4].

Відповідно, оцінювання рівня збалансування попиту і пропозиції фахівців у зарубіжних країнах слід проводити із застосуванням методики інтегральної оцінки на основі такого алгоритму (табл. 1).

Ранжування країн на основі обраних критеріїв та показників виявило, що найвище місце в рейтингу займають такі країни, як: Данія, США, Республіка Корея і Великобританія, де отримано найвищий узагальнюючий інтегральний показник. Механізм державного регулювання попиту і пропозиції на ринку праці у цих країнах є найефективнішим щодо досягнення цілей збалансування потреб економіки на фахівців та їх пропозиції ВНЗ (табл. 2).

На думку американських фахівців, найближчими роками головним двигуном економічного зростання будуть галузі економіки

Порядок проведення інтегральної оцінки рівня збалансування попиту і пропозиції на ринку праці фахівців з вищою освітою

Етапи	Зміст діяльності	
1. Постановка проблеми, мети та завдань інтегральної оцінки збалансування попиту і пропозиції на ринку праці фахівців з вищою освітою	<p><i>Проблема:</i> збільшується дисбаланс між попитом та пропозицією на ринку праці фахівців, зростає рівень безробіття осіб з вищою освітою.</p> <p><i>Мета:</i> забезпечення потреб економіки висококваліфікованими кадрами.</p> <p><i>Завдання:</i> досягнення збалансованості структури підготовки кадрів за галузями знань, спеціальностями і професіями з попитом на них національного господарства за ВЕД; забезпечення затребуваності випускників ринком праці; зниження рівня безробіття серед випускників ВНЗ</p>	
2. Вибір та обґрунтування показників (індикаторів) для проведення оцінки	I. Показники відповідності підготовки фахівців потребам ринку праці (кар'єрне зростання за фахом)	K1 — коефіцієнт кореляції відповідності розподілу зайнятих структурі ВВП (за ВЕД); K2 — коефіцієнт кореляції відповідності структури вищої освіти за галузями знань структурі ВВП (за ВЕД); K3 — залежність між рівнем доходів працівників та їх освітою
	II. Показники ефективності використання робочої сили	K4 — питома вага безробітних у загальній кількості економічно активного населення; K5 — питома вага безробітної молоді у загальній кількості економічно активного населення
	III. Показники ефективності використання фахівців з вищою освітою (рівень працевлаштування)	K6 — частка зайнятих з вищою освітою у загальній кількості зайнятого населення; K7 — питома вага фахівців в економіці, що займають посади, невідповідні рівню вищої освіти; K8 — рівень безробіття серед осіб 24–29 років, які мають вищу освіту
	IV. Показники рівня охоплення населення вищою освітою	K9 — частка осіб з вищою освітою у загальній кількості населення; K10 — індекс освіти
3. Розподіл показників на стимулятори та дестимулятори	K1, K2, K3, K6, K9, K10 є стимуляторами — позитивна спрямованість дії; K4, K5, K7, K8 є дестимуляторами — негативна спрямованість дії	
4. Обчислення стандартизованих значень показників	<p>На основі інтегральних оцінок, розрахованих на базі відхилень ($x_{ij} - \alpha$), стандартизованих варіаційним розмахом ($x_{\max} - x_{\min}$);</p> <p>для стимуляторів — $\alpha = x_{\min}$ у формулі: $z_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}$</p> <p>для дестимуляторів — $\alpha = x_{\max}$ у формулі $z_{ij} = \frac{x_{\max} - x_{ij}}{x_{\max} - x_{\min}}$</p>	

5. Визначення значень вагових коефіцієнтів кожної зі складових інтегральної оцінки	Здійснено методом експертних оцінок у такому порядку: 1) формулювання мети та завдань експертної оцінки; 2) розробка анкети (опитувальника); 3) формування групи експертів із 7 осіб: науковці та представники центральних органів влади; 4) ранжування експертами показників методом попарних порівнянь за їх пріоритетністю від 1 до 10, (кожному експерту пропонують вибрати з двох показників найважливіший згідно з його власними критеріями); 5) для визначення узгодженості думок експертної групи використано коефіцієнт конкордації, який обчислюється за формулою $W = \frac{12S}{n^2(m^3 - m)}$
6. Розрахунок значень кожного інтегрального показника з урахуванням вагових коефіцієнтів	Інтегральний показник комплексної оцінки розраховується для кожного об'єкта методом сум — підсумовуванням фактичних значень за формулою $K_j = \sum_{i=1}^n x_{ij}^{\phi} / x_{ij}^{\beta}$
7. Обчислення узагальнюючого інтегрального показника	Розраховується для кожної країни за формулою $G_j = \frac{1}{m} \sum_1^m z_{ij}$
8. Визначення місця кожної країни у рейтингу	Данія — 9,06; США — 7,75; Республіка Корея — 6,65; Великобританія — 6,37; Франція — 6,18
9. Формулювання висновків та пропозицій	

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

Інтегральна оцінка рівня збалансованості попиту і пропозиції на ринку праці фахівців з вищою освітою у зарубіжних країнах

Країна	Вагові коефіцієнти										Підсумковий рейтинговий бал ($\sum W_n * Z_n$)	Місце країни в рейтингу
	W1	W2	W3	W4	W5	W6	W7	W8	W9	W10		
	1,2	1,2	1,2	1	1	1,2	1	1	0,6	0,6		
	Стандартизовані значення показників (індикаторів)											
Z1	Z2	Z3	Z4	Z5	Z6	Z7	Z8	Z9	Z10			
Великобританія	0,62	0,74	0,74	0,51	0,42	1,44	0,58	1,00	0,16	0,15	6,37	4
США	1,44	1,30	1,30	0,43	0,47	1,21	0,31	0,91	0,24	0,15	7,75	2
Канада	0,65	0,23	0,23	0,35	0,25	1,20	0,00	0,57	0,30	0,23	4,00	8
Франція	0,89	1,22	1,22	0,04	0,29	1,24	0,56	0,46	0,11	0,23	6,18	5
Італія	0,89	0,38	0,38	0,29	0,06	1,13	0,62	0,00	0,00	0,08	3,83	9
Німеччина	0,37	0,94	0,94	0,00	0,76	1,27	0,86	0,54	0,11	0,00	5,79	6
Японія	0,88	0,00	0,00	0,82	0,94	1,08	0,20	0,81	0,25	0,00	4,97	7
Данія	0,73	1,44	1,44	0,74	0,86	1,39	1,20	0,76	0,20	0,30	9,06	1
Фінляндія	0,16	0,73	0,73	0,21	0,00	0,00	0,05	0,69	0,20	0,30	3,07	10
Республіка Корея	0,00	0,92	0,92	1,00	1,00	1,21	0,31	0,87	0,18	0,23	6,65	3

Джерело: розроблено автором

і сфери діяльності, засновані на нововведеннях. Структура підготовки спеціалістів у розвинених країнах визначається перспективами технологічного розвитку, орієнтується на інноваційні перспективи розвитку національної економіки.

Розробка та втілення в життя будь-яких реформ безпосередньо залежить від професійних якостей тих, хто буде цим займатися. Саме тому без кваліфікованих кадрів, структура і рівень підготовки яких відповідатиме поточним та перспективним потребам національної економіки, реалізувати конструктивні реформи неможливо.

Література

1. Левченко О. М. Професіональний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку: Моно-

графія / О. М. Левченко. — Кіровоград: КОД, 2009. — 375 с.

2. Лібанова Е. М. Ринок праці: Навч. посіб. / Е. М. Лібанова. — К.: ЦНЛ, 2003. — 224 с.

3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: затверджено Указом Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

4. Управление современным образованием: социальные и экономические аспекты / [А. Н. Тихонов, А. Е. Абрамешин, Т. П. Воронина и др.]. — М.: Вита-Пресс, 1998. — 463 с.

5. Россия и страны мира. 2006: [статистический сборник]. — М.: Росстат, 2006. — 398 с.

6. Россия и страны мира. 2008: [статистический сборник]. — М.: Росстат, 2008. — 399 с.

7. Россия и страны мира. 2010: [статистический сборник]. — М.: Росстат, 2010. — 372 с.

8. Рынок труда: проблемы и решения: Монография / А. В. Кашепов, С. С. Сулакшин, А. С. Малчинов. — М.: Науч. эксперт, 2009. — 232 с.

Розроблено методичний підхід до оцінювання ефективності механізму збалансування попиту і пропозиції на ринку праці фахівців з вищою освітою зарубіжних країн з метою наближення структури вищої освіти за напрямками підготовки до структури ВВП за видами економічної діяльності України.

Разработан методический подход к оценке эффективности механизма сбалансирования спроса и предложения на рынке труда специалистов с высшим образованием за границей с целью приближения структуры высшего образования по направлениям подготовки к структуре ВВП по видам экономической деятельности Украины.

Developed methodical approach to evaluating the effectiveness of the mechanism to balance supply and demand in the labor market specialists with higher education abroad in order to approximate the structure of higher education in the areas of the structure of GDP by economic activity of Ukraine.

Надійшла 2 жовтня 2014 р.

А. І. КОЗЛОВА**М. М. КЛИМЧУК**

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ІТЕРАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 152–157

Проблема інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики в умовах перегляду існуючих парадигм енергозабезпечення країни є актуальною в сучасних формаціях на шляху до енергонезалежності та енергоефективності економіки. Особливої теоретичної значущості набуває вивчення інституційної детермінанти на основі імплементації ітераційного підходу, що дасть змогу ідентифікувати прогалини та упередити ризики в контексті інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики.

Реалії сьогодення в умовах політичної, економічної, екологічної криз як пріоритет зумовлюють необхідність перегляду існуючих парадигм до проблеми енергозабезпечення країни. Домінантною проблемою є розробка заходів щодо протидії дестабілізуючим чинникам екзогенного й ендогенного характеру.

Інституційне регулювання розвитку сфери альтернативної енергетики є індикатором фінансових, інфраструктурних, інвестиційних параметрів підтримки державою цього процесу, що в нинішніх формаціях є декларативною, фрагментарною і дисонує між запланованими й отриманими результатами розвитку альтернативної енергетики.

Інституціональне середовище представлене надскладною системою, що акумулює різновекторні, різноаспектні чинники й фактори через детермінацію суспільством і конкретними економічними агентами. Тому необхідно актуалізувати формування інституціональних умов і конструювання дієвої інституційної моделі регулювання розвитку підприємств альтернативної енергетики.

Аксіоматичний шлях до енергонезалежності та енергоефективності полягає через

розбудову ринкових інститутів, а також цілісної державної політики щодо підтримки підприємств альтернативної енергетики. Виникає необхідність розробки моделі інституційного розвитку підприємств альтернативної енергетики, яка б урахувала особливості функцій, структури, бізнес-процесів, цілей підприємства й трансформувала їх у комплекс відповідних заходів з боку держави.

Проблеми розвитку альтернативної енергетики висвітлені у працях таких відомих вчених: Г. Гелетухи, Т. Железної, Е. Олейника [2], М. Климчук [5], А. Суходолі [6] та ін.

Інституційні трансформації та їх вплив на суспільний розвиток, імперативи інституціонального забезпечення розвитку різних сфер господарсько-економічної діяльності досліджуються багатьма провідними науковцями, серед яких О. Амоша, І. Булеєв, Т. Качала, Ю. Кіндзерський, Т. Мельник, К. Павлов, Ю. Петруня, А. Чухно [1–4] та ін.

Значний внесок у дослідження основних засад ітеративного аналізу зробили такі зарубіжні вчені, як Д. А. Новіков, М. І. Басс, Н. В. Махров, Е. Г. Яковенко [7–8].

Незважаючи на вагомий науковий доробок дослідження інституціональних векторів роз-

витку альтернативної енергетики, проблема формування та імплементації інституційної політики у цю сферу недостатньо висвітлена та має характер вибірково-фрагментарного підходу, чим обумовлена актуалізація питання розроблення ітераційної моделі інституційного розвитку підприємств альтернативної енергетики.

Здійснимо обґрунтування науково-методичних і практичних векторів інституційного регулювання альтернативної енергетики, розроблення ітераційної моделі інституційного розвитку підприємств альтернативної енергетики в контексті поглибленого вивчення її структури, функцій, процесів, цілей та особливостей мікро-, мезо- та макросередовища.

Світова практика XXI ст. свідчить про швидке зростання темпів освоєння обсягів альтернативних джерел енергії. За результатами дослідження міжнародної компанії "Bloomberg New Energy Finance", світові інвестиції в розвиток відновлюваної енергетики у 2012 р. становили 268,7 млрд дол. Лише до сегмента сонячної енергетики інвестори вклали 142 млрд дол., вітряної — 78,3 млрд дол. Позитивна динаміка розвитку альтернативної енергетики підтверджується і прогнозом Міжнародного енергетичного агентства, яким передбачено у 2030 р. зростання світового попиту на використання альтернативних джерел енергії для опалювання на 7 %. Інвестиції у відновлювані джерела енергії до 2030 р. становитимуть 5,5 трлн дол., що дорівнюватиме майже 50 % усіх інвестицій в енергетичну промисловість [9].

Проте на вітчизняному ринку енергоресурсів альтернативні джерела енергії тільки починають поступово розвиватися. У 2012 р. найвищі темпи зростання встановлених потужностей продемонстрували вітроелектростанції (ВЕС) — у 2,2 раза (зростання на 141,5 МВт); сонячні електростанції (СЕС) — у 1,7 раза (зростання на 130,3 МВт). З урахуванням зміни і коригування встановлених потужностей, які входять в об'єднану енергосистему України, у 2012 р. її загальна потужність збільшилася на 0,9 % — до 53777,6 МВт [2].

Відповідно до звіту міжнародної компанії "Ernst & Young" у 2011 р. Україна потрапила

до рейтингу країн, найпривабливіших для інвестування у відновлювальні джерела енергії, а у 2012 р. перемістилася в цьому рейтингу з 30-го на 29-те місце (усього рейтингом охоплено 36 країн світу), але для подальшого розвитку альтернативної енергетики потрібне дієве інституційне забезпечення розвитку як на рівні держави, так і на рівні окремого регіону [9].

Формування багатопланового загально-економічного інституційного розвитку підприємств альтернативної енергетики, на нашу думку, в інституційному вимірі має розглядатися крізь призму визначення інституцій мікро-, мезо- і макrorівня та економічного оцінювання їх впливу на результативність діяльності виробничо-економічної системи.

Функціонування підприємств альтернативної енергетики в енергетичному секторі економіки відбувається в певних інституційних умовах, які, у свою чергу, формують конкурентоспроможність, ефективність, результативність, прибутковість.

Проаналізуємо діяльність інституцій, що на сьогодні сприяють розвитку підприємств альтернативної енергетики (див. табл.).

Структурність інституціонального середовища як на рівні ринку, так і на рівні внутрішньогосподарському — є визначальною, багатофакторною сукупністю інституцій, що створює умови, які конструюють можливості підприємства відносно ринку та власного розвитку. Для поглибленого вивчення структурності, функцій, процесів, цілей та особливостей мікро-, мезо- та макросередовища інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики пропонуємо використати ітеративний підхід.

Ітерація — це вивчення об'єкта дослідження методом послідовних наближень, суть якого полягає у багатократному повторенні певних дій та операцій. Так, Д. А. Новіков детермінує ітерацію (від лат. *iterativus* — повторюваний) як вивчення внутрішніх процесів будь-якого явища, пізнання його загалом [10].

Авторський колектив у складі Е. Г. Яковенко, М. І. Басса, Н. В. Махрова вважає, що економічний зміст процесу ітерації зводиться до

Основні інституції, що сприяють розвитку підприємств альтернативної енергетики

Назва установи, організації	Основна діяльність
Верховна Рада України	– визначає основні напрями державної політики у сфері альтернативних джерел енергії та здійснює законодавче регулювання відносин у ній
Кабінет Міністрів України	– здійснює розроблення загальнодержавних, галузевих та місцевих програм у сфері альтернативних джерел енергії, а також їх наукове, науково-технічне та фінансово-економічне супроводження, розробку і виконання завдань відповідних загальнодержавних цільових наукових та науково-технічних програм; – здійснює розроблення та координацію органами виконавчої влади в межах їх компетенції нормативно-правових актів, державних норм, правил і стандартів, методичних документів щодо використання альтернативних джерел енергії
Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України	– проводить кваліфікацію когенераційних установок; – підтверджує в установленому порядку належність палива до альтернативного; – організовує та проводить державну експертизу з енергозбереження у порядку, встановленому законодавством; – забезпечує функціонування системи енергетичного аудиту та запровадження системи енергетичного менеджменту; – забезпечує функціонування системи нормування питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів у суспільному виробництві; – забезпечує створення системи моніторингу за ефективним використанням паливно-енергетичних ресурсів, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива тощо
Асоціація учасників ринку альтернативних видів палива та енергії України	Створена восени 2009 р., асоціація ставить перед собою мету консолідації учасників ринку альтернативної енергетики для прискорення формування і розвитку галузі відновлюваної енергетики і чистих технологій в Україні, створення ефективної та прогресивної законодавчої основи галузі, сприяння просуванню української продукції на зовнішніх ринках, захисту інтересів своїх членів, ефективному розвитку проектів у сфері альтернативних видів палива та енергії на внутрішньому ринку України
Біоенергетична асоціація України	– створення спільної платформи для співпраці на ринку біоенергетики України з метою забезпечення найсприятливіших умов ведення бізнесу, прискореного та сталого розвитку біоенергетики як галузі. Напрями роботи: спільне виробництво теплової та електричної енергії з біомаси; виробництво і використання біогазу і біодобрив; виробництво і використання твердих і рідких біопалив; вирощування і використання біомаси енергетичних плантацій; логістика (заготівля, зберігання, переробка, поставка) біомаси та біопалива; фінансування біоенергетичних проектів; юридичний та організаційний супровід біоенергетичних проектів; міжнародне співробітництво
Українська програма підвищення енергоефективності (UKEEP)	Це кредитна лінія, розроблена Європейським Банком Реконструкції та Розвитку (ЄБРР) для приватних українських підприємств у всіх секторах економіки з метою інвестування в проекти з енергоефективності та відновлюваної енергетики. Кредити надаються через місцеві банки-партнери на проекти із: – модернізації та розширення виробництва з використанням енергоефективного обладнання; – використання відновлюваних джерел енергії для власних потреб

Ітераційна модель інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики

послідовного розрахунку однотипних ітерацій. Вони відрізняються лише оброблюваною інформацією, але не складом обчислювальних операцій. У загальному випадку ітерація — етап реалізації обчислювального алгоритму. Процес ітеративного аналізу закінчується, якщо погрішність апроксимації виявляється у припустимих межах. До переваг методів ітеративного аналізу належать можливості економічної інтерпретації процесу апроксимації кривих циклів, обліку структурних особливостей цього завдання, використання будь-яких початкових наближень, навіть тих, які на практиці є неприпустимими [14].

Ітерації структури, функції і процесу в певному середовищі дають змогу вивчити властивості кожного елемента окремо та у його взаємозв'язку з іншими. Послідовні ітерації повинні довести обґрунтованість наших припущень про ці властивості, перевірити їх на сумісність і ліквідувати конфлікти [3].

На основі опису певної множини елементів, їх значень у загальному процесі функціонування системи та припущень про зв'язки між ними розроблено ітераційну модель інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики (див. рис.).

Представлена ітераційна модель інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики передбачає синергію дій інституцій на державному, регіональному рівні підприємства для імплементації та реалізації основних заходів щодо сприяння розвитку альтернативної енергетики.

У нашому дослідженні ітерації умовно можна розглядати як тріаду: 1-ша ітерація характеризує макросередовище; 2-га ітерація — мезосередовище, тобто регіональний рівень; 3-тя ітерація — мікросередовище, яке представлено виробничо-економічною системою альтернативної енергетики.

Апология ітерації інституційної детермінанти виправдана тим, що за її допомогою: по-перше, можна розробити ітераційну модель, в якій представлені зв'язки між її складовими елементами; по-друге, дає можливість осмислити структурність, функції, процеси, цілі, що допоможе ідентифікувати основні

вектори інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики; по-третє, більш точно визначити внутрішні причинно-наслідкові зв'язки й гармонізувати теорію з практикою.

Отже, загалом проблематика інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики багатогранна і широкоаспектна.

Науковою новизною проведеного дослідження є пропозиції щодо розробки ітераційної моделі інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики. Градація інституційної детермінанти на три рівні (макро-, мезо- та мікро-) в контексті розвитку підприємств альтернативної енергетики дає можливість зрозуміти основні вектори упередження та протидії ризикам інституційного забезпечення.

Напрямами подальших досліджень є формування механізму інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики в контексті дослідження його базисних елементів: постулатів, інструментів, методів.

Література

1. Амоша О. І. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика / О. І. Амоша, І. П. Булеєв, Г. З. Шевцова // Економіка промисловості. — 2007. — № 1. — С. 3–9.
2. Гелетуха Г. Г. Перспективи производства тепловой энергии из биомассы в Украине / Г. Г. Гелетуха, Т. А. Железная, Е. Н. Олейник // Промышленная теплотехника. — 2013. — Т. 35. — № 5. — С. 48–57.
3. Качала Т. Структурні особливості інституційного середовища економіки України / Т. Качала // Економіст. — 2011. — № 11. — С. 18–22.
4. Кіндзерський Ю. Інститут держави і проблеми оновлення промислової політики в Україні / Ю. Кіндзерський // Економіка України. — 2011. — № 1. — С. 48–58.
5. Климчук М. Н. Императивы развития предприятий альтернативной энергетики: акцент на инновации М. Н. Климчук // Journal of Economic Regulation ("Вопросы регулирования экономики"). — Т. 3. — № 4. — 2012. — С. 142–150.

6. Суходоля А. М. Энергоэффективность экономики в контексте национальной безопасности: методология исследования и механизмы реализации: Монография / М. Суходоля. — М.: Изд-во НАГУ, 2006. — 424 с.

7. Новиков Д. А. Закономерности итеративного научения. — М.: Ин-т проблем управления РАН, 1998. — 77 с.

8. Яковенко Е. Г., Басс М. И., Махров Н. В. Циклы жизни экономических процессов, объектов и систем. — М.: Наука, 1991. — 192 с.

9. Renewable energy country attractiveness indices: February 2013. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.ey.com/GL/en/Industries/Clean-tech/Renewable-energy-country-attractiveness-indices_February-2013

У сучасних формаціях на шляху до енергонезалежності та енергоефективності економіки проблема інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики в умовах перегляду існуючих парадигм енергозабезпечення країни є актуальною. Особливої теоретичної значущості набуває вивчення інституційної детермінанти на основі імплементації ітераційного підходу, що дасть можливість ідентифікувати прогалини та упередити ризики в контексті інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики. Науковою новизною проведеного дослідження є пропозиції щодо розробки ітераційної моделі інституційного забезпечення розвитку підприємств альтернативної енергетики.

В современных формациях на пути к энергонезависимости и энергоэффективности экономики проблема институционального обеспечения развития предприятий альтернативной энергетики в условиях пересмотра существующих парадигм энергообеспечения страны является актуальной. Особую теоретическую значимость приобретает изучение институциональной детерминанты на основе имплементации итерационного подхода, что позволит идентифицировать пробелы и предотвратить риски в контексте институционального обеспечения развития предприятий альтернативной энергетики. Научную новизну проведенного исследования представляют предложения по разработке итерационной модели институционального обеспечения развития предприятий альтернативной энергетики.

In modern formations on the way to energy independence and energy economics problem of institutional support for the development of alternative energy enterprises in terms of a review of current energy paradigm is relevant countries. Special theoretical significance becomes explore institutional determinants based on iterative implementation approach that will identify gaps and prevent risks in the context of institutional support for the development of alternative energy companies. Scientific novelty of the research proposal is to develop an iterative model of institutional support for the development of alternative energy companies.

Надійшла 8 вересня 2014 р.

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ В MS EXCEL ЗА ЕМПІРИЧНИМИ ДАНИМИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОКРОКОВИХ АЛГОРИТМІВ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 158–162

Проблема визначення ефективного набору предикторів у задачах регресійного аналізу має прикладне значення. Використання покрокових процедур, у тому числі з можливістю примусової заміни змінної, є одним із способів розв'язання задачі. Розробка відповідних надбудов MS Excel дає змогу полегшити економіко-математичне моделювання для користувачів MS Office.

Аналіз даних з використанням ЕОМ давно став буденною справою. Застосування методів багатовимірної статистичного аналізу просто неможливе без використання потужної комп'ютерної техніки та спеціалізованих програм (пакетів). На сьогодні існує багато статистичних інструментів, як платних, так і безплатних, що можуть прийти на допомогу прикладному статистику чи просто рядовому менеджеру торгового підприємства або банку.

Пакет офісних програм від Microsoft поступово (разом з Windows) втрачає свою гегемонію, але ще й досі встановлений на більшості комп'ютерів у світі. Секрет такої "живучості", зокрема, криється у популярності програми MS Excel, яка має певні засоби (статистичні) для роботи з даними. Серед цих інструментів можна виділити надбудову "Пакет аналізу", яка містить засоби для побудови лінійної множинної регресії. Робота присвячена проектуванню та розробці надбудови для розширення функціональних можливостей MS Excel, які не представлено у "Пакеті аналізу", а саме, стандартної покрокової регресії з можливістю заміни змінних на кожному кроці.

Проблема знаходження (відновлення) залежностей між різного роду показниками є однією з основних у прикладному аналізі. До-

слідники завжди намагалися відшукати існуючу залежність, опираючись тільки на окремі розрізнені факти. Наприклад, в [3] виділено три напрями: задача навчання розпізнавання образів, задача відновлення регресії, задача інтерпретації результатів непрямих експериментів. До першого типу можна, наприклад, віднести побудову оцінки для баєсового порогу, побудованої за методом мінімізації емпіричного ризику для вибірки із суміші зі змінними концентраціями [4], і у [5] – для випадку двох порогів. Задачу відновлення регресії також можна звести, як показано в [3], до схеми мінімізації середнього ризику. На практиці ж користуються методом найменших квадратів для оцінки коефіцієнтів регресії, наприклад, [6] або [7]. З розвитком ЕОМ особливої популярності серед дослідників набувають покрокові алгоритми для конструювання ефективної множини предикторів.

Уперше покрокова процедура послідовного включення-видалення змінних була запропонована А. Ефроїмсоном в [1]. Алгоритм, описаний в [2], має незначні відмінності від алгоритму Ефроїмсона і називається стандартною покроковою процедурою або ж F-методом. Окремо слід відзначити, що можливість заміни змінної на кроці не входить до стандартної покрокової процедури.

Відзначимо, що опція заміни змінної відсутня у більшості прикладних статистичних пакетів, що обмежує при побудові моделі. Справді, спеціалісту-практику часто видніше, які ж саме предиктори є найважливіши-

ми у його задачі. Тобто при побудові моделі працюють не тільки статистичні критерії, а й досвід та інтуїція дослідника.

Здійснимо дослідження існуючих покрокових процедур та правил зупинки для побудови регресії з можливістю заміни змінної на кроці та розробку відповідних надбудов MS Excel.

Розглядається зв'язок між однією змінною, яку називають залежною змінною та однією чи більше іншими змінними, які називаються незалежними змінними. *Математичною моделлю* є рівняння, що пов'язує залежну змінну з незалежними з урахуванням певних припущень. *Функція регресії* зв'язує незалежні змінні з залежною. Причому, функція регресії також залежить від невідомих параметрів. Якщо функція лінійна відносно цих параметрів (але необов'язково лінійна відносно незалежних змінних), то кажуть про *лінійну модель регресії*. В іншому випадку модель називають *нелінійною*. Але в будь-якому разі говорять про *регресію* залежної змінної по незалежним змінним. У роботі розглядаються виключно лінійні моделі. Таким чином, *регресійний аналіз* – метод дослідження взаємозв'язку між двома або більше змінними.

Покрокові процедури

Статистикою, що вимірює ефективність набору незалежних змінних як предикторів залежної змінної Y , є множинний коефіцієнт

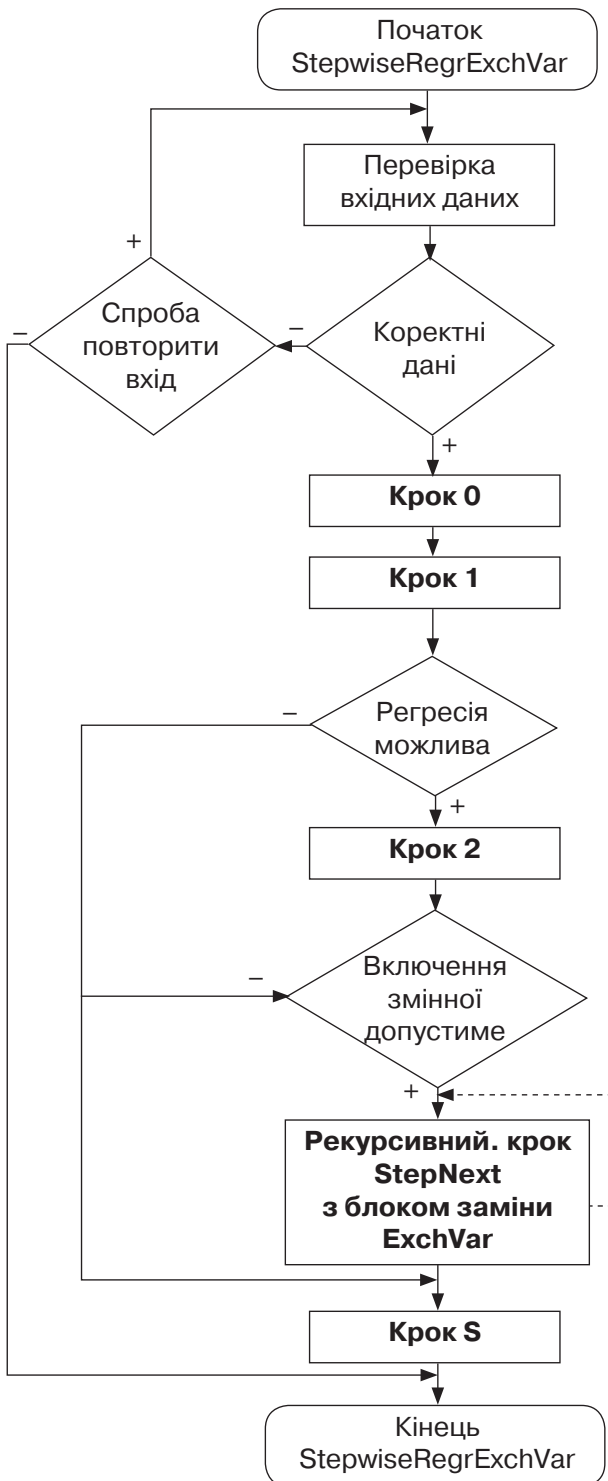

Рис. 1. Загальна схема системи

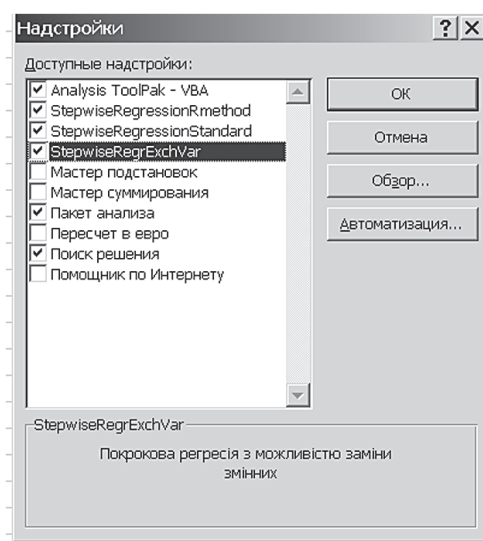

Рис. 2. Надбудова StepwiseRegrExchVar

№	Тип функції	Ім'я	Дія
1	Function	AddSummaryTable	Додає запис з результатами поточного кроку до підсумкової таблиці
2	Function	CalcFenter	Обчислює F -включення для змінних, які не увійшли до моделі
3	Function	CalcFleave	Обчислює F -видалення для тих змінних, які увійшли до моделі
4	Function	CalcMaxFenter	Повертає максимум F -включення та номер змінної, на якій цей максимум досягнуто
5	Function	CalcMinFleave	Повертає мінімум F -виключення і номер змінної, на якій його досягнуто
6	Function	ContinueExchUnsucc	Інформує користувача про те, що остання заміна була небажаною, оскільки зменшився множинний коефіцієнт кореляції (точніше, коефіцієнт детермінації)
7	Function	ContinueExchVar	Запитує користувача, чи бажає він замінити змінну, що входить на даний момент у модель, на змінну, що в нього не входить
8	Function	ContinuePrintSummary	Запитує користувача, чи бажає він побачити підсумкову таблицю
9	Function	ContinueProcedure	Перехоплює ситуацію некоректно заданих вхідних даних користувачем
10	Function	ContinueProcedureNotExistRegr	Перехоплює ситуацію, коли регресія не має смислу для вибраного користувачем максимуму рівня значущості альфа
11	Sub	ExchVar	Модуль заміни змінних. Дає можливість перебору у діалоговому режимі всіх пар, трійок і т. д. змінних для моделі покрокової регресії. Вперше підключається після другого кроку (в моделі УЖЕ має міститися ДВІ змінні)
12	Function	IColon	Повертає i -ту колонку двовимірного масиву
13	Function	InModel	Змінна x В моделі
14	Function	MakeSummaryTable	Повертає заголовок підсумкової таблиці
15	Function	MakeTitleLinest	Створює заголовок з іменами незалежних змінних, що увійшли до моделі на кроці
16	Function	MakeVarOut	Створює масив маркерів для пустого набору змінних, що увійшли до моделі
17	Function	OutModel	Змінна x НЕ в моделі
18	Function	PartCor	Обчислення часткового коефіцієнта кореляції використовуючи рекурсію
19	Sub	PrintMatrToRange	Переносить двовимірний масив у діапазон
20	Sub	PrintResultsStep	Дає можливість користувачу вибрати комірку на листі для відображення результатів на кроці та відображає їх
21	Sub	PrintSummary	Переносить підсумкову таблицю на лист Excel. Причому дає можливість користувачу вибрати місце під таблицю
22	Sub	ShowVar	Демонструє користувачу, які змінні увійшли, а які не увійшли на даний момент. Тим самим дає можливість вибору для заміни

23	Sub	StepNext	Рекурсивний крок
24	Function	TitleAddToLinest	Додає до таблиці (з результатами функції ЛИНЕЙН) заголовков з іменами змінних
25	Function	Xln	Формує масив з тих змінних, що увійшли до моделі

кореляції. Тому, серед всіх підмножин незалежних змінних $X_1, X_2, \dots, X_p$ розмірності k , $k = 1, \dots, p$ вибирається підмножина S_k , якій відповідає максимальне значення цього коефіцієнта. Але, у випадку великої кількості незалежних змінних такий підхід для визначення оптимальної множини складно реалізувати, оскільки доведеться змодельювати $2^p - 1$ регресійних рівнянь. Одним з виходів є покрокова регресія, коли незалежні змінні включаються, замінюються, видаляються з множини, що будується відповідно до наперед заданого критерію. Сукупність цих критеріїв називається покроковою процедурою. У роботі використано стандартну покрокову процедуру (*F*-метод), яка передбачає *F*-видалення і *F*-включення змінних, причому з можливістю перебору усіх двійок, трійок і

т. д. незалежних змінних на кожному кроці для врахування проблематики прикладної задачі. Okремо розглядається модифікація *F*-методу – *R*-метод.

VBА-програми

Надбудова – це програма, яка додається в Excel з метою розширення його функціональності [8]. Прикладами надбудов, що входять до стандартної поставки Excel, є *Поиск решения* і *Анализ данных*. Розроблено нові надбудови для статистичного аналізу даних:

1. StepwiseRegressionStandard.
2. StepwiseRegressionRmethod.
3. StepwiseRegrExchVar.

StepwiseRegressionStandard реалізує стандартну покрокову процедуру (*F*-метод). StepwiseRegressionRmethod реалізує метод множинної кореляції (*R*-метод). Stepwise-

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
1	X1	X2	X3	Y		x3	x0						
2	0,5	13	40	50		-0,2797	64,56947						
3	0,5	7	21	52		0,143261	3,75473						
4	1	15	45	51		0,275984	5,131282						
5	1	6,5	19	55		3,811846	10						
6	2	6	18	56		100,3661	263,3006						
7	1,5	10	31	54	x3	x2	x0						
8	2	5,3	16	60		-0,90082	1,737022	64,38268					
9	1	5,8	17	58		0,304298	0,780489	3,179763					
10	0,5	7,3	15	62		0,532996	4,344008	#Н/Д					
11	1	17	34	64		5,135899	9	#Н/Д					
12	1,5	3,8	11	65		193,833	169,8337	#Н/Д					
13	2	7,3	22	67	x3	x2	x1	x0					
14						-0,94647	2,067354	4,383674	57,30495				
15						0,258613	0,678946	2,055855	4,274414				
16						0,702229	3,679154	#Н/Д	#Н/Д				
17						6,288761	8	#Н/Д	#Н/Д				
18						255,3773	108,2894	#Н/Д	#Н/Д				
19					Крок	Число змі	Включена	Виключен	F-включе	F-видале	R ² між Y	та включеними	
20						0	0	-	-	-	-	-	
21						1	1	3	-	3,811846	-	0,275984	
22						2	2	2	-	4,953093	-	0,532996	
23					Заміна	-	1	3	-	-	-	0,203681	
24						3	3	1	-	4,546653	-	0,702229	

Рис. 3. Покрокова регресія та підсумкова таблиця, у якій також відображено заміну

RegrExchVar доповнює StepwiseRegression-Standard блоком заміни змінної на кроці.

Продемонструємо можливості надбудов на прикладі StepRegrExchVar. На (рис. 1) зображено загальний вигляд системи у нотаціях [2]. У таблиці наведено функції, підпрограми та їх призначення.

Найкращий спосіб завантажити\вивантажити надбудову — використати вікно Excel Надстройки, доступ до якого отримується за допомогою команди *Сервис\Надстройки*. Припустимо, що необхідний нам код VBA скомпільовано, а xls-файл з робочою книгою збережено як xla-файл надбудови MS Excel. Тоді надбудову StepwiseRegrExchVar буде видно у вікні диспетчера надбудов (рис. 2). Для зручності, у підпису вікна диспетчера будемо бачити інформацію про призначення цієї надбудови.

У підсумковій таблиці (рис. 3), яка, до речі, друкується за бажанням, відображено всі етапи побудови регресії, у тому числі інформація про зроблені заміни.

Висновки

У роботі реалізовано стандартну покрокову процедуру (*F*-метод), яка передбачає *F*-видалення і *F*-включення змінних разом із можливістю заміни змінних на кожному кроці. Заміна змінних дає змогу перебрати всі двійки, трійки, четвірки і т. д. незалежних змінних, виходячи з особливостей конкретної прикладної задачі. Тобто за такого підходу, статистична “раціональність” поєднується з досвідом та інтуїцією дослідника.

Програмну VBA-реалізацію (надбудову Excel) можна використовувати на практиці

для статистичного аналізу реальних даних. Відзначимо, що численні статистичні пакети, маючи у своєму арсеналі засоби побудови покрокової регресії, не підтримують функції заміни змінних. При відповідному доопрацюванні розроблена надбудова суттєво розширює статистичний інструментарій MS Excel і може мати комерційне значення.

Література

1. Efroimson M. A. Multiple regression analysis. — In: Mathematical Methods for Digital Computers, Ed. by Ralston A. and Wilf H.S., N.Y., 1960. — P. 191–203.
2. Афифи А. Статистический анализ: Подход с использованием ЭВМ / А. Афифи, С. Эйзен. — М.: Мир, 1982. — 488 с.
3. Вапник В. Н. Восстановление зависимостей по эмпирическим данным / В. Н. Вапник. — М.: Наука, 1979. — 448 с.
4. Кубайчук О. О. Асимптотика оцінки для баєсового порогу // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Математика. Механіка. — 2008. — № 19. — С. 47–50.
5. Кубайчук О. О. Асимптотична поведінка оцінки методу мінімізації емпіричного ризику для баєсового порога // Наук. вісті НТУУ “КПІ”. — 2010. — № 4. — С. 78–85.
6. Кубайчук О. О. Практичні заняття з економетрії в Excel / О. О. Кубайчук, С. А. Теренчук. — К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2007. — 118 с.
7. Михайленко В. М. Теорія ймовірностей, ймовірнісні процеси та математична статистика / В. М. Михайленко, С. А. Теренчук, О. О. Кубайчук. — К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2007. — 163 с.
8. Уокенбах Д. Профессиональное программирование на VBA в Excel 2003 / John Walkenbach; [пер. с англ. И. Василенко]. — М.: Вильямс, 2005. — 800 с.

Розв’язано задачу побудови покрокової регресії в середовищі MS Excel. Для визначення ефективного набору предикторів розроблено надбудови MS Excel, які реалізують стандартну покрокову процедуру з можливістю заміни змінної та метод множинної кореляції.

Решена задача построения пошаговой регрессии в среде MS Excel. Для определения эффективного набора предикторов разработаны надстройки MS Excel, которые реализуют стандартную пошаговую процедуру с возможностью замены переменной и метод множественной корреляции.

Solved the problem of constructing stepwise regression among MS Excel. To determine the effective set of predictors designed MS Excel Add-ins, which implement the standard stepwise algorithm with replaceable variable and the method of multiple correlation.

Надійшла 18 вересня 2014 р.

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 163–167

Медичний туризм — це напрям туризму, метою якого є організація лікування громадян за кордоном. Україна зі своїм високим потенціалом медичних, оздоровчих та рекреаційних ресурсів, конкурентної переваги за ціновими параметрами, може стати одним із світових лідерів з медичного в'їзного туризму.

Провідним напрямом економічного розвитку більшості країн світу є розширення сфери послуг, зокрема сфери туризму. Значний конкурентний тиск у цій сфері обумовлює розвиток новітніх видів туризму, що впливає на загальну рентабельність туристичної індустрії.

Останнє десятиріччя характеризується стрімким розвитком медичного туризму, до основних функцій якого належить не лише економічна, а й соціальна. Остання пов'язана з профілактикою, діагностикою та лікуванням усіх вікових груп населення. Економічна функція медичного туризму реалізується через значний внесок до місцевих, регіональних та національних бюджетів [2].

Розвиток світової індустрії медичного туризму обумовлює кілька чинників. По-перше, висока вартість медичного обслуговування в багатьох високорозвинених країнах світу не покривається обов'язковим медичним страхуванням, “листи очікування” на низку діагностичних та лікувальних процедур тривають по кілька місяців. Вищезазначене обумовлює високий попит на якісне медичне обслуговування за прийнятними цінами.

В економічно розвинених країнах ціни на медичні послуги настільки високі, що значна кількість громадян не може сплатити для себе та членів родини медичну страховку, що

охоплює всі види медичної допомоги. Ця категорія громадян є потенційними клієнтами медичного туризму на отримання якісної високоспеціалізованої медичної допомоги. Наприклад, у значного відсотка населення США медичне страхування не покриває лікування тяжких хронічних захворювань. Вартість лікування кардіологічних, онкологічних, ортопедичних та інших захворювань у США становить чверть, а іноді десяту частину вартості лікування в Індії, Таїланді або Південній Кореї. Тільки в 2012 р. з метою отримання медичної допомоги за кордоном з США виїхало понад 2,7 млн громадян [3].

Другим чинником, що стимулює розвиток медичного туризму, виступає відсутність якісного медичного обслуговування в багатьох країнах світу, що розвиваються. Особливо це стосується діагностики та високоспеціалізованої медичної допомоги.

За існуючими сегментами світового ринку медичного туризму можна виокремити такі його напрями та субнапрями:

Перший напрям — орієнтований на надання медичної допомоги:

Субнапрями:

- Діагностика та лікування (у тому числі оперативне).
- Відновлюване лікування в центрах реабілітації та фізіотерапії.
- Репродуктивна та клітинна медицина.

- Паліативні медичні послуги для невиліковно хворих.
- Дентал-туризм (надання послуг з лікування, протезування, косметична стоматологія).

Другий напрям — профілактика захворювань, здоровий спосіб життя, косметичні послуги:

Субнапрями:

- SPA та Wellness туризм.
- Б'юті туризм (у тому числі пластична хірургія).
- Термальний туризм (санаторно-курортне лікування на мінеральних і термальних джерелах).
- Бальнеологічний туризм.
- Медичний туризм для людей похилого віку.

За прогнозами Всесвітньої організації охорони здоров'я, поєднання зусиль туризму та медицини дасть можливість до 2022 р. створити новітню світову галузь, яка істотно вплине не тільки на туристичний ринок, а й позначиться на загальному рівні здоров'я населення.

В умовах глобалізації охорони здоров'я збільшується кількість країн, в яких спостерігається тенденція до поживлення інвестиційного процесу в сферу медичного туризму. Як правило, інвестиційні потоки спрямовані на підготовку висококваліфікованих медичних кадрів у провідних медичних клініках світу, будівництво та новітнє обладнання сучасних клінік. Найбільший розвиток медичний туризм зазнав в країнах з високорозвинутою індустрією туризму, таких як Туреччина, Індія, Сінгапур, Таїланд, країни Латинської Америки. Інвестиційна політика вищезазначених країн дає можливість пацієнтам поєднувати отримання медичної допомоги та поліпшення стану свого здоров'я з відпочинком та екскурсійною програмою [1].

Друга тенденція, що обумовлює розвиток медичного туризму, — це бажання значної частки населення з менш розвинутою системою охорони здоров'я отримати високоякісні медичні послуги з діагностики та лікування різних захворювань. Основний потік таких медичних туристів спостерігається з країн

Східної та Центральної Європи в клініки Німеччини, Ізраїлю, Швейцарії, Австрії, Франції. Для цієї фокус-групи медичного туризму характерний попит на отримання медичної допомоги з таких лікарських спеціальностей, як онкологія, кардіохірургія, ортопедія, нейрохірургія.

Найбільший сегмент ринку медичного туризму пов'язаний з оздоровленням населення при санаторно-курортному лікуванні на мінеральних і термальних джерелах, бальнеологічному туризмі на березі моря. До цього сегменту ринку належить також дентал-туризм й отримання послуг з косметології на SPA та Wellness курортах, косметологічних клініках.

Медичний туризм — це вельми прибутковий бізнес, у ньому постійно з'являються нові учасники ринку, які просувають свої послуги в умовах жорсткої конкуренції за рахунок якісного та комплексного сервісу та орієнтації як на VIP-туристів, так і на масового споживача.

Основними географічними напрямами розвитку медичного туризму в світі виступають: США та Канада, Німеччина, Великобританія, Франція, Іспанія, Туреччина, Індія, Таїланд, Мексика, Коста-Ріка, Йорданія, ОАЕ, Малайзія, Сінгапур, Японія, Корея, Філіппіни, Південноафриканська республіка. Зокрема, тільки у 2012 р. з США з метою отримання медичної допомоги виїхало за кордон понад 2,7 млн громадян.

До п'ятірки країн-лідерів, які отримують найбільші прибутки від медичного туризму, входять США, Німеччина, Туреччина, Індія і Таїланд. Найбільшу позитивну динаміку зростання в сегменті медичного туризму демонструє Туреччина. Так, у цю країну в 2012 р. приїхало та отримало допомогу 617 тис. медичних туристів. Дохід країни становив 4,2 млрд дол. До 2015 р. Туреччина планує збільшити потік медичних туристів до 1 млн осіб, а доходи від них — до 10 млрд дол.

В Індії ціни на медичні послуги на 65–85 % нижче, ніж у США. За прогнозами Deloitte Center for Health Solutions (США), число американців, які бажають лікуватися за кордоном, найближчим часом зростатиме і збільшиться в середньому у 8 разів (з 750 тис.

до 6 млн). Згідно з опитуваннями громадської думки близько 200 тис. жителів Великобританії планують у 2014 р. відправитися на лікування в Індію.

Міжнародний госпіталь “Bumrungrad” у Таїланді щорічно обслуговує до 400 тис. медичних туристів зі 160 країн світу. В структурі госпіталю 25 відділень на 554 стаціонарних місць. У штаті госпіталю працюють 945 лікарів з різних лікарських спеціальностей.

Основною рушійною силою розвитку медичного туризму є різниця в цінах, при однаковій якості, на медичну допомогу в різних країнах світу. Наприклад, аортокоронарне шунтування в Бангкоку коштує 12 тис. дол., у США — 100–200 тис. Лазерна корекція зору — 730 дол., у США — 3,7 тис. У Делі за базове діагностичне обстеження (аналіз крові, ЕКГ, рентгенографія грудної клітки, УЗД черевної порожнини) потрібно заплатити 84 дол. У Великобританії — 600 [1].

На сьогодні весь азіатський регіон вже приймає 2,3 млн медичних туристів на рік: Таїланд — понад 600 тис., Індія — 150 тис., Малайзія — 120 тис. Тільки Сінгапур, починаючи з 2010 р., приймає близько 1 млн туристів на рік.

У 2012 р. державна скарбниця цих країн поповниться на 4,4 млрд доларів тільки за рахунок доходів від медичного туризму.

Окремим видом медичного туризму є стоматологічна допомога. Різниця у вартості стоматологічних послуг в різних країнах суттєва. Протезування восьми зубних коронок у Будапешті коштує 4,3 тис. дол. (з них 2,9 тис. — робота дантиста). У США вартість аналогічних послуг становить 11 тис. дол.

У деяких європейських країнах (Чехії, Швейцарії, Німеччині) спостерігається великий потік медичних туристів, навіть за великої вартості як діагностичних, так і лікувальних послуг. У країнах ЄС найдорожча операція обійдеться приблизно в 15 тис. євро.

За висновками експертів, щорічні фінансові потоки від міжнародного медичного туризму становлять близько 100 млрд дол.

Світовий медичний туризм має тенденцію не тільки до стрімкого розвитку, а й глобалізації. У провідних країнах світу з розвиненою

системою охорони здоров'я щорічний прибуток від в'їзного оздоровчого та лікувального туризму сягає сотні мільйонів доларів та робить вагомий вклад у поповнення бюджету країни. За експертними висновками, останніми роками медичний туризм, включаючи як лікування, так і діагностику та реабілітацію, становить близько 2 % світового ВВП.

Понад 50 країн світу в рамках розвитку своїх економік прийняли національні програми з медичного туризму. Такі країни, як Німеччина, Ізраїль, Туреччина, Індія, Сінгапур, Таїланд інвестують мільйони доларів у розвиток медичної інфраструктури, будівництво комфортабельних клінік з новітнім обладнанням та інноваційними технологіями для надання високоякісної медичної допомоги. Медичний персонал цих клінік регулярно проходить навчання та стажування в провідних світових медичних університетах. Лікарі клінік, які приймають іноземних пацієнтів на лікування, володіють кількома мовами. Вивчення іноземних мов у багатьох країнах входить в обов'язкову підготовку середнього та вищого медичного персоналу. Багато клінік сертифіковані за стандартами JCI [3].

Глобальний ринок медичного туризму на сьогодні вже має відповідну інфраструктуру: медичний менеджмент; органи акредитації; агентства медичного туризму та туроператори, фахівці у сфері медичних подорожей. Навіть в умовах фінансової нестабільності медичний туризм розвивається і чинить все більший вплив на національні системи охорони здоров'я. Зростає кількість страхових компаній, які воліють сплачувати лікування своїх клієнтів у зарубіжних медичних закладах. В умовах глобальної економічної конкуренції феномен медичного туризму змушує національні системи охорони здоров'я розвиватися високими темпами за рахунок новітніх технологій та поліпшення якості медичного обслуговування пацієнтів.

Медичний туризм — відносно новий напрям в індустрії туризму і охорони здоров'я нашої країни. Вітчизняні агентства з надання послуг медичного туризму працюють не більше 4–5 років і пропонують три види послуг у цій сфері: діагностичного, оздоровчого та

власне лікувального характеру. Незважаючи на короткий час існування цієї сфери медичних послуг, вже зараз цілком впевнено можна говорити про її перспективність: медичний туризм набирає обертів в обох напрямках: з України в інші країни, так і з-за кордону в Україну.

Спостерігається позитивна динаміка розвитку медичного туризму в Україні та країнах СНД. У 2013 р. на лікування та оздоровлення виїжджало понад 1 млн медичних туристів з СНД, у тому числі близько 200 тис. українців [3].

В останні 5 років виїзний медичний туризм України орієнтований на отримання медичної допомоги з приводу лікування дихальних шляхів, шкіри, серця, нирок, печінки, лікування розриву м'язів. Крім того, є туристи, які виїжджають за кордон з метою діагностичного обстеження. Окремим сегментом національного ринку виїзного туризму є отримання косметологічних послуг, у тому числі пластичні операції. В рамках медичного туризму українські громадяни подорожують також з метою:

- диференціальної діагностики в складних клінічних випадках;
- отримання медичної допомоги з використанням унікальних технологій лікування, наприклад, трансплантації органів;
- отримання медичної допомоги з використанням новітніх технологій, які не набули розвитку в нашій країні;
- отримання медичної допомоги у високоспеціалізованих медичних закладах.

Незважаючи на національну мережу санаторно-курортних закладів, українці виїжджають за кордон з метою оздоровлення, поєднуючи його з ексклюзивними екскурсійними програмами.

За аналітичними даними, основні потоки виїзного медичного туризму з України спрямовані в Ізраїль, Туреччину, США, Таїланд, Німеччину, Угорщину, Австрію, Чехію і Словаччину. Проте, останнім часом серед українців почали користуватись попитом профілактичні, оздоровчі тури в медичні заклади Індії, Бразилії, Болівії, Коста-Ріки, Південноафриканської Республіки.

Перспективною тенденцією розвитку національного медичного туризму є збільшення в'їзних потоків іноземних громадян, які воліють отримати медичну допомогу в Україні. Конкурентною перевагою нашої країни на цьому ринку є надання високоякісної медичної допомоги при невисокій вартості послуг. Насамперед це стосується послуг у субнапрямі дентал-туризму та МРТ-діагностики. Останніми роками збільшився попит іноземних громадян на лікування стовбуровими клітинами та на послуги у вітчизняних репродуктивних клініках.

За аналітичним прогнозом Всесвітньої асоціації медичного туризму (GHTC), Україна є перспективним регіоном для іноземних інвесторів, тому в останні кілька років асоціацією було запропоновано низку інвестиційних проектів для українських закладів охорони здоров'я та рекомендацій для реформування галузі [3].

Другим напрямом розвитку медичного туризму можна визнати санаторно-курортне лікування. Значний інвестиційний потенціал для розвитку в'їзного медичного туризму мають українські курорти з мінеральними водами і лікувальними грязями, бальнеологічні курорти. Зокрема, мінеральні води Закарпаття, Трускавця та Моршин у Прикарпатті, Миргороду в Полтавській області, радонові джерела Хмільника (Вінницька область), соляні шахти Соледара Донецької області, здравниць Бердянська та багато інших. Українські санаторно-курортні заклади мають багаторічний досвід ефективного лікування та реабілітації пацієнтів із захворюваннями опорно-рухового апарату, гінекологічними, органів травлення, пульманологічними діагнозами і т. д. Тому просування міжнародного туризму в оздоровницях України є перспективним напрямом розвитку національної сфери туризму [4].

Окремим інвестиційним напрямом у розвиток українського медичного туризму є розвиток високоспеціалізованих та багато-профільних лікувально-профілактичних закладів. До таких можна віднести Національну дитячу спеціалізовану лікарню "ОХМАТ-ДИТ" МОЗ України. Будівництво та відкрит-

тя спеціалізованого Центру з трансплантації кісткового мозку дасть можливість суттєво економити державні кошти на лікування за кордоном і водночас буде привабливим бізнес-проектом для надання медичної допомоги пацієнтам із зарубіжних країн.

Таким чином, медичний туризм породив нову концепцію на межі сучасної охорони здоров'я та туризму. Не маючи можливості розв'язати медичну проблему у своїй країні, пацієнт вибирає країну, лікаря та лікувально-профілактичний заклад, в якому йому можуть запропонувати найсучасніші діагностику та лікування. Медичний туризм є ще одним напрямом для реалізації девізу медицини XXI століття – “Пацієнти без кордонів!”

Україна з високим потенціалом медичних, оздоровчих і рекреаційних ресурсів, конкурентних переваг за ціновими параметрами може стати одним із світових лідерів медичного в'їзного туризму. Розвиток медичного туризму генерує значний мультиплікативний

ефект для економіки та може здійснити вагомий вклад у поповненні бюджету країни.

Література

1. Коваль О. Медичний туризм: відпочинок чи лікування? Новітні аспекти / О. Коваль. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tourinform.org.ua/medychnyj-turyzm-vidpochynok-chy-likuvannya-novitni-aspekty-2>
2. Малімон В. С. Формування та розвиток регіональних ринків медичного туризму в Україні: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 “Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка” / В. С. Малімон. — Луцьк, 2013. — 20 с.
3. Українська Асоціація Медичного Туризму (УАМТ) // Офіційний сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uamt.org.ua/UA/deyatelnost-uk/novini.html>
4. Ukraine's Medical Tourism Boom. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.medicare-4u.com/ru/news/makeover-or-internal-overhaul-ukraines-medical-tourism-boom.html>

Проаналізовано загальноекономічні тенденції розвитку медичного туризму у світі та перспективи його розвитку в Україні. Проведений аналіз свідчить, що медичний туризм породив нову концепцію на межі сучасної охорони здоров'я та туризму. Україна має високий потенціал медичних, оздоровчих і рекреаційних ресурсів, конкурентні переваги за ціновими параметрами, завдяки чому може стати одним із світових лідерів з медичного в'їзного туризму.

Проанализированы общеэкономические тенденции развития медицинского туризма в мире и перспективы его развития в Украине. Проведенный анализ свидетельствует, что медицинский туризм породил новую концепцию на грани современного здравоохранения и туризма. Украина имеет высокий потенциал медицинских, оздоровительных и рекреационных ресурсов, конкурентные преимущества по ценовым параметрам, благодаря чему может стать одним из мировых лидеров по медицинскому въездному туризму.

Analysed economic trends in the development of medical tourism in the world and perspectives of its development in Ukraine. The analysis shows that medical tourism has created a new concept on the verge of modern health care and tourism. Ukraine has a high potential for health, Wellness and recreational resources, competitive advantage on price parameters, can become one of the world leaders in medical tourism.

Надійшла 12 вересня 2014 р.

ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПРОДУКЦІЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ВЗАЄМИН МІЖ УЧАСНИКАМИ РИНКУ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 168–177

Комплексне використання системи економіко-математичних моделей маркетингового ціноутворення на продукцію сільськогосподарського машинобудування в умовах невизначеності дає можливість здійснювати стимулювання попиту на аграрну техніку, розширити асортимент продукції, застосувати когнітивний підхід за допомогою методів імітаційного моделювання, комплексного поєднання методів, розробити синтезований підхід за допомогою тріади: підприємство-виробник сільськогосподарської техніки – аграрна техніка – споживач сільськогосподарської техніки – когнітивна ціна.

У ціновій політиці будь-якого підприємства-виробника доволі важливо здійснити обґрунтований вибір моделі ціноутворення, який має враховувати попит на продукт, витрати забезпечення нижнього рівня ціни, ціни на товарозамінники й аналоги, орієнтацію на передбачувану ціну та можливий рівень верхньої межі ціни, який відображає купівельну оцінку характеристик продукту. З приводу визначення сутності моделей ціноутворення на продукцію підприємства та існуючих методів їх класифікації у науці існують різні точки зору. Так, Т. Т. Неглі, Р. К. Холден усі моделі пропонують розділити на групи: витратні моделі ціноутворення; моделі ціноутворення через аналіз попиту; моделі ціноутворення з урахуванням конкуренції; маркетингові моделі ціноутворення; моделі ціноутворення на нову продукцію;

моделі ціноутворення на основі розрахунків прайсингів параметричних рядів товарів і товарних груп [1]. У деяких випадках, як вважає П. Г. Перерва, ці моделі можуть використовуватися не окремо, а в комбінації і накладатися одна на одну для отримання найбільшої рентабельної для фірми і прийнятної для споживача ефективної ціни [2]. Ф. С. Робертс зауважує, що для ціноутворення у промисловому маркетингу, особливо сільськогосподарському машинобудуванні, слід використовувати дискретні математичні моделі, де сутність моделювання (проектування) ціни відображається у пошуку оптимальної ціни в діапазоні від нижчої до максимально можливої вищої ціни, з урахуванням витрат, цін конкурентів, у т. ч. на товарозамінники та купівельної оцінки характеристик товару [3, 103–107] (рис. 1).

Нижча ціна			Вища ціна	
Прибуток при цій ціні відсутній	Витрати	Конкурентні ціни й ціни на товарозамінники	Купівельна оцінка характеристик продукту	Попит при цій ціні відсутній

Джерело: побудовано автором на підставі [3; 4, 103–107]

Рис. 1. Орієнтація моделей ціноутворення

Е. А. Уткін вважає, що побудову моделей ціноутворення доцільно здійснювати на основі таких принципів: кількісної оцінки, комплексності, системності, синергетичності, диверсифікації, що дасть можливість обґрунтувати спосіб трансформації традиційних систем збуту сільськогосподарської техніки в інтегровані структури, сформувати маркетингові канали розподілу продукції у вигляді послідовно з'єднаних елементів [4, 29–33].

Водночас, як вважає Я. В. Литвиненко, сформована модель маркетингового ціноутворення має бути побудована на системі показників аналізу та контролю ефективності організації маркетингового каналу розподілу продукції, що об'єднує індикатори довжини каналу, територіального покриття каналом, товарних запасів у каналі, витрат на обслуговування каналу, задоволеності потреб споживачів у каналі, що дає можливість обґрунтувати вибір каналу розподілу продукції та встановлення ціни на неї; забезпечити оперативне вирівнювання адаптивного потенціалу ціноутворення та резервів підприємства щодо попиту в різних каналах руху товару, що дає можливість сформувати систему ціноутворення на сільськогосподарську техніку з урахуванням привабливості географічних ринків і диференційованого попиту споживачів [5, 82–84].

З цією думкою не погоджується В. В. Герасименко, яка стверджує, що підґрунтям моделювання є ціноутворення та логістика просування саме складної промислової продукції, у тому числі аграрної техніки, технології розвитку каналів розподілу сільськогосподарської техніки, відмов від розвитку довгої товаропровідної мережі з концентрацією на коротких каналах збуту техніки; відмова від формування власного ритейлу та передача функцій розподілу незалежним продавцям, що дає можливість оперативно реагувати на зміни зовнішнього оточення в умовах швидкозростаючої диференціації товарної пропозиції [6, 32–36].

Серед моделей ціноутворення, які можуть використовуватися виробниками та дистриб'юторами сільськогосподарської техніки, на думку Д. В. Очеретіна, можна ви-

окремити [7, 120–123]: моделі ціноутворення на базі собівартості; методи, орієнтовані на ставлення споживача до товару; моделі, орієнтовані на конкуренцію. Перша група моделей будується на основі витратних методів ціноутворення, останні — на основі ринкових, які можна класифікувати на витратні та невитратні [8]. Витратні моделі ціноутворення беруть за основу фактичні витрати підприємства на виробництво й організацію збуту продукції [9]: у ціні не враховується міра цінності товару для споживача; не враховується сформований рівень попиту на товар. С. І. Дугіна, навпаки, вважає, що моделі ціноутворення, орієнтовані на витрати, мають ґрунтуватися на таких припущеннях: “Політика цін, орієнтована на витрати, ставить за мету покриття всіх або принаймні значної частини витрат, планування (розрахунку собівартості виробництва продукції)” [9]. І. В. Ліпсіц припускає, що модель повних витрат найпоширеніша і ґрунтується на забезпеченні нормативного рівня рентабельності, але ця модель не дає можливості визначати оптимальний рівень ціни, її можна застосовувати тоді, коли можливо визначити очікуваний обсяг продажів, а в умовах ринку це практично неможливо [8].

Існує думка, що для ціноутворення складної високотехнологічної продукції необхідно орієнтуватися на такі моделі, які б однозначно давали змогу повернути вкладені інвестиції (А. В. Бакурова, Д. В. Очеретін). Така модель рентабельності інвестицій має ґрунтуватися на забезпеченні рівня повернення інвестицій (РПІ) [10, 77–84]. Справді, встановлення надбавки на витрати орієнтується на певну величину, яка забезпечує РПІ. Для досягнення планованого обсягу продажів можливі такі варіанти дій: збільшення обсягів продажів за рахунок стимулювання збуту, що приводить до зниження витрат на одиницю продукції; створення цінових переваг з метою зниження попиту на продукцію конкурентів і завдяки зниженню цін на власну продукцію. Таким чином, бажана мета — отримання запланованого прибутку — стає менш досяжною, навіть при збільшенні обсягів виробництва і зниженні ціни. Отримання доходу можна досягти шляхом зниження гранич-

ного обсягу виробництва, тобто наближення точки безбитковості до виробничих можливостей. Граничний обсяг можна знизити шляхом зменшення постійних витрат і збільшення ціни. Однак, на нашу думку, ця модель є аналогічною попередній і також не враховує ринкової кон'юнктури з орієнтацією, в основному, на внутрішні фактори.

А. С. Паламарчук і С. Рассказова-Ніколаєва вважають, що найдоцільнішою до використання для виробників сільськогосподарської техніки моделлю ціноутворення є модель маржинальних витрат, яка спирається на систему врахування витрат “директ-костинг” [11; 12]. Сутність моделі полягає у припущенні, що всі наведені фактори змінюються самі собою, незалежно один від одного. Ця модель не враховує взаємозв'язок обсягу виробництва (реалізації) продукції і її собівартості. Зазвичай при збільшенні обсягу виробництва (реалізації) собівартість продукції знижується, оскільки припадає менше постійних витрат на одиницю продукції. І навпаки, при спаді виробництва собівартість виробів зростає через те, що більше постійних витрат припадає на одиницю продукції.

К. О. Бужимська зазначає, що моделі ціноутворення з орієнтацією на споживачів дають можливість упроваджувати гнучкість і час прийняття цінових рішень, які стають особливими параметрами конкурентної поведінки. Самі цінові рішення все більше залежать від імовірнісної поведінки суб'єктів на ринку, від якості отриманої інформації. У зв'язку з цим якість збирання й обробки цінової інформації стає все більш значущою [13, 86–88]. Погоджуючись з цією точкою зору, Л. В. Капинус, Н. П. Скригун стверджують, що з моделей ціноутворення, орієнтованих на споживачів, найчастіше застосовуються такі: модель ціноутворення за відчутною цінністю; тендерний метод. За такого підходу особлива увага в процесі формування моделі ціноутворення, орієнтованої на споживача, приділяється вивченню споживача, яке на практиці є багатоаспектним [14, 51–55].

Загалом, погоджуючись з цими точками зору, слід відзначити на два аспекти, які потрібно врахувати під час вибору найбільш

доцільного для умов роботи сільськогосподарського машинобудування: система потреб і її зміна; доходи і їх диференціація. Така точка зору пояснюється тим, що система потреб українських споживачів-аграріїв в умовах ринку змінюється: а) з'являються глобальні потреби; б) здійснюється вестернізація в системі споживання; в) змінюються національні потреби. Перехід до моделі ціноутворення, орієнтованої на споживача, вимагає від виробників і торговців великих витрат у вигляді грошей, часу тощо. Однак переходити необхідно, якщо ми прагнемо функціонувати на рівних із західними компаніями і перемагати їх у конкурентній боротьбі. Західні компанії активно використовують цей напрям ціноутворення у процесі реалізації продукції кінцевому споживачеві. У систему ціноутворення активно включаються фінансовий менеджмент і маркетингові дослідження. У зв'язку з цим такий метод не завжди розглядається як економічне ціноутворення, оскільки вимагає великих витрат на дослідження поведінки споживачів. Цю модель доцільно застосовувати також у випадку, коли компанії працюють на конкретне замовлення споживача. Врахування потреб здійснюється максимальною мірою, існує економія на маркетингових дослідженнях, оскільки формує замовлення сам споживач. Складність у тому, що необхідно формувати індивідуальну ціну для індивідуального товару, в цьому випадку аналоги не завжди допомагають.

Щодо використання моделі ціноутворення, зорієнтованої на конкурентів, залежно від структури ринку, кількості можливостей конкурентів, однорідності продукту В. Г. Андрійчук вважає, що підприємство-виробник має вибирати один з трьох напрямів дії: пристосування до ринкової ціни; послідовне заниження цін; послідовне підвищення цін (засноване на високій репутації і якості продукту) [15, 65–70]. Водночас, на думку Д. Гладких, політику низьких цін, орієнтовану на конкурентів, доцільно застосовувати лише при введенні нових продуктів, з метою швидкого залучення великої кількості покупців, використання переваг масового виробництва й усунення потенційних конкурентів [16, 79–83].

Існує метод ціноутворення, який пов'язує ці три форми, так званий метод калькуляційного вирівнювання. О. Н. Крючкова, Е. Н. Попов зазначають, що цей підхід доцільно використовувати, в основному, при одночасному встановленні цін на велику кількість товарів. Його специфіка полягає у відмові від витратно-орієнтованого ціноутворення на продукти, які є "індикаторами" можливостей підприємства. Сутність методу в тому, що значення продуктів, які входять у виробничу програму, неоднакові, з точки зору їх впливу на кінцевий результат, що, у свою чергу, є наслідком конкретних умов конкуренції і попиту. Високі доходи, отримані за рахунок одних продуктів, повинні принаймні компенсувати збитки по реалізації інших [17, 32–53].

У межах цінової конкуренції може застосовуватися значна кількість моделей ціноутворення. В умовах ринку, як стверджують Н. Г. Ушакова і Н. Л. Савицька, найпопулярнішим став метод ціноутворення за існуючими цінами, який ґрунтується на оцінюванні цін конкурентів з меншою увагою до своїх витрат і попиту на продукт. Підприємство може маневрувати, встановлюючи такі самі, як у конкурентів, а також нижчі або вищі ціни. У промислових олігополіях, зазвичай, встановлюється ціна, рівна ціні конкурентів. Причому, ці автори наголошують, що невеликі підприємства обирають політику "слідування за лідером", тобто змінюють свої ціни зі зміною цін лідера частіше, ніж цього вимагають попит або їх витрати, або вводять невеликі знижки чи премії, однак коливання при цьому невеликі [18].

Модель цільових витрат уперше розроблена в Японії. Суть її полягає в тому, що планування майбутньої собівартості продукції починається із встановлення цільової величини, з тим, щоб продаж продукції, за існуючими ринковими цінами, забезпечив не лише покриття майбутніх витрат, а й одержання прибутку [19]. У цьому випадку верхньою обмежувальною межею виступають ринкові ціни того регіону, де передбачається реалізація продукції, наміченої до випуску. Така модель ціноутворення вельми поширена. Оскільки витрати на одиницю продукту час-

то піддаються оцінюванню, покластися на конкурентні ціни — оптимальне вирішення питання. Однак можуть виникнути труднощі, пов'язані з відсутністю вірогідної інформації про ціни конкурентів через надання останніми знижок або нарахування додаткової премії на ціну за обслуговування або установку. М. Аоки наголошує, що ця модель краща тим, що встановлені ціни забезпечують гарантований дохід, пом'якшують цінову конкуренцію і стабілізують ринок [19].

У своїх дослідженнях Н. І. Доберчак з'ясував, що на ринку сільськогосподарської техніки найчастіше використовується модель ціноутворення за існуючими цінами, яка ґрунтується на оцінюванні цін конкурентів, при цьому практично не враховується власна собівартість. Завдання цієї моделі ціннісного ціноутворення полягає зовсім не в тому, щоб клієнти підприємства були задоволені. Таку прихильність можна отримати й за рахунок більших знижок ціни. Ціннісне ціноутворення покликане забезпечити, насамперед, отримання прибутку за рахунок досягнення вигідного для підприємств співвідношення "цінність–витрати", а зовсім не за рахунок максимального нарощування обсягів продажу [20, 12].

Погоджуючись з думкою науковців, автор вважає, що використання певних моделей ціноутворення у сільськогосподарському машинобудуванні зумовлено специфікою експлуатації аграрної техніки, розмаїттям типів машин і устаткування, механізацією процесів виробництва сільськогосподарських продуктів у різних регіональних природно-кліматичних умовах, абсолютною сезонністю, короткочасністю використання машин протягом року, особливістю предметів праці сільськогосподарських машин та ін., що висуває особливі вимоги до створення і організації виробництва нової сільськогосподарської техніки. Означений механізм ціноутворення можна характеризувати як перехідний від витратного до ринкового. Його не можна вважати ринковим, тому що він передбачає коригування собівартості таким чином, щоб, з одного боку, оптимізувати суму податкових платежів, з другого — виконати планові завдання

за рівнем рентабельності. Його не можна зарахувати до витратного, оскільки він певною мірою орієнтований на середньоринкові ціни. Однак цього недостатньо, оскільки в умовах сильної конкуренції реакція підприємства — виробника сільськогосподарської техніки на зміну цін конкурентів повинна бути оперативною. Для таких цілей у фірми має бути заздалегідь підготовлена програма, яка сприятиме прийняттю контрстратегії щодо цінової ситуації, створеної конкурентом. Однак прогнозування відповідних дій конкурентів при їх великій кількості не є можливим. О. М. Околович також дотримується точки зору, що ринок, на якому діють підприємства сільськогосподарського машинобудування, слід віднести до олігополістичного, специфіка якого полягає в тому, що на ньому діють кілька виробників, причому будь-який з них має можливість істотно впливати на прибутки решти конкурентів. Така особливість істотно розширює стратегічні можливості підприємства у цих галузях, порівняно з іншими ринковими структурами [21, 28–32].

Зазначимо, що більшість дослідників у сфері олігополії (Д. А. Євченко, А. П. Наливайко, Л. А. Азьмук, П. Г. Банщиков, Н. П. Карачина) сходяться на думці, що неможливо розробити єдиної моделі олігополії, яка включала б усе розмаїття варіантів економічної взаємодії. Однак існує низка передумов, які є загальними для всіх моделей олігополії: можливість впливу на ціну припускає спадаючу криву попиту на продукцію олігополіста; ціноутворення на ринках олігополії передбачає взаємозалежність виробників (продавців) товару при прийнятті рішень щодо стратегії поведінки на ринку. Це твердження означає, що на ринках олігополії фірма має можливість передбачати і враховувати поведінку конкурентів при прийнятті рішень. Вибір кожного з учасників ринку насамперед залежить від ринкового оточення, тому ключове значення для кожного олігополіста відіграють припущення щодо реакції конкурентів на дії один одного. Залежно від складних умов можливі два варіанти ціноутворення: варіант узгоджених дій — передбачає, що кожен з олігополістів приймає рішення незалежно

один від одного; варіант узгоджених дій — визначає, що суб'єкти ринку можуть вступати в таємну або відкриту змову. Відзначимо, якщо олігополісти приймають рішення про обсяг випуску продукції, то йдеться про кількісну олігополію; у разі, коли олігополісти приймають рішення про ціну, то йдеться про цінову олігополію.

Моделі олігополії, за умови раціональної поведінки суб'єктів, аналізують взаємодію підприємств, максимізуючи прибуток. Цей підхід щодо максимізації прибутку має як своїх прихильників, так і супротивників. Розглянемо загальні принципи побудови цих моделей [22–24].

Нехай на ринку олігополії конкурують n -фірм з обсягами випуску $q_1, q_2, \dots, q_n$, галузевий попит відомий і заданий такою функцією:

$$P = P(Q), \text{ де } Q = \sum_{i=1}^n q_i, \quad (1)$$

Прибуток кожного олігополіста на ринку цінової олігополії буде залежати від структури цін усіх учасників ринку, тобто:

$$I_i = I_i(d_1, d_2, \dots, d_n). \quad (2)$$

Умова максимізації прибутку припускає виконання рівності:

$$\frac{dI_i}{dp_i} = \frac{\Delta I_i}{\Delta p_i} + \sum_{j=1}^n \frac{dI_i}{dp_j} \times \frac{\Delta p_j}{\Delta p_i} = 0. \quad (3)$$

Олігополісти повинні мати значення передбачуваних коефіцієнтів варіації, однак у цьому випадку відповідатимуть випадку цінової олігополії ($\frac{\Delta p_j}{\Delta p_i}$ при $i \neq j$). Відповідно кожний олігополіст отримує криву реакції, яка показує найкращий варіант стратегії ціноутворення у відповідь на дії конкурентів:

$$p_i = w(p_1, p_{i-1}, p_{i+1}, \dots, p_n). \quad (4)$$

Безліч комбінацій цін, що відповідають тому самому рівню прибутку, утворюють ізопрофіту. Кожний олігополіст в умовах цінової олігополії розглядає сукупність ізопрофіт для цілей максимізації прибутку. Рівновага на ринку як кількісної, так і цінової олігополії існує, якщо безліч перетинань кривих реакції всіх олігополістів не є порожнім. Визначення раціональної поведінки конкурентів на олігопольному ринку виробництва сільсько-

господарської техніки доводить, що взаємодія підприємств на ринку може привести до оптимальних параметрів ринкової рівноваги і його стійкості тільки в тому випадку, коли конкуренти чітко розуміють дії один одного на ринку, відчувають свою взаємозалежність від спільних дій і можуть прогнозувати реакцію суперників у відповідь на власні дії; найкращими моделями поведінки, з погляду підприємств, є моделі в межах картелі й моделі Чемберлена [25, 146], коли конкуренти ділять монопольний ринок між собою, а також, у рамках моделі Штаккельберга [26, 6] і цінового лідерства для підприємства-лідера [27, 47–48], коли конкуренти визнають переваги лідера; найгіршою моделлю поведінки виявляється модель Бертрана [27, 89], за якою конкуренти не в змозі отримувати максимальний прибуток, реалізуючи при цьому найбільший з усіх досліджуваних моделей обсяг продукції; стійка ринкова рівновага підприємств на ринку може, у принципі, бути недосяжною і перебувати в певному інтервалі випуску цін, що свідчить про можливість кількох варіантів ринкової рівноваги; на олігопольному товарному ринку можуть виникати параметри рівноваги, властиві іншим типам ринкових структур у широкому діапазоні. Більше того, підприємства можуть встановлювати рівновагу на ринку, використовуючи проміжні типи ринкових структур (часткова монополія Форхаймера) [28, 88–89]. Однакові параметри ринкової рівноваги можуть виходити за абсолютно різних моделей поведінки конкурентів на ринку. Встановлення однакових рівноважних цін на ринку зовсім не означає, що кожне з функціонуючих підприємств отримує такий самий прибуток, як і конкурент, при цьому, імовірно, що при однаковому випуску конкуренти отримують однакові прибутки.

На підставі проведеного аналізу літературних джерел щодо обґрунтування використання тієї або іншої моделі ціноутворення у діяльності підприємств сільськогосподарського машинобудування, на нашу думку, найдоцільнішою є модель невитратного ціноутворення для підприємств-виробників сільськогосподарської техніки, яка ґрунту-

ється на гіпотезі лояльності Ф. Райхельда [29]. У цій моделі, беручи до уваги фактори невизначеності, застосовуються особливості ціноутворення виробників-конкурентів сільськогосподарської техніки, лояльність споживачів до різних методів просування товару на ринок та ін. на засадах логістики, що в загальному вигляді наведено на рис. 1.

Для визначення ціни на сільськогосподарську техніку, в більшості випадків, вітчизняними виробниками використовуються витратні моделі, але для підвищення рівня конкурентоспроможності техніки вітчизняного виробництва пропонується використання моделей, що ґрунтуються на комбінації інформаційно-статистичних методів та методів штучного інтелекту (рис. 2): оцінювання ентропії як міри різноманітності системи; нечіткі множини; нечітке логічне виведення (нейронечіткі методи); нечіткі статистичні ігри; когнітивне моделювання.

Використання комплексу економіко-математичних моделей відповідно до запропонованого підходу щодо адаптивного ціноутворення для підприємств-виробників сільськогосподарської техніки сприятиме підвищенню лояльності споживачів завдяки зменшенню їх цінової чутливості на вироблену техніку.

Запропонований підхід ґрунтується на комплексному використанні тріади моделей: когнітивної моделі ціноутворення на основі лояльності споживачів (яка спрямована на визначення стратегічного напрямку розвитку); триетапної моделі ціноутворення (яка спрямована на визначення якісної сторони розвитку — визначення оптимальної для споживачів ціни з урахуванням унікальних якостей техніки) і моделі абонементного ціноутворення (яка спрямована на визначення кількісної сторони розвитку — розширення асортименту техніки).

Перевагою моделі когнітивного ціноутворення, на думку В. Ф. Тищенко і Д. Н. Складаного, є той факт, що вона заснована на сприйнятті цінності товару чи послуги споживачем, де, з економічної точки зору, цінність — це загальна економія чи задоволення, яке отримує покупець унаслідок

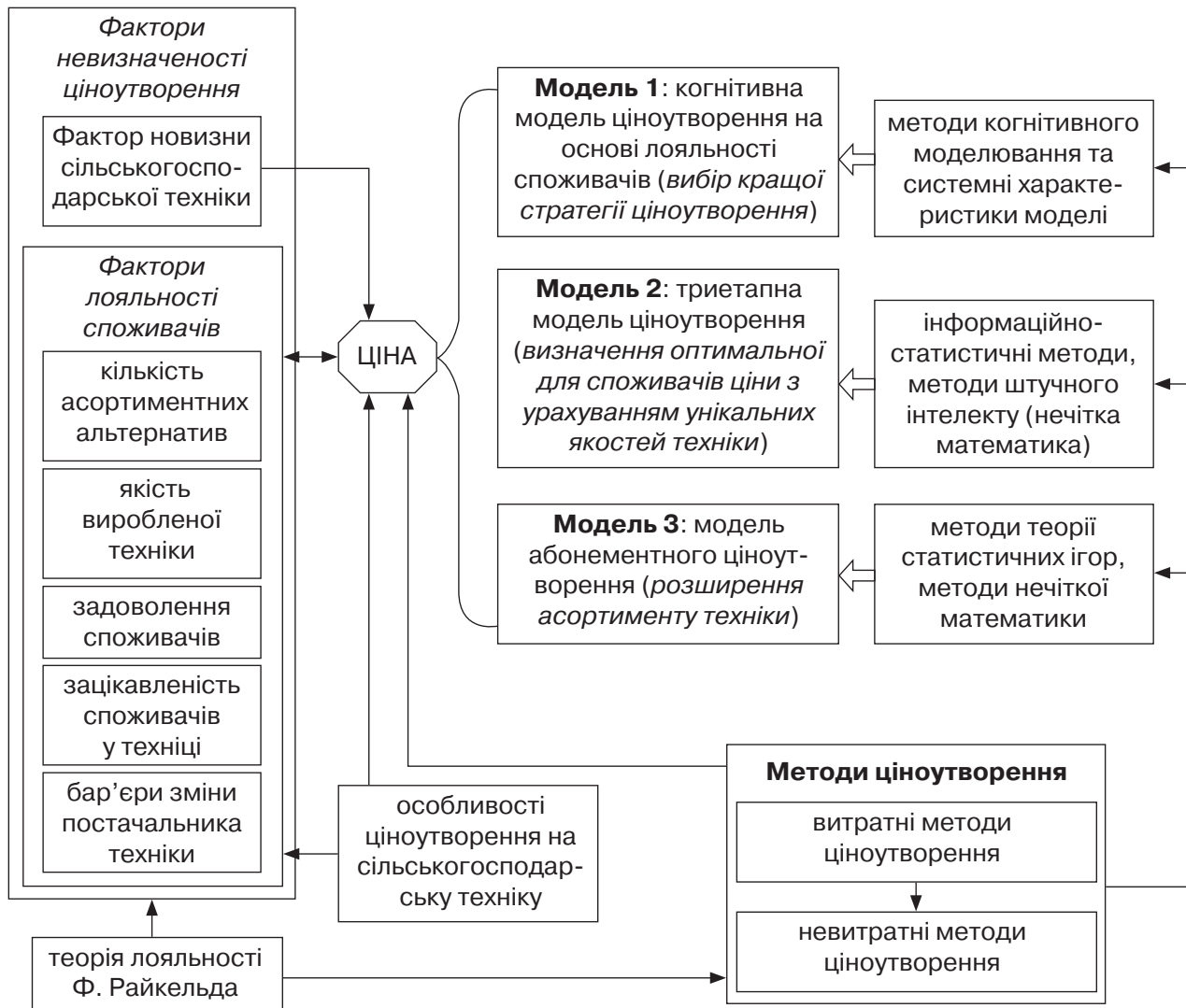

Рис. 2. Схема моделей адаптивного ціноутворення для підприємств сільськогосподарського машинобудування

споживання придбаного ним блага, тобто користь, яку це благо приносить [30, 288–297]. У маркетингу під сприйнятною цінністю розуміється оцінювання бажаності блага, яка у грошовому вираженні перевищує цінність цього блага. У даному випадку вимірювання, на думку А. В. Бакурова і Д. В. Очеретіна, проводиться шляхом визначення співвідношення корисності і ціни, які є доступними покупцеві серед альтернативних варіантів. При цьому основною домінантою визначення ціни є оцінювання інтегральної корисності товару, причому воно проводиться потенційним споживачем, що не менш важливо [10, 107–112]. Ключовим фактором є сприйняття споживачем

цінності товару, а не витрат, де розрахунки здійснюються за допомогою методу розрахунку економічної цінності товару та методу оцінювання максимально прийнятної ціни. Процедура розрахунку ціни за методом розрахунку економічної цінності товару для споживача складається з таких етапів: визначення ціни байдужості; визначення усіх параметрів, які відрізняють оцінюваний товар як у кращий, так і в гірший бік, від товару альтернативи; визначення цінності для покупця відмінностей у параметрах досліджуваного товару і товару-альтернативи; підсумовування ціни байдужості і оцінок позитивної і негативної цінності відмінностей досліджуваного

товару від товару-альтернативи. Процедура зводиться до таких розрахунків: визначення сукупності застосувань і умов застосування товару; виявлення нецінових переваг товару для покупця; виявлення всіх нецінових витрат покупця при використанні товару; встановлення рівня “корисність – витрати” [10, 107–112].

Використання цих методів, на думку Д. А. Коростельова, Д. Г. Лагерєва, А. Г. Подвесовського, дає можливість адаптувати ціноутворення для підприємств сільськогосподарського машинобудування з орієнтацією на споживача. Ключовим фактором є сприйняття споживачем цінності техніки як товару [31, 77–85]. В цьому випадку, встановлення ціни починається з виявлення потреб і оцінювання співвідношення між ціною і цінністю аграрної техніки. Недоліком зазначеного методу, на нашу думку, є нездатність споживачів, у більшості випадків, об’єктивно оцінити корисність техніки вітчизняного виробництва та її таких специфічних особливостей, як ресурсомісткість експлуатації, непостійність попиту. Недостатня інформованість і кваліфікація споживачів також веде до необ’єктивності оцінювання. За всіх умов, часто проявляється ефект “оцінки якості через ціну” (дорого – добре, дешево – низька якість). За всіх переваг існуючих методів, їх відокремлене використання небажане. Найефективніше – на основі комплексного поєднання методів розробити синтезовану методику так званого магічного трикутника: підприємство-виробник сільськогосподарської техніки – аграрна техніка – споживач сільськогосподарської техніки – зовнішнє середовище [10, 77–84]. Таким чином, під час процесу ціноутворення на сільськогосподарську техніку необхідно враховувати зацікавленість споживачів у ній, а саме: за різними моделями і типами, за сезонністю характеру цього попиту, за зацікавленістю споживачів у відповідній техніці щодо специфіки сільськогосподарської діяльності. Регулярність та специфіка використання техніки впливає на товаровиробника і, відповідно, на ціноутворення, що можливо врахувати завдяки динамічному аналізу моделі когнітивного

ціноутворення на сільськогосподарську техніку.

Модель абонементного ціноутворення, на думку Д. В. Очеретіна, вирішує завдання розширення асортименту сільськогосподарської техніки [32, 85–86]. При цьому розглядаються дві стратегії поведінки споживачів: отримання складових комплексу обслуговування сільськогосподарської техніки за повними цінами окремо; отримання комплексу послуг щодо обслуговування сільськогосподарської техніки за повними цінами. Аналіз та систематизація основних теорій різних шкіл ціноутворення дали підстави сказати, що основою ціноутворення на підприємствах-виробниках сільськогосподарської техніки, у більшості випадків, є теорія цінності. Переваги цієї теорії полягають у запропонованому підході до формування системи цін з використанням не лише синтезу двох факторів (корисності і витрат), а й у врахуванні інших, не менш значущих чинників. До них належать ступінь державного регулювання, імідж компанії, бренд товару, споживчі вподобання, умови використання сільськогосподарської техніки. Теорія цінності розвиває багатофакторний підхід до використання певної моделі ціноутворення, дає можливість точніше прогнозувати ціни з урахуванням особливостей розвитку сучасної економіки.

Отже, впровадження адаптивної системи ціноутворення в діяльність підприємств сільськогосподарського машинобудування на підставі використання когнітивної моделі ціноутворення з орієнтацією на поведінку споживачів, їх реакцію, способи та методи роботи конкурентів, зміну кон’юнктури ринку, появу нових товарів дає змогу ефективно пристосовувати систему просування сільськогосподарської техніки до специфічних ринкових умов, запитів і вимог споживачів.

Література

1. Нэгл Т. Т. Стратегия и тактика ценообразования / Т. Т. Нэгл, Р. К. Хол ден: [Пер. с англ.]. — СПб.: Питер, 2001. — 320 с.

2. Перерва П. Г. Управление маркетингом на машиностроительном предприятии / П. Г. Перерва. — Х.: Основа, 2003. — 248 с.
3. Робертс Ф. С. Дискретные математические модели с приложениями к социальным, биологическим и экологическим задачам / Ф. С. Робертс. — М.: Наука, 2004. — 312 с.
4. Уткин Э. А. Цены, ценообразование, ценовая политика / Э. А. Уткин. — М.: ЭКМОС, 2009. — 223 с.
5. Литвиненко Я. В. Сучасна політика ціноутворення / Я. В. Литвиненко. — К.: МАУП, 2003. — 240 с.
6. Герасименко В. В. Эффективное ценообразование: рыночные ориентиры. / В. В. Герасименко. — М.: Финстатинформ, 2007. — 158 с.
7. Очеретін Д. В. Урахування різних видів споживчого попиту при абонементному ціноутворенні / Д. В. Очеретін // Вісн. Хмельницьк. нац. ун-ту. — 2006. — № 6. — Т. 3. — С. 120–123.
8. Липсиц И. В. Коммерческое ценообразование / И. В. Липсиц. — М.: Изд-во Бек, 2000. — 368 с.
9. Дугіна С. І. Маркетингова цінова політика: Навч. посіб. / С. І. Дугіна. — К.: КНЕУ, 2005. — 393 с.
10. Бакурова А. В. Моделювання ціноутворення у сфері послуг з урахуванням лояльності споживачів / А. В. Бакурова, Д. В. Очеретін // Вісн. Запоріж. нац. уні-ту: Зб. наук. статей: Економічні науки. — Запоріжжя: Запоріж. нац. ун-т. 2010. — № 1. — С. 77–84.
11. Паламарчу А. С. Расчеты и обоснования управленческих решений / А. С. Паламарчу // Справ. економіста. — 2012. — № 5. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: http://www.profiz.ru/se/5_2012/gaschet_i_obosnovanie
12. Рассказова-Николаева С. Директ-костинг: правдивая себестоимость / С. Рассказова-Николаева // Экономика и жизнь. — 2008. — № 50. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://www.eg-online.ru/article/51932>
13. Бужимська К. О. Вдосконалення методики ціноутворення в системі внутрішнього економічного механізму підприємств молочної промисловості: Дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / К. О. Бужимська; НАН України. Ін-т економіки. — К., 2005. — 256 с.
14. Капинус Л. В. Сущность и систематизация методов установления цены в рыночных условиях / Л. В. Капинус, Н. П. Скригун // Економіка та управління АПК. — Біла Церква. — 2011. — № 5 (85). — С. 51–55.
15. Андрійчук В. Г. Ціна як інструмент аналізу, оцінки і прогнозу економічних та виробничих параметрів розвитку підприємства / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2002. — № 3. — С. 65–70.
16. Гладких Д. Доминирующие методы ценообразования в Украине / Д. Гладких // Бизнесинформ. — 1998. — № 1. — С. 79–83.
17. Крючкова О. Н. Классификация методов ценообразования / О. Н. Крючкова, Е. Н. Попов // Маркетинг в России и за рубежом. — 2002. — № 4. — С. 32–53.
18. Ушакова Н. Г. Міжнародне ціноутворення: Навч. посіб. / Н. Г. Ушакова, Н. Л. Савицька. — К.: ВД "Професіонал", 2004. — 218 с.
19. Аоки М. Японская экономика. Информация, мотивация и маркетинг / М. Аоки. — М.: Экономика, 2001. — 232 с.
20. Доберчак Н. І. Організація внутрішньофірмових відносин промислових підприємств (на прикладі машинобудування): Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Н. І. Доберчак; Технологіч. ун-т "Поділля". — Хмельницький, 2003. — 24 с.
21. Околович О. М. Особливості функціонування монополізованих ринків в Україні / О. М. Околович // Економ. простір: Зб. наук. пр. — № 24. — Д.: ПДАБА, 2009. — 332 с.
22. Євченко Д. А. Олігополія і олігополістичний ринок / Д. А. Євченко // Офіц. сайт біб-ки Вернадського. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./Uproz/2011_6/u1106evc.pdf
23. Мікроекономіка / [А. П. Наливайко, Л. А. Азьмук, П. Г. Банщиків]; за ред. А. П. Наливайка. — К.: КНЕУ, 2011. — 446 с.
24. Карачина Н. П. Роль недосконалої конкуренції в системі сучасних ринкових структур / Н. П. Карачина // Офіц. сайт біб-ки Вернадського. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/21_15/192_Kar.pdf
25. Герасименко В. В. Эффективное ценообразование: рыночные ориентиры. / В. В. Герасименко. — М.: Финстатинформ, 2007. — 158 с.
26. Гребенников П. И. Микроэкономика / П. И. Гребенников, А. И. Леусский, Л. С. Тарасович. — СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 2006. — 352 с.
27. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон; [пер. с англ.]. — М.: Прогресс, 2002. — 472 с.
28. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции: (Реориентация теории стоимости) / Э. Чемберлен; [пер. с англ.]. — М.: Экономика, 2006. — 351 с.
29. Райхельд Фредерик Ф. Эффект лояльности: движущие силы экономического роста, прибыли и непреходящей ценности / Фредерик Ф. Райхельд. — М.: Изд. дом "Вильямс", 2005. — 384 с.
30. Тищенко В. Ф. Когнитивное моделирование процессов публично-частного партнерства в регионах Украины / В. Ф. Тищенко, Д. Н. Складаный // Проблемы экономики. — Х., 2013. — № 2. — С. 288–297.

31. Коростелев Д. А. Применение нечетких когнитивных моделей для формирования множества альтернатив в задачах принятия решений / Д. А. Коростелев, Д. Г. Лагерев, А. Г. Подвесовский // Вестн. Брянск. гос. техн. ун-та. — Брянск: БГТУ, 2009. — № 4 (24). — С. 77–85.

32. Очеретін Д. В. Оцінка корисності абонементного ціноутворення / Д. В. Очеретін // Матеріали доповідей учасників міжнар. наук.-практ. конф. "Інформаційні технології в управлінні туристичною і курортно-рекреаційною економікою та проблеми підготовки фахівців". — Бердянськ: АУІТ "АРІУ", 2005. — С. 85–86.

Проведено теоретичний аналіз та обґрунтування моделей ціноутворення на продукцію сільськогосподарського машинобудування залежно від взаємовідносин між учасниками ринку. Запропоновано впровадження адаптивної системи ціноутворення в діяльність підприємств сільськогосподарського машинобудування на підставі використання когнітивної моделі, що, в результаті, дає змогу ефективно пристосовувати систему просування сільськогосподарської техніки до специфічних ринкових умов, запитів і вимог споживачів.

Проведен теоретический анализ и обоснование моделей ценообразования на продукцию сельскохозяйственного машиностроения в зависимости от взаимоотношений между участниками рынка. Предложено внедрение адаптивной системы ценообразования в деятельность предприятий сельскохозяйственного машиностроения на основе использования когнитивной модели, что, в результате, дает возможность эффективно приспособить систему продвижения сельскохозяйственной техники к специфическим рыночным условиям, запросам и требованиям потребителей.

The theoretical analysis and justification of pricing models for products of agricultural machinery based on the relationship between market participants. An implementation of adaptive pricing in business activities of agricultural engineering based on the use of cognitive models as a result makes it possible to adapt the system to effectively promote agricultural technology to the specific market conditions, requests and demands of consumers.

Надійшла 14 липня 2014 р.

А. С. БЛИЗНЮК

О. В. ТОЛСТЕНКО

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ТА СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 178–183

Розглянуто сутність понять “соціальне партнерство” та “соціально орієнтована підприємницька діяльність”, передумови їх виникнення та основні засади.

Важливою умовою формування соціально орієнтованої економіки є розвиток інституту соціального партнерства, який є одним з найефективніших способів цивілізованого вирішення суспільних суперечностей, недопущення соціальних конфліктів, успішної підтримки соціальної, економічної та політичної стабільності в країні.

Перехід на новий, більш високий ступінь реалізації соціально-економічних перетворень вимагає налагодження дієвої системи соціального партнерства, яка передбачає функціонування ефективного механізму збалансованих взаємовідносин між роботодавцями, найманими працівниками і державою у вирішенні невідкладних завдань соціальної політики. Саме така цільова спрямованість, яка регулює стихійні ринкові процеси конфліктності та розшарування суспільства на багатих і бідних, буде соціально орієнтовану державу, забезпечує визначені законом соціальні гарантії і соціальний захист.

Результати аналізу літературних джерел засвідчують, що протягом останніх років зростає інтерес науковців до проблеми соціального партнерства. Аналіз процесів, пов'язаних зі становленням соціального партнерства в Україні й за кордоном, вивчають О. Акуліна, А. Гальчинський, Д. Горелов, О. Грішнова, В. Жуков, Т. Мірошніченко, А. Кудряченко,

А. Колот, А. Колосок, Л. Буртник, В. Новіков, А. Скуратівський, В. Хохлюк, В. Рубе, В. Альков, В. Михеев, В. Граб, Н. Волгін, В. Кисельов, В. Смольков та ін. Але як у вітчизняній, так і в зарубіжній економічній науці феномен “соціальне партнерство” є предметом дискусій, а його місце і роль у соціальних процесах розглядається неоднозначно.

Визначимо особливості і проблеми формування соціального партнерства та становлення соціально орієнтованої підприємницької діяльності в Україні.

На сучасному етапі економічного розвитку деякі вітчизняні фахівці соціальне партнерство розглядають як динамічний процес, що існує в демократичному суспільстві за певних соціально-економічних та політичних умов і є результатом копіткої співпраці, відносин зацікавлених сторін [5]. Інші стверджують, що соціальне партнерство — це особливий тип відносин у соціально-трудої сфері, який передбачає застосування різноманітних форм і методів погодження інтересів найманих працівників, роботодавців та їхніх представницьких органів через прагнення до спільних домовленостей, досягнення консенсусу, опрацювання і спільної реалізації заходів із різноманітних напрямів соціально-економічного розвитку [5; 6; 7, 132–140]. Ще інші соціальне партнерство трактують як

особливу систему відносин, яка виникає між найманими робітниками та роботодавцями за посередницької ролі держави з узгодження інтересів у соціально-трудовій сфері й урегулювання соціально-трудова конфліктів.

Відомі російські вчені зазначають, що соціальне партнерство — це специфічний тип суспільних відносин, який притаманний суспільству ринкової економіки [13]. В останніх працях російських дослідників соціальне партнерство розглядають як цивілізовану форму суспільних відносин у соціально-трудова сфері, що забезпечує погодження та захист інтересів працівників, роботодавців, органів державної влади, місцевого самоврядування через досягнення згоди в напрямі соціально-економічного й політичного розвитку [1; 2, 44–49; 3; 8].

У міжнародній практиці найчастіше використовуються такі терміни, як “соціальні партнери” (social partners), “соціальний діалог” (social dialogue), термін “соціальне партнерство” (social partnership) використовується досить рідко. У країнах Західної Європи й США соціальне партнерство найчастіше пов’язують із профспівковою політикою та узгодженням інтересів працівників з інтересами підприємців на різних рівнях, із їх участю в управлінні, регулюванні трудових конфліктів і тарифних договорів у трудових колективах.

Проте найбільш цілісне, на нашу думку, уявлення про сутність соціального партнерства розглядається в проекті закону України про соціальне партнерство: це система відносин між працівниками, роботодавцями та виконавчою владою, які виступають сторонами соціального партнерства в процесі реалізації їхніх соціально-економічних прав та інтересів, спрямована на врахування інтересів працівників і роботодавців через взаємні переговори, консультації, у досягненні та укладенні сторонами угод, колективних договорів і в прийнятті спільних рішень [12].

Нині існує кілька підходів до визначення соціально-економічних основ і передумов виникнення соціального партнерства. Зокрема, проведений аналіз наукової літератури з цієї проблематики дав змогу виокремити три теорії соціального партнерства.

Перша теорія представлена в радянській економічній і політичній літературі. В її основі лежить переконання в непереборних антагоністичних суперечностях у капіталістичному суспільстві, а отже шкідливості ідеології і практики соціального партнерства. Останнє, на думку прихильників цієї теорії, “завуальовує” ті антагонізми, що існують у сучасному суспільстві і головний серед них — між працею і капіталом [10; 11].

Згідно з поглядами прихильників другої теорії соціального партнерства у сфері виробництва жодних антагоністичних суперечностей немає і не може бути, а сама наявність двох протиборчих сторін — найманих працівників і власників — це лише результат політичної спекуляції й економічної некомпетентності. На їхню думку, усіх учасників сучасного виробництва об’єднують загальні інтереси і їх органічна єдність є об’єктивним економічним законом будь-якого виробничого процесу. Учасники виробництва — рівноправні партнери, здатні домовитися між собою за виникнення розбіжностей [10; 14].

В основі третьої теорії соціального партнерства лежить переконання в неминучості соціальних конфліктів [3; 8]. Її прибічники вбачають своє завдання не в тому, аби побудувати ідеальну модель суспільства, де відсутня соціальна нерівність (відповідно, і підґрунтя для соціальних конфліктів), а в пошуку ефективних засобів управління конфліктами.

Найповніше засади та ідеї соціального партнерства розроблені й упроваджені в діяльності Міжнародної організації праці (МОП). У преамбулі до статуту МОП йдеться про те, що в забезпеченні умов загального та міцного миру найбільшу значущість має соціальна справедливість, коли всі люди, незалежно від раси, віри або статі, мають право на здійснення свого матеріального добробуту й духовного розвитку в умовах свободи та гідності, економічної стійкості й рівних можливостей, а вирішення цих завдань стане головною метою національної та міжнародної політики. В Україні система соціального партнерства започаткована Указом Президента України “Про створення Національної ради соціального партнерства” від 27 квітня 1993 р. [9].

У постіндустріальному суспільстві найбільш значущими для збереження суспільної злагоди і стабільності є відносини між найманими працівниками, роботодавцями та державою як суб'єктами соціального партнерства. Інститутами (організаціями), які представляють їхні інтереси, виступають профспілки, об'єднання підприємців, уряд та інші органи державної влади. Держава може і не брати участі в системі соціального партнерства, проте її роль, роль законодавчої, виконавчої та судової влади є важливою. Крім того, держава в системі соціального партнерства може бути власником майна і роботодавцем (у тих випадках, коли йдеться про державні підприємства).

Важливим елементом системи соціального партнерства є принципи його функціонування та розвитку. Прийняті конвенції МОП (у їх сукупності) доцільно розглядати як необхідну основу для формування якомога зрілої моделі соціального партнерства з відповідним набором принципів, дотримання яких дає змогу досягти соціальної держави і згоди на основі соціальної справедливості: свобода слова та свобода професійних об'єднань; недопущення дискримінації і забезпечення рівних можливостей; повна зайнятість та підвищення життєвого рівня населення; рівноправ'я сторін при проведенні консультацій і переговорів; повноваження представників сторін і повага їхніх інтересів; свобода вибору в обговоренні питань, які становлять зміст угод та колективних договорів; прийняття сторонами зобов'язань на добровільній основі; обов'язковість виконання прийнятих сторонами колективних договорів; відповідальність сторін за невиконання своїх зобов'язань.

Основною формою реалізації соціального партнерства в соціально-трудових відносинах промислово розвинених країн є укладення на підприємствах колективних договорів, а також угод на рівні міста (району), галузі, регіону та країни в цілому. Механізми та форми соціального партнерства розрізняються за рівнями. Наприклад, якщо на рівні підприємства соціальними партнерами укладаються колективні договори на двосторонній основі, то на національному рівні укладаються угоди

за участю третьої сторони — держави. Зазвичай у розробці договорів на державному рівні беруть участь тристоронні комісії, що включають представників роботодавців, працівників і державу, а на галузевому рівні — двосторонні.

Рівні соціального партнерства в різних країнах залежать від політико-адміністративного устрою країни, від системи соціально-трудових відносин.

У системі соціального партнерства велике значення також мають колективні переговори, що ведуть до укладення двосторонніх і тристоронніх генеральних угод, дія яких, хоча й нерівномірно, але поступово вийшла за рамки визначення умов праці та життя в одній сфері чи на підприємстві й поширюється на всю країну. У результаті в ряді випадків вони стали охоплювати такі аспекти соціально-економічної політики, як зайнятість, інфляція, професійна підготовка, соціальне забезпечення тощо.

У різних країнах процес колективних переговорів має на увазі мінімум втручання влади у двосторонніх переговорах і пріоритет організацій роботодавців і працівників як сторін, що ведуть переговори. Водночас значну роль відіграє діяльність МОП.

По-перше, вона через свої норми й програми технічної співпраці в багатьох країнах не лише відіграє дуже важливу роль у сприянні процесу колективних переговорів, а й сприяє розвитку визначених форм переговорних процедур, особливо в контексті трипартизму.

По-друге, враховуючи зміст своїх норм і принципи, які затверджені контрольними органами, МОП сприяє зміцненню основ, на яких повинен відбуватися процес колективних переговорів, гарантуючи водночас збереження балансу між учасниками соціального партнерства і можливостями соціального прогресу.

Система соціального партнерства в соціально орієнтованій економіці має включати такі важливі елементи:

- сукупність різних діючих двосторонніх і тристоронніх органів (комісій), які формуються представниками працівників, роботодавців, виконавчою владою та здійснюють взаємодію між собою на різних рівнях регу-

лювання соціально-трудова і пов'язаних з ними економічних відносин — національному (макроекономічному); галузевому; територіальному (регіональному); виробничому (мікроекономічному);

- сукупність різних спільних (що приймаються цими органами на основі взаємних консультацій) переговорів, домовленостей між сторонами й спрямованих на регулювання соціально-трудова і пов'язаних з ними економічних відносин;

- відповідний порядок, форма взаємодії, співвідношення й послідовність у пріоритетності, розробці, термінах прийняття вищезазначених документів.

На сучасному етапі йдеться як про соціальну ефективність (конкретні люди або спільноти отримують конкретний вид допомоги у розв'язанні конкретної проблеми), так і про "репутаційний ефект" (адже набагато сильніше в психологічному сенсі діє не та реклама, у якій повідомляється про витрати на благодійні цілі, а та, у якій можна показати конкретний результат цих витрат і тих людей, які безпосередньо виграли від їх фінансування).

Незважаючи на застосування принципів соціально орієнтованої підприємницької діяльності в багатьох компаніях по всьому світу, на сьогодні єдиного загальноприйнятого визначення соціально орієнтованої підприємницької діяльності, на жаль, не існує. Зокрема, Європейська комісія у своїх документах спирається на найширше можливе визначення соціально орієнтованої підприємницької діяльності: це концепція, яка відображає добровільне рішення компаній брати участь у покращанні суспільства та захисту навколишнього середовища [15].

Інакше кажучи, якщо сформулювати загальне визначення, то соціально орієнтована підприємницька діяльність здійснює свою роботу так, щоб відповідати очікуванням суспільства, які пов'язані з дотриманням етичних, правових, благодійних, природоохоронних, комерційних і суспільних принципів, або навіть перевершувати ці очікування (іншими словами, йдеться про те, як стати гідним корпоративним членом громадянського суспільства).

На основі аналізу різних точок зору з приводу сутності поняття "соціально орієнтованої підприємницької діяльності" запропоновано таке трактування категорії: це система поглядів на характер поведінки бізнес-спільноти, згідно з якими її представники мають на добровільній (виходить за рамки визначеного законом мінімуму) основі робити внесок у розвиток соціальної, економічної, екологічної й інших сфер життєдіяльності суспільства, пов'язаних безпосередньо з місією та стратегією функціонування компанії. Отже, соціально відповідальна компанія — це компанія, що діє за принципами соціальної відповідальності й здійснює комплекс соціальних програм у пріоритетних для неї внутрішніх і зовнішніх напрямках.

Соціально орієнтована підприємницька діяльність має визнання саме в країнах із соціально орієнтованою національною економікою. Вітчизняні та зарубіжні фахівці стверджують, що соціально відповідальна поведінка бізнес-спільноти виступає невід'ємною характеристикою сучасної соціальної держави і, відповідно, однією з головних передумов формування соціально орієнтованого розвитку країни (зокрема, система взаємної відповідальності бізнесу, влади та інститутів громадянського суспільства є важливою умовою суспільної стабільності в демократичній, правовій державі).

Проблема соціальної відповідальності бізнесу не менш актуальна і для українського суспільства, оскільки, з одного боку, ті принципи, підходи та, головне, практика соціальної відповідальності, що існували в радянський період, у процесі ринкових реформ були багато в чому відхилені, а з другого — нові підходи до відповідальності й нові принципи соціальної поведінки в підприємницькому середовищі України ще тільки формуються.

У цілому розвиток соціальної відповідальності вітчизняних суб'єктів бізнесу за траєкторією відповідає загальносвітовій тенденції поступової інтеграції принципів соціально відповідальної поведінки в корпоративну стратегію.

Нині в Україні реалізуються загальнонаціональні ініціативи: Меморандум про соці-

альну відповідальність бізнесу й Форум соціальної відповідальності бізнесу в Україні. На кінець 2011 р. до Глобального договору ООН, який є ініціативою, спрямованою на сприяння соціальної відповідальності бізнесу, долучилося понад 142 українських підприємства, взявши на себе зобов'язання дотримуватися принципів соціальної відповідальності бізнесу, формування ефективної інфраструктури та охорони навколишнього середовища. Водночас є певні перешкоди на шляху проведення соціально орієнтованої підприємницької діяльності: брак коштів, недостатнє законодавче забезпечення стимулювання соціально орієнтованої підприємницької діяльності, складність контролю цільового використання грошей, брак досвіду тощо [4].

На думку зарубіжної бізнес-спільноти, вітчизняні підприємці мають вигляд “недостатньо цивілізований”, що негативно позначається на процесі їх взаємовигідного співробітництва у господарській сфері (низька капіталізація активів українських компаній, відсутність в іноземних партнерів бажання інвестувати значні кошти в економіку України тощо).

Державна політика у сфері фінансування соціальних програм перебуває не в “кращій формі”. Заміна відрахувань до державних цільових фондів єдиним соціальним податком (ЄСП) не привела до ефекту, на який розраховував уряд України. Багато підприємств, як і раніше, не показують реального фонду заробітної плати, через що страждає фінансування соціальних програм, за які відповідає держава (остання у відповідь посилює тиск на приватний сектор).

Водночас у багатьох українських компаніях період зневаги до соціальних інтересів змінився усвідомленням взаємної залежності бізнесу та суспільства й раціональним пошуком відповідного компромісу інтересів задля досягнення високого рівня життя населення.

На сьогодні великий український бізнес є своєрідним “двигуном” позитивних змін у вітчизняній економіці. Саме він робить значний внесок у соціально-економічний розвиток країни через створення сприятливого ділово-

го клімату, підтримки гідних умов праці персоналу і життєдіяльності місцевої громади.

Насамперед, це стосується процесу становлення нового для України явища, що має назву “ринок соціальних послуг”. Його характерною особливістю є прихід цивілізованого бізнесу у сферу надання конкурентних соціальних послуг. Спектр цих послуг широкий і включає такі напрями, як пенсійне забезпечення, добровільне медичне та індивідуальне страхування, фінансові послуги населенню (споживчий кредит, іпотека тощо), освітні послуги, послуги транспорту і зв'язку, житлово-комунальні послуги, енергопостачання та ін. (усе те, що потрібно для розвитку повноцінної соціальної інфраструктури).

Прагматика сучасних умов ведення господарської діяльності полягає в переліку інтересів інших соціальних партнерів як одного з важливих чинників забезпечення сприятливих умов ведення бізнесу. Для цього бізнес сам вкладає ресурси у розвиток внутрішнього і зовнішнього середовищ (зокрема в персонал, екологію, місцеве співтовариство). Це приносить дивіденди у вигляді капіталізації на репутаційній складовій, що веде до фінансово відчутної віддачі.

Отже, проведений аналіз свідчить про необхідність стимулювання процесу підвищення соціальної відповідальності підприємництва, а також вироблення механізму “передачі” бізнес-спільноті соціальних повноважень, забезпечення рівня готовності й професійної спроможності підприємців узяти на себе розв'язання соціальних проблем. На особливу увагу заслуговує вибір інструментарію вироблення стратегій щодо залучення підприємництва до розв'язання проблем побудови соціально орієнтованої національної економіки.

Література

1. Акуліна О. В. Розвиток соціального партнерства в Україні / О. В. Акуліна // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — № 10. — С. 116–122.
2. Біляцький С. Соціальне партнерство у розв'язанні проблем зайнятості (приклад ЄС для України) / С. Біляцький, А. Хахлюк, Т. Мірошніченко // Україна: аспекти праці. — 2003. — № 3. — С. 44–49.

3. Граб В. Ф. Социальное партнерство / В. Ф. Граб. — М.: Право и закон, 2002. — 128 с.
4. Жуков В. Соціальне партнерство в Україні / В. Жуков, В. Скуратівський. — К.: Укр. акад. держ. упр. при Президентів України, 2000. — 200 с.
5. Колосок А. М. Інституційне забезпечення соціального партнерства / А. М. Колосок // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 10. — С. 74–79.
6. Колот А. М. Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання: Монографія / А. М. Колот. — К.: КНЕУ, 2005. — 230 с.
7. Кудряченко А. І. Соціальне партнерство: європейський досвід і Україна / А. І. Кудряченко // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 3. — С. 132–141.
8. Михеев В. А. Основы социального партнерства: теория и политика: Учеб. для вузов / В. А. Михеев. — М.: Экзамен, 2001. — 448 с.
9. НАУ. Законодавство України. Кодекси. Закони України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nau.kiev.ua/>
10. Нижник Н. Соціальне партнерство як виклик сьогодення / Н. Нижник, С. Дубенко, Л. Пашко // Політичний менеджмент. — 2005. — № 2. — С. 46–54.
11. Паньков В. С. Экономические теории современного социал-реформизма / В. С. Паньков. — М.: Мысль, 1980. — 224 с.
12. Проект Закону України про соціальне партнерство (реєстр. № 0551096, поданий Кабінетом Міністрів України). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
13. Социальное партнерство: словарь-справочник / Рук. авт. кол. В. Н. Киселев и В. Г. Смольков. — М.: Экономика, 1999. — 237 с.
14. Экономика труда (социально-трудовые отношения) / Под ред. Н. А. Волгина, Ю. Г. Одегова. — М.: Экзамен, 2002. — С. 702–703.
15. Delmon D. Understanding options for private participation (PPP) in infrastructure: Seeing the forest for the trees: PPP, PSP, BOT, DBFO, concession, lease / D. Delmon. — World Bank, 2010.

Виходячи з необхідності стимулювання процесу підвищення соціальної відповідальності підприємництва, його залучення до розв'язання проблем побудови соціально орієнтованої національної економіки, забезпечення рівня готовності та професійної спроможності підприємців узяти на себе розв'язання соціальних проблем наголошено на актуальності вироблення стратегій та механізмів “передачі” бізнес-спільноті соціальних повноважень і складу відповідного інструментарію.

Исходя из необходимости стимулирования процесса повышения социальной ответственности предпринимательства, его привлечение к решению проблем построения социально ориентированной национальной экономики, обеспечения готовности и профессиональной способности предпринимателей взять на себя решение социальных проблем подчеркивается актуальность выработки стратегий и механизмов “передачи” бизнес-обществу социальных полномочий и состава соответствующего инструментария.

Based on the need to stimulate the process of improving the social responsibility of business, its involvement to tackling the problems in building a socially oriented national economy and in providing the level of willingness and professional capacity of entrepreneurs to take upon them social problems, the author stressed the urgency of creating the strategies and mechanisms of “transferring” the social powers to business community, and composition of appropriate tools.

Надійшла 6 жовтня 2014 р.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 184–189

З метою забезпечення енергонезалежності та енергоефективності країни існує потреба вивчення сучасного науково-методичного інструментарію та розроблення практичних рекомендацій для гнучкої адаптації підприємств альтернативної енергетики в умовах ентропії зовнішнього середовища в процесі досягнення цілей на кожному етапі становлення й розвитку.

Траєкторія руху до нової парадигми розвитку суспільства й економіки обумовлена зміною енергетичних базисів в контексті альтернативної енергетики. Враховуючи реалії сьогодення функціонування паливно-енергетичного комплексу України та потужний потенціал у сфері біоенергетики, біопаливо може зайняти одну з провідних позицій на ринку енергоресурсів.

Біомаса як паливо впевнено посідає четверте місце у світі за обсягами виробництва і споживання енергії. Її частка в загальному постачанні первинної енергії досягає 10 %, що становить 1272 млн т. у. п / рік. У секторі виробництва теплової енергії біомаса також перебуває на четвертому місці після вугілля, природного газу і нафти [5]. Основою альтернативної енергетики є виробнича діяльність підприємства, що виготовляє біопаливо, виокремлення етапів їх становлення та розвитку відіграє важливу роль у формуванні науково-методичних засад стратегії, тактики їх функціонування.

Розроблення та конструктивний аналіз етапів становлення та розвитку підприємств альтернативної енергетики, що визначає вектор енергонезалежності й зеленого зростання постіндустріальної економіки, є надзвичайно актуальним.

Грунтовному дослідженню загальнотеоретичних та емпіричних проблем використання

альтернативної енергетики присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених: Г. Гелету-ха, Д. Гродзинський, О. Дембовецький, Т. Железная, Г. Калетник, М. Климчук, О. Левчук, К. Ракос.

Проблемі життєвого циклу підприємства приділяють значну увагу вітчизняні й зарубіжні науковці та практики, зокрема: І. Аді-зес, О. Ареф'єва, І. Бланк, Т. Волкова, Н. Родіонова, Т. Малаєва, Д. Міллер.

Багато вчених досліджують проблеми та перспективи розвитку альтернативної енергетики, проте досі не ідентифіковані основні етапи еволюції й становлення підприємств альтернативної енергетики як основного виробничо-економічного базису. Вивчення підприємств з позиції життєвого циклу дає можливість розробити стратегію та тактику і розвитку, що є необхідним інструментом в умовах ентропії зовнішнього середовища в контексті створення дисипативної системи.

Екологічно чиста енергетика є головним питанням стабільного розвитку нинішнього суспільства та його безпечного майбутнього [16, 22; 4; 19]. Термін окупності проектів упровадження котлів на деревині та соломі становить 2–3 роки. Внесок біомаси у виробництво теплової енергії в Україні може досягти 14 % у 2020 р. і 32 % в 2030 р. За оцінкою експертів, у 2020 р. в Україні може працювати біоенергетичне обладнання загальною

потужністю 7665 МВт + 258 МВт. Використання обладнання на біомасі приведе до скорочення **споживання природного газу на 3,5 млрд м³/рік** і зниження викидів CO₂ майже на 7 млн т / рік. При поточній ціні на природний газ, загальні інвестиції, необхідні на реалізацію запропонованої концепції (16 млрд грн), окупність за рахунок економії коштів при заміщенні природного газу біомасою (9 млрд грн) за 2 роки, — економія коштів буде повторюватися безперервно. До 2030 р. потужність біоенергетичного обладнання може зрости до 17150 МВтт + 1140 МВте [4].

Запорукою успішної діяльності підприємств є дослідження стадій основних життєвих циклів, що описані в працях [17; 18]. Їх детермінанти, безумовно, підсилюють інтерес до концепції життєвого циклу та її інтерпретації в контексті підприємств альтернативної енергетики (табл. 1).

Отже, з представлених дефініцій можна зробити висновок, що кожен з авторів в основу своєї моделі життєвого циклу поклав показник або групу показників, кількісна та якісна зміна яких веде до переходу підприєм-

ства від однієї стадії до іншої. Проте підприємство становить комплексну виробничо-економічну систему, що складається з кількох підсистем, тісно пов'язаних між собою, динаміка показників яких впливає та змінює стадій життєвого циклу підприємства.

Кожна модель життєвого циклу описує проблеми підприємства з точки зору різних чинників [13]. У моделі Адізеса визначальним чинником успіху організації є здатність розв'язувати проблеми. Автор пропонує інструменти для їх розв'язання на кожній стадії [1]. Дослідження Доджа і Робінса підтвердили припущення, що використання моделі життєвого циклу допомагає ідентифікувати проблеми, оскільки зовнішні проблеми більш важливі на ранніх стадіях моделі життєвого циклу, а внутрішні — на подальших стадіях. У більш пізніх дослідженнях Харріс і Гібсон зробили спробу виявити ранжування проблем залежно від сектора бізнесу [12]. Емпіричні дослідження підприємств альтернативної енергетики показали, що становлення та їх розвиток варто показати крізь призму моделі Міллера (табл. 2) [8].

Таблиця 1

Квінтесенція дефініції “життєвий цикл підприємства”

Автор	Квінтесенція дефініції
О. В. Ареф'єва [2]	Життєвий цикл — “дає можливість більш точно сформувати цілі та стратегії підприємства, вимоги до менеджменту і методів роботи”
І. А. Бланк [3]	“Життєвий цикл — загальний період часу від початку діяльності підприємства до природного припинення його існування або відродження на новій основі (з новим складом власників і менеджерів, з принципово новою продукцією, технологією тощо)”
Н. В. Родіонова [15]	“Життєвий цикл — певні закономірності у розвитку будь-якого підприємства, які можуть відрізнитися швидкістю перебігу та амплітудою рівня розвитку”
Г. О. Козаченко [10]	“Життєвий цикл — сукупність етапів діяльності системи, що послідовно змінюють один одного, і кожний з яких характеризується певною метою діяльності і станом як великої виробничо-фінансової системи в цілому, так і її структурних одиниць, особливою формою організаційного механізму, що реалізує досягнення стратегічних та оперативних цілей діяльності системи”
Б. З. Мільнер [14]	“Життєвий цикл — передбачувані зміни з визначеною протягом часу послідовністю станів”
С. В. Корягіна [11]	“Життєвий цикл — сукупність стадій, що створюють закінчене коло розвитку протягом певного проміжку еволюції підприємства, після якого його цінності й напрями діяльності можуть принципово змінюватися”

П'ятиетапна модель життєвого циклу підприємства за Міллером [20]

Етап	Характеристика
Зародження	Компанія має неформальну структуру; рішення, в основному, приймаються одноосібно менеджером-власником
Зростання/ експансія	Зростання продажів більш ніж на 15 %. Число співробітників, споживачів, географічних контактів збільшується. Налагоджуються системи планування і контролю
Зрілість	Зростання продажів менше ніж на 15 %, бюрократизація організації
Диверсифікація	Зростання продажів більше ніж на 15 %, пошук нових можливостей і напрямів розвитку, використання складних систем планування і контролю
Занепад та оновлення	Попит на продукти / послуги знижується. Менеджмент розглядає такі стратегії, як злиття, скорочення штату з метою забезпечення виживання організації

Вивчення проблем функціонування підприємств альтернативної енергетики на сьогодні досліджено недостатньо, деякі автори вивчали організацію бізнес-процесів цих виробничо-економічних систем, пропонували ідентифікацію імперативів розвитку [9], проте ще не було виокремлено етапів еволюції, адже це є умовою та індикатором основних векторів розробки і реалізації стратегії.

Здійснивши конструктивний аналіз вивчення науково-методичних напрацювань, ми можемо запропонувати такі етапи становлення та розвитку підприємств альтернативної енергетики (див. рис.).

Перший етап — зародження підприємств альтернативної енергетики (2000–2008 рр.) Альтернативна енергетика стає одним із базових напрямів розвитку технологій у світі на рівні інформаційних та нанотехнологій, що є домінуючою компонентою нового постіндустріального технологічного укладу., Україна також починає імплементувати міжнародний тренд “зеленої економіки” в контексті альтернативної енергетики, що було зумовлено змінами, які відбулись на рівні макроекономіки України у сфері паливно-енергетичного комплексу, зокрема проблемами постачання та цінової політики у сфері природного газу.

Цей етап характеризується появою латентного попиту на паливні брикети та гранули зі сторони європейських споживачів. В Україні з'являються підприємці-новатори, які намагаються організувати виробництво біопалива. Виникає потреба в міжнародно-техніч-

ному співробітництві з метою запозичення техніко-технологічного досвіду виробництва біопалива, навчання персоналу. Держава приймає закони [7], що регулюють розвиток альтернативної енергетики.

Другий етап — зростання/експансія (2008–2010 рр.). Активізація попиту на біопаливо зумовила появу нових підприємств, що реалізують паливні брикети та гранули на зовнішніх ринках, спостерігається зростання обсягів продажів, відбувається збільшення місткості ринку, посилюється конкуренція за сировину в умовах інтенсифікації виробництва. На національному рівні держава реалізує програми підтримки розвитку та виробництва альтернативної енергетики: “Енергія природи”, Енергетична стратегія України до 2030 р. [6].

Третій етап — зрілість (2012–2014 рр.). Біомаса використовується як джерела теплової та електроенергії. Переобладнання котлів на тверде біопаливо, будівництво теплоелектростанцій на біомасі — це основний вектор цього етапу.

Доволі потужні виробництва гранул з лушпиння соняшнику дали змогу Україні стати одним з найбільших постачальників у країні Європи індустриальних гранул. Потенціальним для інвесторів є проекти з виробництва гранул із соломи, враховуючи потужну сировинну базу в цьому напрямі. Менш динамічним є сегмент виробництва гранул з відходів деревини, проте все більше проектів будівництва заводу з виробництва твердого біопали-

ва з деревини передбачають створення енергетичних плантацій швидкорослих рослин чи налаштування спеціального подрібнювального обладнання. У 2013 р., в результаті фінансових труднощів, Польща перестала дотувати теплоелектростанції, що працювали на твердому біопаливі. У результаті, споживання біопалива в країні зменшилося вдвоє. Цей чинник дуже вплинув на українських виробників. Проте в 2013 р. у цьому секторі зберігаються позитивні тенденції:

- зростання попиту на українські деревні гранули та брикети як у Європі, так і на внутрішньому ринку України, підвищення цін на 15 %;
- жорстка конкуренція виробників за сировинну базу, перебої із поставкою сировини, простої виробництва;
- продовження процесу виходу дрібних підприємств з бізнесу, укрупнення виробництва лідерів, які мають власну сировинну базу.

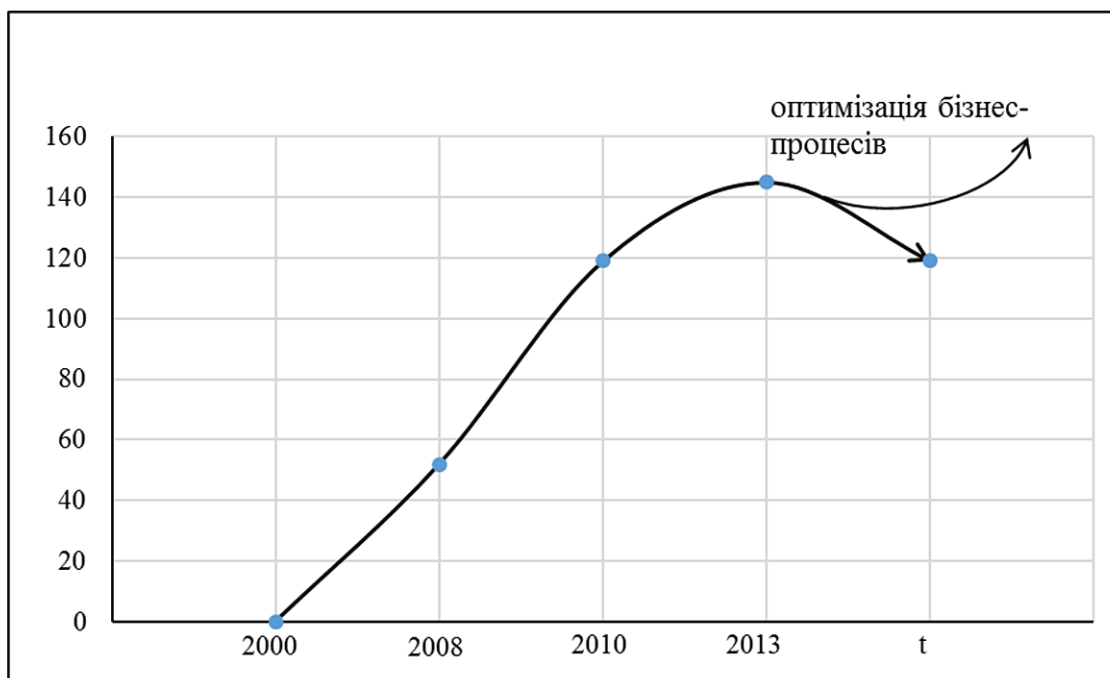
Четвертий етап — диверсифікація. Цей етап передбачає диверсифікацію ринків та продуктів, інтеграцію окремих бізнес-структур, якісну зміну культури компанії, у результаті чого підприємство має перейти на новий

якісний рівень та продовжити своє існування. Розвиток інфраструктури, операційної та управлінської систем — у цьому контексті підприємство залежить від розробки та реалізації ефективної інтеграційної стратегії, яка передбачає постійний трансфер інноваційних знань, забезпечення комплементарності ресурсів та їх процесів.

П'ятий етап — занепад та оновлення. Цей етап характеризується остаточним становленням ринку та стабілізацією процесів формування підприємств альтернативної енергетики. Необхідно перейти на новий якісний рівень та продовжити своє існування. Пошук шляхів подальшого розвитку вимагає від підприємств перегляду функцій: сучасний виробник має не лише створювати підґрунтя для енергетичної безпеки країни, а й бути інтегратором ефективного функціонування в контексті інноваційних технологій.

Пропонуємо основні завдання на кожному етапі розвитку:

1) на етапі зародження основним завданням є прискорення настання етапу зростання шляхом організації ефективного виробництва біопалива, знаходження каналів збуту продукції;

Життєвий цикл розвитку ринку підприємств альтернативної енергетики
(розроблено автором на основі теорії життєвого циклу підприємств Д. Міллера)

**Специфічні чинники, що зумовили становлення та розвиток підприємств
альтернативної енергетики**

Етап розвитку	Чинники
Перший етап — зародження підприємств альтернативної енергетики (2000–2008 рр.)	– латентний попит на біопаливо; – зростання цін на газ; – наявність потужних обсягів сировини (відходів деревини та ін.); – доступна вартість обладнання для виготовлення біопалива
Другий етап — зростання/експансія (2008–2010 рр.)	– активізація попиту на паливні брикети та гранули; – розширення зовнішнього ринку; – стабільно високі ціни на біопаливо
Третій етап — зрілість (2010–2013 рр.)	– ріст темпів продажу біопалива; – прибутковість господарсько-економічної діяльності; – податкові пільги та преференції для виробників біопалива; – зацікавленість великих компаній в мінімізації кількості споживання енергії шляхом заміни її на біопаливо через переробку відходів власних технологічних процесів
Четвертий етап — диверсифікація	– можливість купівлі іноземного потужного обладнання для виробництва біопалива; – інтенсифікація виробництва на основі залучення інвестицій; – конкуренція виробників за сировинну базу зумовили консолідацію підприємств; – удосконалення фінансово-кредитної, податкової, бюджетної політик; – розвиток нових технологій
П'ятий етап — закриття та оновлення	– зменшення обсягів збуту і виробництва; – скорочення ринку; – втрата клієнтів

Розроблено автором

2) на етапі зростання та переходу до етапу зрілості ринку ключовим завданням стає збільшення обсягу охоплення ринку та стимулювання продажу, що приведе до зростання доходів підприємства;

3) на етапі зрілості потрібно подовжити стадію шляхом оптимізації бізнес-процесів та модернізації виробленої продукції, щоб запобігти швидкому переходу до етапу спаду.

Економічні реалії домінантним вектором розвитку суспільства визначають онтогенез підприємств альтернативної енергетики, ефективна діяльність яких залежить від впливу певних чинників. Ідентифікація етапів становлення та розвитку підприємств альтернативної енергетики показала, що на кожний етап позитивно чи негативно впливали зовнішні або внутрішні чинники, ідентифікація та дослідження яких дасть можливість підприємству нівелювати негативний їх

вплив, виокремити ті, що забезпечують ефективність діяльності (табл. 3).

Отже, ґрунтуючись на вивченні поширених моделей життєвого циклу, в контексті найбільш повної ідеології Міллера, запропоновано основні етапи становлення та еволюції підприємств альтернативної енергетики в Україні. Враховуючи сучасні реалії бізнес-середовища, ідентифіковано основні чинники, що впливають на виробників біопалива залежно від етапу життєвого циклу.

Література

1. Адизес І. Управление жизненным циклом корпорации: Пер. с англ / И. Адизес. — СПб.: Питер, 2007. — 384 с.
2. Ареф'єва О. В. Стратегічне забезпечення життєвого циклу підприємства / О. В. Ареф'єва, О. І. Кон-

дратюк // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 3 (81).

3. Бланк И. А. Управление активами / И. А. Бланк. — К.: Ника-Центр, 2000. — 720 с.

4. Гелетуха Г. Г. Перспективы производства тепловой энергии из биомассы в Украине / Г. Г. Гелетуха, Т. А. Железная, Е. Н. Олейник // Промышленная тепло-техника. — 2013. — Т. 35. — № 5. — С. 48–57.

5. Гродзинський Д. Обрії вітчизняної біоенергетики / Д. Гродзинський, О. Дембовецький, О. Левчук // Вісн. НАН України. — 2008. — № 1. — С. 26–30.

6. Енергетична стратегія України до 2030 р. // Розпорядження Кабінету Міністрів України № 145-р від 15 березня 2006 р. — С. 129.

7. Закон України "Про альтернативні види палива" від 14.01.2000 № 1391-XIV із змінами та доповненнями. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

8. Климчук М. М. Адаптивна модель протидії ризикам бізнес-процесів підприємств альтернативної енергетики / М. М. Климчук // Бізнес-Інформ. — 2013. — № 2. — С. 124–128.

9. Климчук М. Н. Императивы развития предприятий альтернативной энергетики: акцент на инновации / М. Н. Климчук // Journal of Economic Regulation ("Вопросы регулирования экономики"). — Т. 3. — № 4. — 2012. — С. 142–150.

10. Козаченко Г. О. Формування механізму стратегічного управління великими виробничо-фінансовими системами промисловості: Автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра екон. наук: спец 08.07.01 / Г. О. Козаченко; Ін-т економіки промисл. НАН України. — Донецьк, 1998.

11. Корягіна С. В. Економічна оцінка та планування життєвого циклу розвитку підприємства: Автореф. дис.

на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. — Л.: Вид-во НУ "Львів. політехніка", 2004. — 21 с.

12. Кушелевич Е., Филонович С. Модели жизненных циклов организаций // Менеджмент: век XX – век XXI: Сб. ст. / Под ред. О. Виханского, А. Наумова. — М.: Экономистъ, 2004. — С. 304–321.

13. Малаева Т. Определение жизненного цикла предприятия / Т. Малаева // Бизнес-Информ. — 2002. — № 3–4. — С. 79–82.

14. Мильнер Б. З. Теория организации: Учеб. / Б. З. Мильнер. — 3-е изд., перераб., доп. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 558 с.

15. Родионова Н. В. Антикризисный менеджмент: Учеб. пособие для вузов / Н. В. Родионова. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 223 с.

16. Цивенкова Н. М. Альтернативні джерела енергії: чи врятують вони Україну від енергетичної залежності та екологічної катастрофи? / Н. М. Цивенкова // Новини агротехніки. — 2009. — № 1. — С. 22–25.

17. Шацкая Е. Ю. Применение концепции жизненного цикла для мониторинга развития социально-экономических систем / Е. Ю. Шацкая // Вестник Северо-Кавказского гос. ун-та. — 2010. — № 1 (22). — С. 27–32.

18. Широкова Г. В. Жизненный цикл организации: концепции и российская практика / Г. В. Широкова. — СПб.: Высш. шк. менеджмента; Изд. дом СПб. гос. ун-та, 2008. — 480 с.

19. Christian Rakos. Time for stability: An update on international wood pellet markets. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.renewableenergyworld.com/rea/news/article>

20. Miller D., Friesen P. Successful and Unsuccessful Phases of the Corporate Life Cycle // Organizational Studies. — 1983. — Vol. 4. — P. 229–256.

На основі наукового аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених доведено, що концепція життєвого циклу підприємства представлена сукупністю етапів діяльності, що послідовно змінюють один одного і кожен з яких має певну мету. Запропоновано імплементувати положення концепції життєвого циклу на основі ідеології Міллера для визначення основних етапів становлення та розвитку підприємств альтернативної енергетики.

На основе научного анализа трудов отечественных и зарубежных ученых доказано, что концепция жизненного цикла предприятия представлена совокупностью этапов деятельности, последовательно сменяющих друг друга и каждый из которых имеет определенную цель. Предложено имплементировать положения концепции жизненного цикла на основе идеологии Миллера для определения основных этапов становления и развития предприятий альтернативной энергетики.

Based on the scientific analysis of works of domestic and foreign scientists proved that the concept of life cycle of enterprise is represented by a set of phases succeeding each other, and each has a specific purpose. The author proposed to implement concepts of life cycle based on ideology Miller to identify the main stages of formation and development of alternative energy companies.

Надійшла 8 вересня 2014 р.

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ КОНКУРЕНЦІЇ І СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 190–195

Наведено аналіз розвитку теорії конкуренції та економічної сутності поняття “конкурентоспроможність”.

Сучасний розвиток конкуренції та монополії призводить до зіткнення майже полярних тенденцій.

По-перше, докорінно змінюється поведінка великих компаній. На початку ХХ ст. традиційним було прагнення монополій гальмувати застосування науково-технічних новинок, аби не допустити зниження ринкових цін. Однак зараз великі господарські об'єднання стають легальними монополіями, використовуючи протягом певного терміну патентне право. Вони концентрують у себе науково-технічні розробки шляхом придбання або самих патентів, або компаній, що займаються цікавими для них дослідженнями. Це дає їм змогу “залишатися лідерами постійно”, раз у раз відтворюючи виробництво на нових технологічних рівнях. Як зазначають С. Фішер, Р. Дорнбуш і Р. Шмалензі, “...уряди більшості країн з метою прискорення технічного прогресу надають винахідникам права на тимчасові монополії. У Сполучених Штатах патенти забезпечують монополійні права протягом 17 років... Закони, що охороняють професійні секрети, інколи дають поштовх до розвитку навіть монополіям-“довгожителю” [1, 207].

По-друге, сам технічний прогрес сприяв занепаду конкуренції. Новітня технологія, як правило, вимагає: а) використання великої кількості реального капіталу; б) крупних ринків; в) комплексного, централізованого і строго інтегрованого ринку; г) надійних

джерел сировини. Такого роду технології потребують існування фірм-виробників, що є великими не тільки в абсолютних величинах, а й до розмірів усього ринку. Інакше кажучи, досягнення максимальної ефективності виробництва на основі застосування новітньої технології часто потребує існування невеликої кількості відносно крупних фірм.

По-третє, важливого значення набула участь великих господарських об'єднань у глобальній конкуренції, спрямованій на ефективну участь у міжнародній господарській діяльності. У багатьох розвинених країнах держава сприяє крупним компаніям освоювати науково-технічні досягнення, готувати компетентний персонал, а також забезпечує їх іншими економічними перевагами, такими як ефективні інститути розвитку та сприятливе господарське середовище.

Отже, для сучасного періоду характерним є незвичний *синтез* посилення конкуренції, з одного боку, та створення потужних та великих відносно розміру ринку господарських суб'єктів з другого. Все це обумовлює актуальність подальших досліджень у цій сфері.

Проблема конкуренції в економічній науці не є новою. Вчені досить детально проаналізували такі питання, як поняття конкуренції, форми та методи конкурентної боротьби, механізм конкуренції тощо.

Значний вклад у розвиток теоретичних уявлень про конкуренцію зробили А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Стренд, Й. Шумпетер,

Дж. С. Мілль, К. Маркс, Ф. А. Хайєк, Дж. Робінсон, А. Чендлер, І. Кірцнер та ін. Найістотніший вклад у розвиток сучасних концепцій конкурентоспроможності зробили американські і західноєвропейські наукові центри, зокрема науково-дослідні групи М. Портера (США), Дж. Даннінга (Великобританія), А. Гутмана (Канада) та ін.

З переходом до ринкових відносин дослідження цих проблем помітно активізувалися в країнах СНД. На сьогодні вони досить серйозно опрацьовані у наукових публікаціях вітчизняних та російських вчених і практиків — О. Амоші, В. Гейця, Б. Губського, А. Кредісова, Д. Лук'яненка, А. Гальчинського, С. Мочерного, Л. Кобиляцького, Я. Базиліюк, Ю. Макогона, Є. Голубкова, Ю. Іванова, Ю. Пахомова, Г. Скударя, М. Якубовського, Р. Фатхутдінова, О. Юданова та ін.

Наше завдання — визначити результати еволюції теорії конкуренції, з'ясувати актуальні тенденції її розвитку. На підставі досліджень науковців систематизувати підходи щодо визначення поняття “конкуренція”, визначити морфологічні ознаки понять “конкурентоспроможність” і “промислове підприємство”.

У літературі, присвяченій висвітленню проблем конкуренції та конкурентних ринків, відомі *два* підходи до цієї теми. Перший підхід походить з повсякденного розуміння конкуренції як суперництва за досягнення кращих результатів на будь-яких теренах, і визначає конкуренцію як змагання на ринку. Другий розглядає конкуренцію як елемент ринкового механізму, який дає змогу врівноважити попит і пропозицію. Ці два підходи відомі ще з класичної економічної теорії.

До *першого підходу* визначення конкуренції (функціональний, поведінковий підхід) належать представники менеджменту та австрійської школи економіки. Для них конкуренція передбачає змагання між окремими громадянами та фірмами за можливості поліпшити своє становище. Таке розуміння дуже близьке до буденного, звичного вживання терміну “конкуренція”.

Розуміння конкуренції менеджерами також є наближеним до звичного, хоча й охо-

плює набагато ширше коло явищ. Так, у галузі звичайно присутні п'ять видів конкуренції: 1) конкуренція між учасниками галузі; 2) загроза з боку нових конкурентів у галузі; 3) конкуренція з боку виробників товарів-замінників з інших галузей; 4) конкурентний тиск постачальників, зумовлений необхідністю взаємодії з ними та обов'язками перед ними; 5) конкурентний тиск споживачів, зумовлений необхідністю взаємодії з ними та обов'язками перед ними. Компанія конкурує не тільки з виробниками аналогічного продукту, а й також із тими, з ким вона взаємодіє або може у перспективі взаємодіяти на ринку.

Подібне тлумачення поняття конкуренції надають економісти, які належать до австрійської школи. На їхню думку, конкуренція полягає у врахуванні реальних і можливих дій інших людей. Чим докладнішу інформацію про чужі дії та очікування ви маєте, тим ваші власні дії та очікування успішніше їм відповідатимуть і, завдяки цьому, більш конкурентними будуть пропоновані вами товари і послуги.

Поведінкове тлумачення конкуренції було характерним і для неокласичної політичної економії. Неокласики, включивши в економічний аналіз гіпотезу раціонального економічного агента, пов'язували конкуренцію з боротьбою за рідкісні економічні блага, а також за гроші споживачів, на які їх можна придбати. З їхньої точки зору, фактор дефіциту мав винятково важливе значення для пояснення поведінки ринкових агентів. Дефіцит, згідно з їх тлумаченням, є відносним: просто бракує благ порівняно з потребами людей. Економічні блага, як і ресурси, застосовані у їх виробництві, можна використати по-різному. Це створює проблему вибору, призначення кожного блага (ресурсу) для певних цілей, конкуруючих між собою.

Отже, для класиків та неокласиків конкуренція є невід'ємною властивістю ринкової економіки, боротьбою і суперництвом за найвигідніші умови господарської діяльності. В цьому визначенні вона є зовнішньою силою (стимул), що змушує економічних агентів підвищувати ефективність використання ресурсів, збільшувати випуск товарів і послуг,

робити оновлення основних фондів, прискорювати темпи науково-технічного прогресу, здійснювати організаційні і структурні зміни в економіці. Іншими словами, конкурентний тиск на учасника ринку визначає його конкурентну поведінку.

До цього, *другого підходу* належить більшість представників сучасної економічної науки. На їхню думку, конкуренція існує тоді, коли фірми отримують можливість не враховувати дії одна одної. Ринковий механізм, на їхній погляд, повинен бути знеособленим і не залежати від дій окремих осіб.

Завдяки працям Ф. Еджуорта [2], Дж. Робінсона [3], А. Чендлера [4] та інших вчених, структурна концепція конкуренції вийшла на перше місце, заповнивши сучасну економічну теорію чотирма типами ринків: досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії та монополії. Тобто в методі класифікації визначається скільки саме існує конкуренція за ринок. Позиції цієї концепції у західній економічній думці є настільки сильними, що сам термін “конкуренція” найчастіше вживається саме в такому структурному розумінні.

Вихідною моделлю конкуренції є, як відомо, модель досконалої конкуренції. Основоположником сучасної теорії досконалої конкуренції є А. Курно, який опублікував у 1838 р. “Дослідження математичних принципів теорії багатства”. Однак розвиток цієї теорії став результатом не тільки “Дослідження...” А. Курно, а й викривленням базової інтерпретації.

Концепцію монополістичної конкуренції розробив А. Чендлер. Він звернув увагу на те, що диференціація товару приводить до виникнення замість єдиного ринку мережі частково відокремлених, але взаємопов’язаних ринків, де існує широке різноманіття цін, витрат, обсягів випуску продукції тієї чи іншої товарної групи. Диференціація не виключає і монополії на продукт. Влада монополії, однак, не поширюється на більш широкий клас товарів, різновидом якого є монополізований продукт. До А. Чендлера термін “монополістична конкуренція” вживався щодо олігопольної побудови ринку, наприклад у А. Пігу.

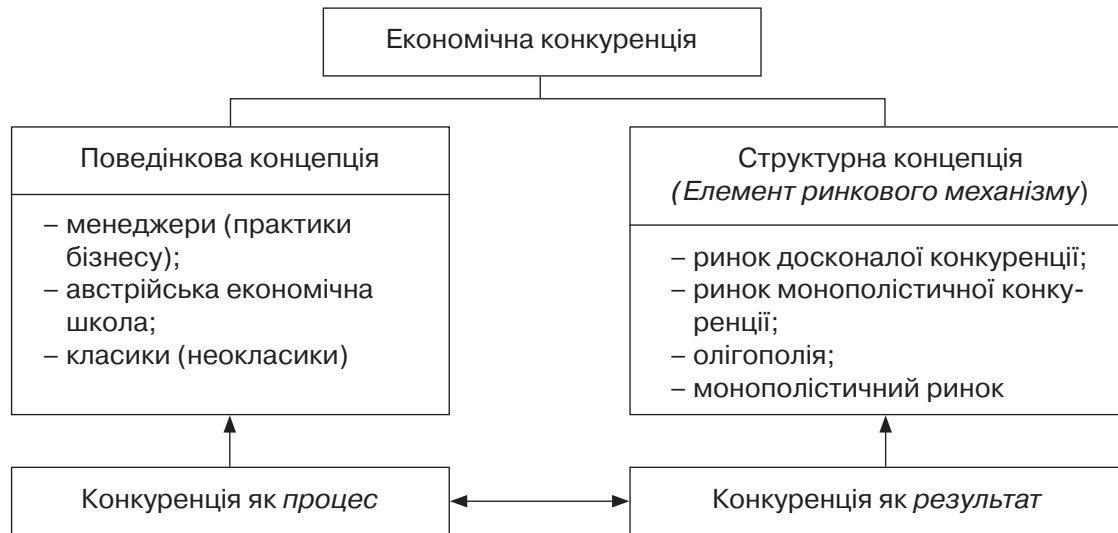
На його думку, монополістична конкуренція — це конкуренція між кількома продавцями, кожен з яких виготовляє значну частку усєї продукції, що випускається.

Таким чином, при структурному підході визначення конкуренції акцент зміщується на аналіз структури самого ринку і тих умов господарської діяльності, що панують на ньому (монополія, олігополія тощо). Як підкреслює А. Юданов: “У центрі уваги постає не суперництво фірм у встановленні ціни, не з’ясування того, хто і чому переміг, а встановлення факту принципової можливості (або неможливості) впливу фірми на загальний рівень цін на ринку. Якщо такий вплив неможливий, то йдеться про ринок досконалої конкуренції, у протилежному випадку — про один з різновидів конкуренції недосконалої” [5, 38].

Таке розуміння конкуренції помітно відрізняється від її визначення у класичній та неокласичній теорії, яка не проводила різниці між конкуренцією та суперництвом (боротьбою). У структурній концепції конкуренції цей термін (“конкуренція”) використовується не для опису існуючої поведінки економічних агентів, а для характеристики моделі, побудови ринку, а відтак — для прогнозування поведінки продавців і покупців на тому чи іншому ринку.

Звідси виникла потреба у новому погляді на природу конкурентного середовища, коли потрібно оцінювати потенційні злиття і поглинання компаній не з точки зору їх абсолютного або відносного масштабу щодо ринку, а з точки зору їх здатності маніпулювати ринковою ціною. За умов економічної глобалізації та відкритої економіки, навіть велика компанія не має можливості бути монополістом навіть на національному ринку, якщо зазнає конкурентного тиску з боку іноземних конкурентів.

Отже в економічній теорії існують два концептуальних підходи до трактування конкуренції (див. рис.). Перший варіант трактування конкуренції пов’язаний з її аналізом виключно як процесу. При цьому підкреслюється специфіка конкуренції як процедури відкриття нових можливостей використання

Концептуальні підходи щодо трактування конкуренції

існуючих (доступних) ресурсів, а також створення нових ресурсів.

Згідно з другим конкуренція — це ситуація на ринку, за якої жоден з господарюючих суб'єктів не в змозі суттєво вплинути на загальні умови економічного обміну. Конкуренція тут є властивістю рівноважного стану будь-якого ринку зі статичними базовими характеристиками. Виходячи з цього, аналіз конкуренції у межах зазначеного підходу здійснюється в термінах часткової або загальної рівноваги з використанням методу порівняльної статистики. Найчіткіше цей підхід викристалізувався у парадигмі “структура – функціонування – результат” [6].

Сучасні уявлення про конкуренцію характеризуються насамперед зміною концепції “конкуренція” на ширше поняття “взаємодії фірм на ринку”. Для ефективної взаємодії фірм у ринковому середовищі однаково важливими є і конкурентний процес (теорія добросовісної конкуренції), і конкурентний результат (економічна ефективність в усіх її формах).

Таким чином, не вдаючись у морфологію і класифікацію терміна “конкуренція”, можна стверджувати, що на сьогоднішній вигляд має теорія конкуренції.

У контексті загальної теорії конкуренції можна досліджувати концепцію конкурентоспроможності на прикладі таких об'єктів,

як: підприємство, товар, галузь, персонал тощо.

Англійський термін *competitiveness* можна перекласти двояко — як: *конкурентоспроможність* і як *конкурентність*. Хоча ці поняття часто ототожнюють, але це не зовсім коректно. Термін “конкурентність” частіше вживають відносно ринків і сфер діяльності, “конкурентоспроможність” відносно підприємств, товарів, персоналу. Порівняємо значення цих парних словосполучень.

Конкурентні товари — це товари, споживання яких одним споживачем скорочує їх доступність для інших, тобто блага, за які споживачі змушені конкурувати. Конкурентоспроможні товари (якщо не брати випадки помилкового вживання) — це товари, споживання яких зростає, товари одного виробника, що виграють конкуренцію у товарів іншого виробника.

Конкурентний ринок — це ринок, учасники якого конкурують один з одним. Конкурентоспроможний ринок — ринок, що демонструє зростання, приваблює інвестиції, нових виробників.

Галузь є конкурентною, якщо між різними її представниками існує конкуренція, і конкурентоспроможною, якщо галузь демонструє зростання продуктивності, залучає більше інвестицій та економічних ресурсів порівняно з іншими галузями національного господарства.

Таким чином, можна визначити конкурентність як — властивість об'єкта, що функціонує за умов існування конкуренції. А конкурентоспроможність — це властивість суб'єкта, що вказує на його здатність витримувати конкуренцію, здатність реалізовувати конкурентні дії на ринку.

Конкурентоспроможність як економічна категорія була об'єктом дослідження багатьох вчених. Спроби визначити його економічну сутність здійснювались як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. При чому хоча дослідження триває не одне десятиліття, постійні зміни соціально-економічного устрою суспільства підтримують його актуальність.

Теоретичні й методологічні аспекти управління розвитком конкурентоспроможності підприємства досліджували такі зарубіжні вчені, як Д. Рікардо, І. Ансофф, Й. Шумпетер, В. Армстронг, П. Друкер, Ф. Котлер, М. Портер та ін. Вагомий внесок у теоретичну базу з цього питання здійснили російські науковці, зокрема Р. А. Фатхутдінов, Г. Л. Азоев, Т. Л. Безрукова, Г. Я Гольштейн та ін. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити праці А. Е. Воронкової, В. М. Гейця, О. Є. Кузьміна, І. В. Смоліна, Н. П. Тарнавської.

Проте розбіжність у трактуванні категорії “конкурентоспроможність підприємства”, визначення факторів впливу на неї, через постійні зміни зовнішнього середовища й умов функціонування підприємств визначає актуальність подальшого дослідження теоретичних і методологічних основ управління конкурентоспроможністю підприємства.

Дослідивши і систематизувавши дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців щодо категорії “конкурентоспроможність підприємства”, можна поділити запропоновані ними визначення на групи за ключовими словами.

У більшості авторів при визначенні поняття “конкурентоспроможність підприємства” ключовим є слово “здатність”, чи його синонім “спроможність”. У частині — “здатність конкурувати”: “здатність підприємства протистояти конкуренції на ринку іншим підприємствам”; “здатність протистояти конкурентам і впливу факторів зовнішнього се-

редовища, здійснюючи ефективну діяльність в умовах ринкового середовища з можливістю нарощування потенціалу для довгострокового зростання”.

Отже, для успішного протистояння конкурентам важливими є як можливості підприємства, так і вміння вступати у конкурентну боротьбу, тобто ефективно використовувати певні можливості. Застосування слова “можливість” при визначенні категорії “конкурентоспроможність” не повністю відображає її суть, оскільки це лише складова категорії “здатність”. Інші ключові слова відображають лише статичну, відносну складову конкурентоспроможності, яка має місце в конкретний момент часу (рівень конкурентоспроможності: результат, показник, стан, міра, реалізована компетентність тощо).

Найправильнішим, з точки зору логіки, буде таке визначення: “конкурентоспроможність підприємства — наявність ресурсів (потенціалу) та вміння їх ефективно використовувати”, або “...здатність підприємства забезпечувати більш ефективне використання наявних ресурсів і факторів виробництва”. Подібну думку висловлює відомий дослідник проблем конкуренції М. Портер: “Конкурентні переваги формуються завдяки ефективності використання усіх видів ресурсів підприємства, а не лише через їх наявність”.

Щоб отримати конкурентну перевагу, підприємство управляє різними ресурсами, які перебувають під його безпосереднім контролем, і використовуючи їх, має можливість створювати конкурентні переваги. Таким чином, *конкурентоспроможність підприємства* — це вміння задовольняти очікування, потреби й запити споживачів, ефективно використовуючи наявні можливості (ресурси і фактори виробництва), створюючи умови для стійкого підвищення продуктивності виробництва.

Висновки. Промислові підприємства є відкритими економічними системами з постійно зростаючою взаємодією із зовнішнім середовищем та об'єктами особливої науково-технічної, організаційної, економічної і соціальної складності. Різноманітність і динамічність зовнішнього середовища — світової

і національної економіки, ринкового оточення, конкурентного середовища, фінансового середовища, системи державного регулювання — обумовлюють включення завдань адаптації до зовнішнього конкурентного середовища в пріоритетні фундаментальні завдання управління промисловим підприємством. Однак короткочасні та ситуативні управлінські рішення без цільового використання коштів на створення стійкості підприємства до змін зовнішнього середовища, без врахування в стратегіях необхідності економічного зростання та інноваційного розвитку призводять до втрати його конкурентоспроможності.

Нині чимало підприємств промисловості стикаються з загрозами втрати зовнішніх і внутрішніх ринків для своєї продукції. Випереджаючи темпи зростання цін на сировину і матеріали, значно зменшують можливості цінкових конкурентних переваг. Тому формування властивостей адаптивності і конкурентоспроможності є дуже актуальним для сталого розвитку будь-якого промислового підприємства.

Ключовим питанням в управлінні промисловими підприємствами є визначення способів побудови конкурентоспроможної позиції у довгостроковій перспективі. Таке завдання носить комплексний характер і його рішення неможливе без цілеспрямованого проектування організації, своєчасної і успішної реалізації інвестиційних та інноваційних проектів, стратегій безперервного поліпшення, підтримки оптимального режиму функціонування.

Недостатнє методологічне забезпечення стратегій реалізації конкурентних переваг і процесів створення довгострокової конкурентоспроможності промислових підприємств є причиною їх інертності, ізольованості від ефективних управлінських процесів, відсутності чітких цілей розвитку, неузгодженості рішень, що приймаються на різних рівнях управління.

Тому завдання дослідження процесів побудови довгострокової конкурентоспроможності промислових підприємств в умовах нестабільного і мінливого зовнішнього середовища, з метою вдосконалення методології та інструментарію управління розвитком, є на сьогодні особливо актуальними.

Література

1. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. — М.: Дело ЛТД, 1993. — 864 с.
2. Edgeworth F. Y. Papers relating to political economy / F. Y. Edgeworth. — 3 vols. — Oxford Press, 2006. — 294 p.
3. Robinson J. V. The Economics of Imperfect Competition / J. V. Robinson. — Macmillan And Company Limited, 2003. — 356 p.
4. Chandler A. D. Strategy and Structure / A. D. Chandler. — Cambridge: MIT, 1962. — 213 p.
5. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика / А. Ю. Юданов. — М.: Гном-Пресс, 1998. — 264 с.
6. Kirzner I. Competition and Entrepreneurship / I. Kirzner. — Chicago & London: The University of Chicago Press, 1973. — 256 p.

На основі огляду наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників систематизовано класифікаційні ознаки конкурентоспроможності промислових підприємств.

На основе обзора научных трудов отечественных и зарубежных исследователей систематизированы классификационные признаки конкурентоспособности промышленного предприятия.

The classification features of competitiveness of industrial enterprises have been systematized. Systematization itself is based on a review of scientific papers domestic and foreign researchers.

Надійшла 15 жовтня 2014 р.

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ДОВГОСТРОКОВОГО СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ**

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 196–203

В Україні поки що не розроблені єдина наукова парадигма щодо системного підходу в управлінні, методичні основи формування концепції соціально-економічного розвитку, не визначені технології вибору стратегій і пріоритетів розвитку, методи оцінювання ефективності досягнення цілей та інструменти їх реалізації.

За всієї практичної важливості питань державного регулювання економіки досвід його застосування в умовах України ще незначний, дослідження цих питань перебувають на початковій стадії. Зарубіжною наукою та практикою накопичений дуже великий багаж теоретичних концепцій, конкретних форм і методів у сфері державного регулювання, в різні часи сформувалися школи, що проповідують різні ідеї про роль держави і регіонів в економіці. Відомі наукові праці таких, іноді надто різних за своїми поглядами, учених, як А. Сміт, Ж. Б. Сей, К. Вагнер, Ф. Ліст, К. Маркс, А. Пігу, Дж. Кейнс, В. В. Леонтьєв, Д. Гелбрейт, Ф. Хайєк, М. Фрідман, Л. Ерхардт та ін. Проте пряме застосування зарубіжних теоретичних розробок і рекомендацій в українських умовах є дуже проблематичним. Справа в тому, що вони носять чітко виражений прагматичний характер, максимально орієнтовані на конкретні суспільства і країни та далеко не завжди піддаються адаптації.

Серед сучасних українських досліджень з питань державного регулювання соціально-економічного розвитку найвагоміші праці О. І. Амоші, С. О. Білої, Д. П. Богині, В. Г. Бодрова, В. М. Гейця, М. Х. Корецького, В. І. Куценко, Е. М. Лібанової, Ю. В. Наврузова, В. М. Олуйка, В. В. Юрчишина та ін. Однак в Україні поки що не розроблені єдина наукова парадигма щодо системного підходу в управ-

лінні, методичні основи формування концепції соціально-економічного розвитку, не визначені технології вибору стратегій і пріоритетів розвитку, методи оцінювання ефективності досягнення цілей та інструменти їх реалізації. Спроба методичної участі у вирішенні зазначеної проблеми і є нашим завданням.

Одним з ключових напрямів державного регулювання економіки є соціальний розвиток — сукупність економічних, соціальних, політичних, духовних процесів, що розгортаються в суспільстві. Виокремлюють дві основні форми соціального розвитку — соціальну еволюцію та революцію [5].

На державне регулювання довгострокового соціального розвитку нині істотно впливають процеси глобалізації, які виводять його на принципово новий якісний рівень, що характеризується домінантою соціальних пріоритетів. В основі такого регулювання лежить концепція соціально-домінантного розвитку територій (СДРТ), коли головною ідеєю стає пріоритетність вирішення соціальних завдань, досягнення передусім соціальних цілей розвитку. Вона визначає і методологію наукових досліджень державного регулювання довгострокового соціального розвитку.

Методологія державного регулювання довгострокового соціального розвитку ґрунтується на концепції соціально-домінантного розвитку територій.

Під соціально-домінантним розвитком територій “розуміють сукупність економічних, соціальних, політичних, духовних еволюційних процесів, що розгортаються в суспільстві, головною ідеєю (домінантою) яких є пріоритетність вирішення соціальних завдань, досягнення передусім соціальних цілей розвитку. Він характеризується істотним впливом процесів глобалізації економіки і вирівнюванням соціальних нормативів” [6].

Організувати подібну діяльність — це впорядкувати її в цілісну систему з чіткими певними характеристиками, логічною структурою і процесом її здійснення — часовою (терміновою) структурою (ми виходимо з пари категорій діалектики “історичне (часове, термінове) і логічне”).

Логічна структура включає такі компоненти, як суб’єкт, об’єкт, предмет, форми, засоби, методи діяльності, її результат.

Зовнішніми відносно цієї структури є такі характеристики діяльності: особливості, принципи, умови, норми.

Процес здійснення діяльності ми розглядатимемо в рамках проекту, що реалізується у певній часовій (терміновій) послідовності за фазами соціально-домінантним розвитком територій, стадіями та етапами. Завершеність циклу діяльності визначається трьома фазами: проектування, результатом якої є побудована модель створюваної системи СДРТ і план її реалізації, технологічною — відповідно реалізація системи та рефлексії — оцінка реалізованої системи СДРТ і визначення необхідності або її подальшої корекції, чи “запуску” нового проекту.

Таким чином, можна запропонувати таку схему структури методології державного регулювання довгострокового соціального розвитку:

1) характеристики діяльності: особливості, принципи, умови, норми;

2) логічна структура: суб’єкт, об’єкт, предмет, форми, засоби, методи, результат;

3) часова (термінова) структура: фази, стадії, етапи діяльності.

Доцільно детальніше виділити основні завдання державного регулювання соціально-домінантного розвитку територій. Таке

регулювання є постійною дією держави на самостійно господарюючі суб’єкти з метою забезпечення економічного зростання і нормальних умов господарювання, ефективної реалізації державної і регіональної соціально-економічної політики, досягнення стабільності, національної безпеки. Це здійснюється різними методами, достатньо відпрацьованими вітчизняною і світовою практикою. Конкретний їх набір і роль визначаються моделлю державного регулювання, яка обрана тією або іншою державою.

Завдання державного регулювання соціально-домінантного розвитку в конкретній країні виходять із концепції держави, її розуміння в суспільстві, його економічної ролі, пануючої економічної і соціальної ідеології. Вони визначаються специфікою та об’єктивними умовами функціонування народного господарства, традиціями, менталітетом населення, типом його господарської поведінки, характером економічної ситуації та конкретним набором економічних, соціальних, екологічних проблем. Серед найважливіших завдань, що нині стоять перед державою, необхідно виокремити такі:

- сприяння створенню ефективної ринкової інфраструктури, що працює на реальний сектор економіки;
- комплексне проведення економічної реформи, сприяння знаходженню ефективних власників та їх підтримка, упровадження передових форм і методів організації економіки;
- послідовне створення законодавчої і нормативно-правової бази господарювання в нових умовах;
- поступова структурна перебудова всього народного господарства, регіональних економік, окремих видів діяльності, сфер економіки, підприємств;
- сприяння демонополізації та розвитку конкуренції при одночасному захисті внутрішнього національного та регіональних ринків, гарантуванні економічної безпеки.

Завдання державного впливу на економіку в умовах стабільних соціально-економічних систем, що склалися, з переважанням

ринкових чинників є достатньо зрозумілими з практики зарубіжних країн, якщо говорити про них загалом. До них належать:

- забезпечення максимальної повної зайнятості населення;
- постійне підвищення мінімального рівня прибутків;
- утримання стабільності цін на основні товари й послуги протягом якомога триваліших періодів;
- стабілізація грошового обігу і фінансових ринків;
- створення сприятливих макроекономічних та інфраструктурних умов для господарюючих суб'єктів, орієнтування їх у стратегічній кон'юнктурі;
- постійне стимулювання інвестиційної активності;
- забезпечення рівноваги та економічної безпеки зовнішньоекономічного обміну, захист внутрішнього ринку;
- обмеження монополістичних проявів у господарстві, елімінація їх негативних наслідків;
- формування та підтримка систем соціального захисту громадян, особливо соціально вразливих прошарків і груп.

Територіальна специфіка завдань державного регулювання соціально-домінантного розвитку така. Регіональний рівень державного регулювання — питання не менш складне, ніж державне регулювання на національному рівні. Між тим і зарубіжний, і вітчизняний досвід свідчать, що регулювання з боку територіальних органів, регіональна економічна політика часто дають більший ефект, ніж централізована дія. Найбільш удалим варіантом визнається поєднання централізованого і регіонального впливу на господарюючі суб'єкти. При цьому централізована дія відіграє стратегічну роль, але основний обсяг завдань регулювання економіки здійснюється на регіональному рівні.

Регіональні органи управління об'єктивно поставлені в такі умови, коли вони відповідали за головне і найскладніше завдання — соціальний розвиток території, підвищення рівня життя населення.

Завдання державного регулювання соціально-домінантного розвитку на регіональному рівні конкретизуються і набувають певної специфіки. Традиційно в зарубіжних країнах у регіонах і великих містах звертається особлива увага на пропорційний розвиток місцевої економіки, збереження підприємств і робочих місць, забезпечення прибуткової бази бюджетів, раціональне землекористування, структурну перебудову старих індустріальних районів, поліпшення екологічної ситуації та благоустрою, цілеспрямовану професійну освіту відповідно до потреб регіону, перепідготовку і перекваліфікацію кадрів, допомогу бідним територіям.

Стосовно українських умов на регіональному рівні загальні завдання державного регулювання соціально-домінантного розвитку можна сформулювати таким чином:

- підтримання необхідних рівнів виробництва стратегічних товарів, гарантування регіональної економічної безпеки;
- дотримання найважливіших регіональних макроекономічних пропорцій (між попитом і пропозицією, експортною і внутрішньою економікою);
- досягнення необхідного співвідношення між кількістю та якістю робочих місць і пропозицією робочої сили (по окремих контингентах населення, містах і районах);
- розвиток соціальної інфраструктури і створення загальних умов господарювання для всіх секторів економіки, забезпечення можливостей користування в регіоні енергетичними і транспортними системами;
- компенсація для соціально значущих сфер і підприємств об'єктивно існуючих негативних чинників їх діяльності;
- комплексне вирішення проблем у національному господарстві регіону (на основі реалізації взаємопов'язаної системи регіональних цільових програм).

Соціально-економічна політика регіону — це засновані на загально визнаній стратегії певна мета і принципи дій адміністрації і господарюючих суб'єктів у сфері економіки, а також напрями і пріоритети цієї діяльнос-

ті, що враховують загальнодержавні, регіональні і корпоративні інтереси, які мають стабільний, передбачуваний характер. Вона виходить із загальної національної соціально-економічної політики і визначає все поточне управління та регулювання економіки в регіоні.

У сучасних умовах актуалізується наукова проблема вибору стратегії розвитку соціально-домінантного розвитку регіону. Нині найважливішого значення набули питання стратегії розвитку регіональних економік. Проблематика стратегії соціально-домінантного розвитку великих міст і регіонів, як показує проведений аналіз конкретної регіональної практики, включає такі основні проблемні питання.

Перше, і головне, полягає в тому, що для більшості регіонів України потрібна нова стратегія подальшого розвитку. Колишня спеціалізація, структура й організація економіки не в змозі і зараз, і в майбутньому забезпечити зайнятість населення та отримання необхідного доходу.

Друге — виявилось важко вибрати загальноновизнану стратегію розвитку в конкретному регіоні. Занадто відрізняються початкові платформи і цілі в різних сил, зацікавлених у тій або іншій стратегії, неефективні узгоджувальні механізми.

Третє — досить несподіване — складність застосування вже розроблених стратегічних документів у конкретній практиці управління, визначення механізмів реалізації стратегії з тим, щоб стратегічні документи не залишалися тільки книгами в шафах чиновників або держаних управлінців.

Нарешті, четверте питання — доволі велика теоретична і методологічна незрозумілість низки питань стратегічного розвитку.

Стосовно регіону як територіальної соціально-економічної спільності поняття стратегії соціально-домінантного розвитку можна сформулювати таким чином: це прийняті регіоном на тривалу перспективу генеральні цілі, напрями і принципи дій в економіці та соціальній сфері, які мають ґрунтуватися на загальних інтересах і максимально враховувати корпоративні інтереси, сприяти соці-

ально-економічній активізації всіх суб'єктів господарювання та населення.

Основні етапи формування стратегії соціально-домінантного розвитку територій одночасно характеризують і її основний зміст (рис. 1).

Поняття стратегії соціально-домінантного розвитку регіону багатовимірне: існують стратегії регіону в цілому і корпоративні (стратегія великих фірм, банків) зі своїми цілями, інтересами. Є також стратегія адміністрації регіону, на якій позначилися її власні, бюрократичні інтереси, й економічна стратегія певних політичних сил, що діють у регіоні. Нарешті, можна говорити про стратегічні інтереси населення. Постає складне завдання їх узгодження й об'єднання в загальнорегіональній стратегії соціально-домінантного розвитку. Її носієм і розробником зобов'язана стати саме регіональна влада як повноважний представник усіх інтересів у регіоні, при громадському контролі за всім процесом, що допоможе їй максимально відійти від своїх бюрократичних інтересів.

Принциповим питанням є строки дії стратегії. Минулий досвід, логічний підхід та макроекономічний розрахунок показують, що це має бути період у декілька десятків років.

Тобто регіон за обраною ним стратегією повинен жити і розвиватися впродовж 30–40 років і далі, аж до нового стратегічного повороту. Саме на такий період слід обирати напрям стратегічного розвитку, саме через такий період можливий новий стратегічний вибір (коли зміниться кілька поколінь, виробнича і культурно-інформаційна база, економічна ідеологія). Ситуація, коли регіон змінює стратегію кожні 15–20 років, є нелогічною.

Дуже важливим є перший етап — вибір стратегічної ідеології. Регіональна влада як головний носій стратегії повинна чітко визначити основні стратегічні цінності, інтереси регіонального суспільства, напрям розвитку регіону, тип життєвого устрою та економічних відносин, до якого належить або тяжіє тип господарської поведінки. Без цієї чіткої позиції стратегію не сформулювати.

Аналізуючи та прогножуючи чинники й умови регіонального розвитку, необхідно оха-

Рис. 1. Логічні процедури формування стратегії соціально-домінантного розвитку регіону

рактизувати як внутрішнє, так і зовнішнє середовище. Наводимо найважливіші позиції, за якими потрібно оцінювати ситуацію та здійснювати прогноз на стратегічну перспективу (рис. 2).

Хоча світовою практикою накопичений значний потенціал форм і методів державного регулювання економіки, рівень їх розробленості для українських умов не можна визнати більш-менш задовільним. Особливо недостатньо досліджена специфіка застосування загальних методів регулювання на регіональному рівні.

Слід зазначити, що будь-яких особливих, суто регіональних методів регулювання не іс-

нує. Проблема полягає в тому, яким методам повинні надаватися пріоритети, як урахувати регіональну специфіку при їх застосуванні.

Для реалізації планів, програм і прогнозування соціально-домінантного розвитку нами запропонована (стосовно регіону) система перспективних економічних документів, кожен з яких виконує свою функцію. Одні з них уже застосовуються у практиці, інші – доцільно впровадити. Рекомендований перелік таких документів включає:

- довгострокову стратегічну концепцію соціально-домінантного розвитку;
- економічні, соціальні, ресурсні прогнози;

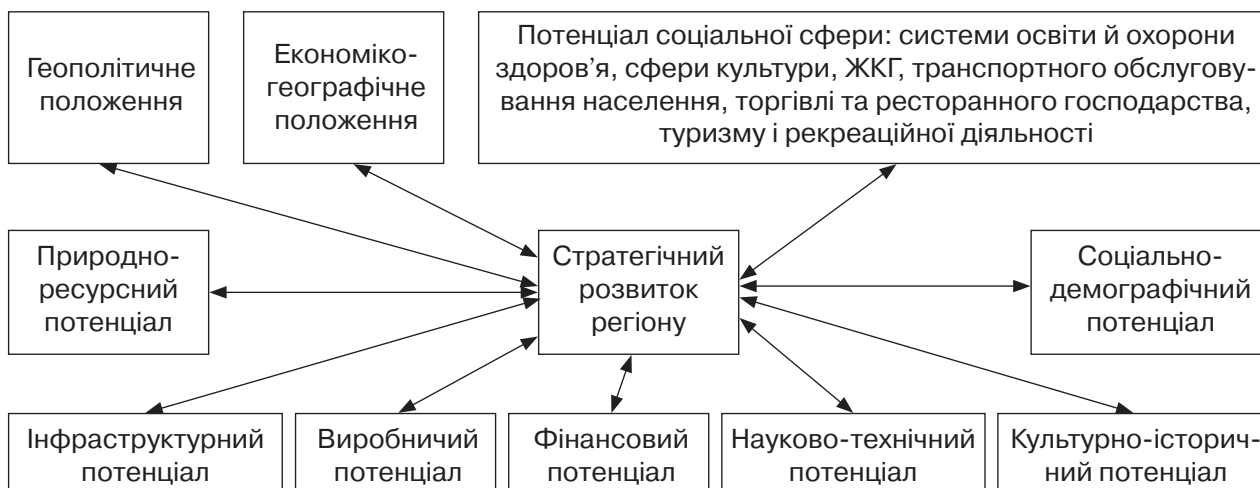

Рис. 2. Основні чинники стратегічного розвитку регіону

- стратегічний план соціально-домінантного розвитку регіону, який розкриває стратегічну концепцію розвитку на найближчі 10–15 років;
- середньострокову програму адміністрації щодо стабілізації та подальшого розвитку економіки, яка розробляється на термін 3–4 роки;
- цільові програми та інвестиційні проекти;
- річні прогнози соціально-домінантного розвитку, що розробляються в єдиній системі прогнозів України;
- середньостроковий план соціально-домінантного розвитку регіону, що складається на період 4–5 років.

У стабільній соціально-економічній ситуації цей план є основним інструментом економічного управління. Він має комплексний характер, охоплює всю регіональну економіку, дає змогу пов'язувати та робить цілеспрямованими заходи поточного управління й регулювання. План є адресним документом і доходить до низових управлінських структур і господарюючих суб'єктів. Будується він за сферно-проблемним та функціональним принципом і містить:

- індикативні показники і цільові орієнтири, обмежене коло директивних завдань;
- систему регіональних замовлень;
- переліки регіональних проектів і програм;

- систему контрольних балансів виробництва і розподілу стратегічно важливих ресурсів і продуктів;
- стратегічну прогнозу інформацію, важливу для господарюючих суб'єктів;
- систему стабільних економічних, фінансових, соціальних, екологічних нормативів та інших інструментів регулюючої дії, що приймаються на майбутній період.

Середньостроковий план соціально-домінантного розвитку регіону може мати галузевий, програмно-цільовий, відомчий і районний розрізи.

Ефективне державне регулювання соціально-домінантного розвитку вимагає чіткого з'ясування цілей і завдань дії (впливу) на нього держави. Найгострішими на регіональному рівні в Україні є проблеми вибору нової стратегії соціально-домінантного розвитку, налагодження оптимальних взаємовідносин усіх гілок влади, підтримки регіональної економічної безпеки.

Регулюючі функції держави в умовах трансформації економіки не можуть бути ефективними через відсутність надійної системи стратегічного прогнозування та індикативного планування. Свого часу адміністративною економікою накопичений відповідний досвід, який досить ефективно використаний у країнах ринкової економіки (Франції, Японії та ін.). Для України особли-

во потрібним є стратегічне прогнозування та індикативне планування. Відсутність професійних прогнозних оцінок основних показників макроекономічного розвитку призводить до витрат, що вимірюються разами. Це позбавляє економіку перспективи, дезорганізує поточну діяльність, адже йдеться про прогнозування таких ключових параметрів, як витрати бюджету, платіжний баланс, грошова емісія тощо. В Україні необхідно сформувати механізми прогнозування та індикативного планування, сучасну статистичну базу, відповідні інституціональні структури, щоб посилити регулюючу функцію економічних процесів [4]. Цим пояснюється актуальність досліджуваної наукової проблеми, яка тісно пов'язана з такими науково-практичними завданнями: аналіз ефективності та пріоритетів розвитку регіональних соціально-економічних систем, організаційно-економічне забезпечення регіонального розвитку соціальної сфери, яке на основі впровадження принципів прозорості, відповідальності, результативності сприяє істотному підвищенню рівня економічної ефективності й досягненню соціальної справедливості у цій сфері.

Нині проблеми індикативного управління і планування на державному та регіональному рівнях набули доволі глибокого теоретичного обґрунтування та широкого практичного застосування як в Україні, так і за кордоном. Водночас, на цьому етапі в умовах глобалізації індикативне планування матиме особливе значення для ефективного управління бізнес-структурами, будучи інструментом непрямого регулювання діяльності автономних підсистем [1, 17].

У сучасних українських економічних умовах застосовуються певні елементи індикативного планування у вигляді прогнозів, програм і окремих нормативів та індикаторів. Практика показує, що участь у програмах, не розроблених у межах єдиної системи індикативного планування, не забезпечує можливе економічне зростання підсистем регіону та відчутних пільг, унеможливорює реалізацію виникаючого синергічного ефекту, а в більшості випадків негативно позначається на

результатах діяльності окремих підрозділів регіону, створюючи загрозу його економічній безпеці [2, 109].

В умовах ринку економічний механізм господарювання включає різні інструменти регулювання діяльності господарюючих суб'єктів. Такі інструменти існують і на рівні держави загалом, і на регіональному рівні та в складних інтегрованих комплексах, до яких можна віднести корпоративні форми ведення бізнесу. Одним із способів непрямої дії, що визначає правила гри господарюючих суб'єктів на різних рівнях господарювання, є індикативне планування.

Світові процеси глобалізації, у тому числі в Україні, сприяють поширенню індикативного планування, а питання планування та регулювання діяльності набувають особливого значення.

Найважливішим елементом стратегії соціально-домінантного розвитку територій є планування. Особливого значення набуває проблема формування вітчизняної моделі індикативного планування, її методологічного, методичного та інформаційного забезпечення [3, 62]. Планування є об'єктивним, закономірним продовженням і розвитком прогнозної діяльності.

Застосування індикативного планування у поєднанні з сучасними інформаційними технологіями дає можливість ефективного управління як на макроекономічному, так і мікроекономічному рівнях.

Таким чином, методологія державного регулювання довгострокового соціального розвитку розглядає організацію діяльності, в основі якої лежить концепція соціально-домінантного розвитку територій. Організувати подібну діяльність означає упорядкувати її в цілісну систему з чіткими характеристиками, логічною структурою і процесом її здійснення – часовою структурою.

Література

1. Береснев В. Л. Модели индикативного планирования развития ресурсных регионов / В. Л. Береснев,

С. М. Лавлинский, С. А. Суспицын // Регион: экономика и социология. — 2008. — № 4. — С. 15–32.

2. Гринберг Р. Становление отечественной рыночной экономики и проблема долгосрочного планирования / Р. Гринберг // Общество и экономика. — 2007. — № 11–12. — С. 108–112.

3. Жиленкова М. М. Напрями удосконалення інформаційного забезпечення аналізу соціально-економічного розвитку регіонів України / М. М. Жиленкова // Статистика України. — 2009. — № 2. — С. 62–63.

4. Пашута М. Т. Прогнозування та макроекономічне планування: Навч. посіб. / М. Т. Пашута, А. В. Калина. — К.: МАУП, 1998. — 192 с.

5. Социальное развитие. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RRu.ogr;tullwgnioyol#gltop

6. Пакуліна Г. С. Структура соціальної сфери й глобалізація та соціалізація світової економіки. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/15_102418.doc.htm

Запропоновано схему структури методології державного регулювання довгострокового соціального розвитку регіонів, визначено основні завдання державного впливу на економіку, а також запропонована (стосовно регіону) система перспективних економічних документів для реалізації планів, програм і прогнозування соціально-домінантного розвитку регіонів.

Предложена схема структуры методологии государственного регулирования долгосрочного социального развития регионов, определены основные задачи государственного воздействия на экономику, а также предложена (по региону) система перспективных экономических документов для реализации планов, программ и прогнозирования социально-доминантного развития регионов.

Scheme of the methodology structure of state regulation for long-term social development of the regions is proposed, the main task of state influence on the economy is defined and system with the prospective economic documents for plans, programs and forecasting dominant social and regional development is proposed.

Надійшла 30 вересня 2014 р.

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ ЯК ДІЄВА ФОРМА ПОЛІПШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 204–207

Розглянуто основні засади вдосконалення інвестиційного процесу в Україні за рахунок управління інноваційними проектами. Таке управління має бути невід'ємною складовою державної політики в галузі інвестування, здійснюватися на ґрунтовній науковій основі.

Зазначена наукова проблема останніми роками має досить великий інтерес у науковій громадськості, оскільки самі по собі інноваційні проекти займають винятково важливе місце в інвестиційній діяльності загалом.

За кордоном, у тому числі в Російській Федерації, цією проблемою насамперед займаються Г. Дітхелм [2], В. Ковальов [3], В. Мединський [4], В. Попов [7], І. Сергеев [5], Р. Фаткутдінов [9], К. Янковський [10] та ін.

В Україні цими проблемами глибоко цікавляться В. Бодров [1], О. Данілов, М. Недашківський, О. Сафронова, О. Сухоруков, А. Сухорукова та багато інших фахівців-економістів, державних управлінців, фахівців у галузі менеджменту.

Разом з тим, на нашу думку, управління інноваційними проектами саме у сфері інвестиційної діяльності в науковій літературі (у тому числі й українській) досліджено недостатньо. Тому відзначимо найбільш цікаві роботи цієї проблематики та їх основні, найхарактерніші наукові положення.

Досить оригінальним у плані загального (та й особливого) розуміння сутності інноваційної діяльності за рубежом є навчальний посібник “Управление инновационными проектами” за редакцією російського вченого В. Л. Попова [7]. В ній, у розділі “Инновационное предпринимательство”, розглянуто практику такої діяльності у Російській Феде-

рації, США, країнах Західної Європи, Японії, Південної Кореї (с. 280–288). Крім того, автори посібника виокремлюють такі специфічні й унікальні підрозділи в “методології управління проектами”, як управління часом, вартістю, якістю проекту, ризиками, поставками й контрактами, інтеграцією і т. ін., що в науковій літературі проаналізовано абсолютно недостатньо.

Те ж саме, з певними особливостями, можна сказати і про навчальний посібник українських авторів “Управління інноваціями” (К., 2003) [6], в якому, зокрема, варто виділити спеціальний розділ “Державне регулювання інноваційної діяльності” (автор М. М. Недашківський). “Під інноваційним механізмом, — пишуть автори, — слід розуміти функціональну модель та сукупність методів регулювання інноваційної діяльності на всіх рівнях управління” [6, 44].

Зрозуміло, що великий інтерес викликають проблеми інноваційно-інвестиційної діяльності розвитку не лише в країні в цілому, а й у певних регіонах. У цьому плані надто повчальною є колективна монографія російських (Нижній Новгород) вчених “Управление инновационным развитием региона” (НИМБ, 2008) [8]. Тут вміщено спеціальний розділ (15) “Развитием инвестиционных и инновационных процессов в регионе” (с. 252–270). “Інноваційна спрямованість ін-

вестицій, — пишуть, зокрема, автори, — полягає у придбанні кращих світових аналогів. Ефективність інвестування науково-технічних проектів можлива лише при досягненні ними високої конкурентоспроможності і світового якісного рівня відповідних виробів” [8, 202]. Цікавими є також роздуми авторів посібника, що стосуються інвестиційного клімату, шляхів і засобів його поліпшення. “Інвестиційний клімат, — пишуть автори, — оцінюється за різними критеріями. В процесі оцінки привабливості країни для ввезення підприємницького капіталу використовуються показники індексу економічної свободи, ступені підприємницького ризику, в тому числі індекси групи головних підприємств на даній території” [8, 253].

Як правило, інвестиційні інноваційні проекти в першу чергу використовуються інвесторами в тих країнах, де існує привабливий інвестиційний клімат. Його характеризують достатньо багато взаємопов’язаних чинників. Проте найважливішими з-поміж них є:

1. Рівень (бажано максимально високий) розвитку загальних продуктивних сил. Він включає в себе: стан і структуру виробництва, рівень зайнятості і кваліфікації робочої сили, наукоємність конкретного виробництва, рівень науково-технічних та інноваційних розробок і, відповідно, стан їх впровадження у виробництво.

2. Загальний стан у державі фінансово-кредитної системи і діяльність наявних в ній фінансових посередників. Йдеться про інвестиційну діяльність банків та інших установ, що займаються кредитуванням, доступність кредитів, відповідний рівень капіталізації банківської системи тощо.

3. Стан інвестиційного ринку. Це — нормативно-правове та організаційно-управлінське забезпечення самої інвестиційної діяльності, ступінь розвиненості ринку інвестицій, тобто його ризикованість і ліквідність, наявність мережі інвестиційних посередників та інвестиційної інфраструктури тощо.

За даними міжнародних галузевих експертів інвестиційний клімат в Україні за багатьох, зрозуміло, обставин і причин визнати задовільним важко. Тож природно, що біль-

шу частину іноземних інвестицій в Україні спрямовано в промисловість (23,9 % загального обсягу), у фінансову діяльність (19,5 %), у нерухомість та оренду (10,2 %). При цьому за всі роки незалежності України найпривабливішими для інвесторів були — металургія, машинобудування, хімічна і харчова промисловість. Загалом же Світовий банк оцінює потреби України в інвестиціях у 100 млрд дол. США [1, 276–277]. Відтак, інвестиційний клімат в Україні ще належить суттєво поліпшувати і, значною мірою, за рахунок саме інноваційних інвестиційних проектів. Такі проекти повинні передусім сприяти радикальній перебудові, оновленню виробництва, його технічному переоснащенню, розвитку пріоритетних напрямів здійснення наукових досліджень, упровадженню новітніх досягнень науки і техніки у виробництві.

Інноваційні інвестиційні проекти в будь-якій державі є найважливішою складовою розвитку й удосконалення економіки, поліпшення її змісту і підвищення ефективності. Вони підпадають під загальні механізми державного регулювання процесом інвестиційного розвитку, а тому мають істотне значення.

Загалом регулювання умов інвестиційної діяльності здійснюється шляхом (за В. Г. Бодровим):

- визначення режиму оподаткування та надання податкових пільг;
- надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв;
- використання засобів грошово-кредитної, амортизаційної та цінової політики;
- встановлення державних норм та стандартів;
- ужиття заходів щодо розвитку та захисту економічної конкуренції, роздержавлення і приватизації власності, розвитку фондового ринку;
- визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами;
- проведення державної експертизи інвестиційних програм та проектів будівництва, інших заходів [1, 272].

Кожен з перерахованих шляхів у державі відповідно юридично-адміністративно визначається та регулюється. Так, податкове регулювання інвестиційної діяльності в Україні полягає у встановленні оптимальних податкових ставок та пільг інвесторам, що здійснюють інвестиційну діяльність у найважливіших для задоволення суспільних потреб напрямках, насамперед у соціальній сфері, технічному і технологічному вдосконаленні виробництва, створенні нових робочих місць для громадян, які потребують соціального захисту, впровадженні відкриттів і винаходів, в агропромисловому комплексі, в реалізації програм ліквідації наслідків Чорнобильської аварії, у виробництві будівельних матеріалів, у галузі освіти, культури, охорони навколишнього середовища і здоров'я. Передбачено такі податкові пільги: застосування в оподаткуванні диференціації ставок податків залежно від прибутку (доходу) та рівня використання прибутку на інвестиційно-виробничі цілі; зменшення бази оподаткування (вилучення зі складу прибутку та доходу, що підлягають оподаткуванню, тих його частин, які спрямовуються на інвестування); звільнення від сплати податку на певний строк; усунення подвійного оподаткування прибутку та дивідендів акціонерних товариств тощо. Використання пільг обмежують певним періодом, оскільки у протилежному випадку вони втрачають стимулюючий ефект [1, 273].

Коли мова йде про управління інвестиційними проектами в окремому регіоні, то на перше місце виступають такі фактори, які забезпечують успішну реалізацію цих проектів:

а) створення в регіоні комплексної інфраструктури та підтримка інноваційної діяльності підприємств, куди спрямовуються інвестиції;

б) підготовка спеціальних кадрів для інноваційно-інвестиційної діяльності;

в) максимальне стимулювання найбільш наукоємних виробництв в окремих специфічних економічних законах.

Крім того, в сучасній економіці (у тому числі і ринковій) окремі інвестиційні проекти, як правило, опираються на державну підтримку. Вважаємо, що основними формами такої підтримки з боку держави мають бути: пряма участь держави в інвестуванні (держінвестиції); встановлення податкових пільг для окремих підприємств (які успішно реалізують інвестиції); встановлення відповідних державних гарантій інвесторам (йдеться передусім про зарубіжні та вітчизняні банки, що сприяють інвестиційним процесам).

Література

1. Бодров В. Г. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навч. посіб. / В. Г. Бодров, О. М. Сафронова, Н. І. Балдич. — К.: Академвидав, 2010. — 520 с.
2. Дитхелли Г. Управление проектами. Т. 1–2: Пер. с нем. — СПб.: Бизнес-пресса, 2003. — 421 с.
3. Ковалев В. В. Методы оценки инвестиционных проектов / В. В. Ковалев. — М.: Финансы и статистика, 1999. — 349 с.
4. Медынский В. Г. Инновационный менеджмент: Учеб. / В. Г. Медынский. — М.: ИНФРА-М, 2004. — 421 с.
5. Сергеев И. В. Организация и финансирование инвестиций / И. В. Сергеев, И. И. Веретенникова. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 415 с.
6. Управління інноваціями / За ред. А. І. Сухокурова. — К.: "Вид. дім "Комп'ютерпрес", 2003. — 206 с.
7. Управление инновационными проектами: Учеб. пособие / Под ред. проф. В. Л. Попова. — М.: ИНФРА-М, 2007. — 336 с.
8. Управление инновационным развитием региона: Монография / Под ред. А. П. Егоршина. — Е. Новгород: НИМБ, 2008. — 288 с.
9. Фактутдинов Р. А. Инновационный менеджмент: Учебник / Р. А. Фактутдинов. — СПб.: Питер, 2004. — 551 с.
10. Янковский К. П. Организация инвестиционной и инновационной деятельности / К. П. Янковский, И. Ф. Мухарь. — СПб.: Питер, 2001. — 372 с.

Інноваційні проекти, програми в інвестиційній політиці і практиці є одним із найдієвіших засобів прогресивного розвитку економіки. Тому в державній інвестиційній політиці вони повинні займати особливе місце.

Инновационные проекты, программы в инвестиционной политике и практике являются одним из важнейших факторов прогрессивного развития экономики. Поэтому в государственной инвестиционной политике они должны занимать особенное место.

Innovative projects in the investment program of policy and practice is one of the most effective means of progressive economic development. Therefore, the state investment policy they should occupy a special place

Надійшла 25 вересня 2014 р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- **Александров Юрій Валер'янович** — канд. юрид. наук, проф. МАУП, м. Київ — 80
- **Амбросенко Олександра Петрівна** — канд. екон. наук, доцент МАУП, м. Київ — 129
- **Баганець Віталій Олексійович** — нач. упр. нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні, Прокуратура м. Києва — 68
- **Баєв Вадим Вікторович** — канд. екон. наук, заст. зав. каф. організації туристичної діяльності, МАУП, м. Київ — 163
- **Білоусов Віталій Миколайович** — докторант МАУП, м. Київ — 36
- **Близнюк Андрій Станіславович** — канд. екон. наук, доцент МАУП, м. Київ — 178
- **Блиств Тетяна Іванівна** — заступник керівника Головного управління з питань судоустрою та правової політики Адміністрації Президента України, м. Київ — 11
- **Бортник Валентин Анатолійович** — канд. юрид. наук, проф. МАУП, м. Київ — 98
- **Бурсов Ростислав Вікторович** — здобувач МАУП, м. Київ — 114
- **Гарашук Євгенія Вікторівна** — аспірантка, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, м. Київ — 39
- **Гольцов Андрій Геннадійович** — канд. геогр. наук, проф. МАУП, м. Київ — 25
- **Дікарев Олександр Іванович** — канд. політ. наук, доцент, д-р наук в галузі екон., проф. каф. політології, МАУП, м. Київ — 133
- **Домбровська Оксана (Польща)** — докторант МАУП, м. Київ — 215
- **Заверуха Олена Володимирівна** — докторант МАУП, м. Київ — 219
- **Захожай Валерій Борисович** — д-р екон. наук, проф. МАУП, м. Київ — 114
- **Захожай Костянтин Валерійович** — канд. екон. наук, доцент каф. фінансів та кредиту ДВНЗ “Київський університет управління та підприємництва” — 140
- **Кальянов Анатолій Володимирович** — д-р мед. наук, проф., заст. директора з наукової роботи, Донецький ін-т МАУП — 122
- **Карбовська Любов Олександрівна** — канд. екон. наук, доцент МАУП, м. Київ — 148
- **Карпова Кристина Вікторівна** — викладач МАУП, м. Київ — 11
- **Климчук Марина Миколаївна** — канд. екон. наук, доцент МАУП, м. Київ — 152
- **Климчук Сергій Андрійович** — ст. викладач каф. теоретичної та прикладної економіки МАУП, аспірант каф. теоретичної та прикладної економіки Нац. техн. ун-ту “Київський політехнічний інститут” — 184
- **Козлова Алла Іванівна** — канд. екон. наук, ст. наук. співроб., МАУП, м. Київ — 152
- **Колесник Володимир Тимофійович** — заступник керівника Головного управління з питань безпеки та оборони Адміністрації Президента України, м. Київ — 11
- **Комаров Володимир Анатолійович** — канд. юрид. наук, доцент кафедри правознавства, Луганський ін-т МАУП — 87
- **Корецька Ольга Володимирівна** — аспірантка МАУП, м. Київ — 190
- **Кравченко Аркадій Іванович** — докторант МАУП, м. Київ — 46
- **Кубайчук Оксана Олексіївна** — канд. фіз.-мат. наук, доцент каф. інформатики Нац. ун-ту харчових технологій, м. Київ — 158
- **Лісовська Юлія Петрівна** — ст. викладач МАУП, м. Київ — 105
- **Любас Барбара (Польща)** — докторант МАУП, м. Київ — 227
- **Ляшенко Євгенія Олександрівна** — докторант МАУП, м. Київ — 50
- **Марченко Світлана Миколаївна** — д-р філос. в галузі екон., проф. МАУП, м. Київ — 168

- **Миронова Валентина Олександрівна** — канд. юрид. наук, доцент каф. правових дисциплін Херсонського ін-ту МАУП — 93
- **Найдьонов Іван Миколайович** — канд. пед. наук, доцент МАУП, м. Київ — 208
- **Нікітін Юрій Вікторович** — д-р юрид. наук, доцент, декан юрид. ф-ту, зав. каф. кримінального права та процесу, ВНЗ “Національна академія управління”, м. Київ — 62
- **Перегуда Євген Вікторович** — д-р політ. наук, доцент каф. політ. наук, зав. каф. політ. наук Київського нац. ун-ту будівництва і архітектури — 5
- **Піарска Рената (Польща)** — докторант МАУП, м. Київ — 230
- **Поліщук Марина Геннадіївна** — аспірант МАУП, м. Київ — 110
- **Пригунов Павло Якович** — канд. психол. наук, доцент, проф. МАУП, м. Київ — 11
- **Салманов Афган** — аспірант, Університет економіки та права “КРОК”, м. Київ — 56
- **Самойленко Оксана Полікарпівна** — канд. політ. наук, Волинський ін-т МАУП — 32
- **Таранець Вікторія Олексіївна** — докторант МАУП, м. Київ — 196
- **Толстенко Олександр Володимирович** — докторант МАУП, м. Київ — 178
- **Шафранська Карина (Польща)** — Педагогіум Інститут Соціальних Наук, докторант МАУП, м. Київ — 233
- **Шестак Максим Леонідович** — д-р філос. в галузі держ. упр., докторант МАУП, м. Київ — 204
- **Шконда Володимир Валентинович** — канд. техн. наук, доцент, директор Донецького ін-ту МАУП — 122
- **Щокін Ростислав Георгійович** — канд. юрид. наук, доц. каф. цивільно-правових дисциплін, МАУП, м. Київ — 75
- **Юлдашев Олексій Хашимович** — д-р юрид. наук, проф. МАУП, м. Київ — 68

In collection of scientific works the articles of research workers, who are engaged in the problems of development of economy and management, political science, psychology and law, are published.

For research workers, teachers, students, and also for everyone who is interested by development of science in Ukraine.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Випуск 43(4–2014)

Scientific edition

SCIENTIFIC WORKS OF THE INTER-REGIONAL ACADEMY OF PERSONNEL MANAGEMENT

Issue 43(4–2014)

Відповідальний редактор за випуск *Ю. А. Носанчук*

Коректор *Н. К. Чумаченко*

Комп'ютерне верстання *Н. В. Коваленко*

Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 18.12.14. Формат 60×84/8. Папір офсетний. Друк ротативний трафаретний.

Ум. друк. арк. 28,36. Обл.-вид. арк. 18,10. Наклад 300 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»

03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. ХХ

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*

Надруковано в друкарні ДП «Видавничий дім «Персонал»